

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

Szépirodalom

Utassy József, Lukáts János, Kabdebó Tamás
tollából

Írókról, költőkről, nyelvről

Gréczi-Zsoldos Enikő, Fenyő Ervin

Bartók Béláról

Csongrády Béla írása

Jeles palócok

Solymár József beszélgetése
Sára Sándorral

'56 ötven éve

Fancsikné Csaba Mária visszaemlékezése

Madách-díj, 2006

Baráthi Ottó írása a Muzsla együttesről

Pásztórol Brazíliába

Hír János utibeszámolója

*Ifj. Szabó István: Bartók Béla
(részlet)*

AZ ÜNNEPI KÖNYVHÉTEN VENDÉGÜNK: PETRÓCZI ÉVA KÖLTŐ

Az az igazság, hogy ezt a kis tréfás-szomorú verset mindnyájuknak, kedves mindnyájuknak és mindazon – hála Istennek nem kevés – embernek írtam, akikről az mondhatom, működik még közöttünk az emberi kapcsolatok egyik legintimebbje: az olvasó–író közötti. Ilyen szempontból tehát nem panaszkodhatom. Tegnap is óriási örömben részesültem a Vörösmarty téren a figyelmükkel kitüntető olvasók – régi és újabb ismerősök – jóvoltából. Ugyanakkor, s ez már kisebb öröm, a magyar kulturális közéletben azt velem mindig eljártsszák, hogy egyidejűleg könyvheti szerző vagyok, meg mégse vagyok az. Vagyis a hivatalos listákon ugyan nem szerepeltetnek, de mivel a kiadók szeretik a könyveiket eladni, szeretik az eladható szerzőket, általában meghívják dedikálni, előadást tartani meg ilyesmik stb. Tehát ebből a szempontból szívesen látott alkotó vagyok. Ugyanakkor, ha felmennek az internetre, ott ilyen kategóriákat találnak a rendezvénysorozat kapcsán: magyar vers, magyar regény, magyar dráma, blablabla... De a nevemet, mostani új könyvemet itt sem tüntették fel. Nos hát, én kérem – úgy tessenek rám nézni – nem vagyok magyar verset író személyke. Milyen verset író vagyok akkor? Hottentotta verset írok? Vagy mit tudom én milyent? Tehát – mint már annyiszor – hivatalosan nem szerepelek most sem, a *Dido utolsó üzenete* című kötetemmel. De ezzel semmi gond, mert ezt én a közelmúltban finoman versbe írtam, úgy, hogy egyszerre adtam fricskát a saját becses orromra és mindazok orrára, akik úgy gondolják, hogy nem vagyok eléggé költőszerű költő. Tehát: amit fölolvadni készülök Önöknek, azt azért is írtam meg ilyen sebességgel, mert az engem most (és már oly sokszor) Liptay Kati volt olyan kedves és erre inspirált azzal, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeumban, ottani majdnem-könyvheti jelenésem felbukkant a vendégek között... Én akkor, ott, utólagos magánbeszélgetés közben megígértem neki, hogy lesznek olyan versek egy hét időtartamon belül, amelyeket még ő sem ismer, egyszerűen azért, hogy ma, itt, Tarjánban ne kergessem őt se végzetes unalomba. Nem akarom tovább ragoztatni a történetet. Íme a kis, több irányba szurkáló bökvers:

Keserédes

Olvasóimnak, szeretettel

Vagyok megint ál-könyvheti
megrögzött lista peremi
legtöbbször listán kívüli,
de nyafogásra nincs jogom
hisz nem a kánont dalolom
sok saját, makacs kis dalom
nem tudom, mitől lesz kié
pusztán csak papírra rovom.

Tudom, nem járok rossz nyomon.

(Salgótarján, június 12.)

Tartalom

<i>Utassy József</i>	Éhes vagyok a tilalomfára! (versciklus)	321
Írókról, költőkről, nyelvről		
<i>Gréczi-Zsoldos Enikő</i>	Utassy József tavasz-énekei	326
<i>Fenyő Ervin</i>	Táj és lélek / II. Az észlelés természetéről	329
<i>Csongrády Béla</i>	„Gyökerek” a Dolinkából	339
<i>Lukáts János</i>	Vízöntő (elbeszélés)	342
Világablak		
<i>Hír János</i>	Vándorúton Északkelet-Brazíliában	348
<i>Marafkó László</i>	K-vonal-végi történet	362
<i>Nyírfalvi Károly</i>	A 13. darab (vers)	363
Palóc tükrök		
<i>Gáspár István Gábor</i>	Két kávé... és Mikszáth (interjú)	364
<i>Bozó Andrea</i>	A trianoni határon átívelő kapcsolatok a Medvesalján 2. (tanulmány)	370
<i>Kabdebó Tamás</i>	A sárkány nyelve (elbeszélés)	379
Madách-díjasok, 2006		
<i>Baráthi Ottó</i>	Szárnyal a magyar táncművészet reprezentánsa, a pásztói Muzsla Néptáncgyűjtés	384
Jeles palócok		
<i>Solymár József</i>	Üldözöttek krónikása, Sára Sándor	396
<i>Gyöngyösi András</i>	Részletek <i>Az angyalok könyvéből</i> : I/16, I/20 (versek)	408
<i>Simek Valéria</i>	Leereszkedő alkonyatban; Gyertya-meleg; Vívódva; Visszahív a csend; Lomb hajában (versek)	409
<i>Kerék Imre</i>	Tavaszi jón; Pásztor; Mintha nem lenne semmi ok (versek)	411
'56 ötven éve		
<i>Fancsikné Csaba Mária</i>	Forradalom és rendszerváltás / Az 1956-os forradalom és az 1989-es rendszerváltás szubjektív összefüggései	413
Könyvszemle		
<i>Gréczi-Zsoldos Enikő</i>	A nemes vármegyének kezéhez... / II. Rákóczi Ferenc levelei és Nógrád megyei visszhangjuk	420
<i>Marschalkó Zsolt</i>	A homo ludens esete a történelemmel / Lukáts János: Az öreg Will	422
<i>Bedegi Berill Barbara</i>	Ardamicza Ferenc könyvéről	424
Pályázati felhívás		

E számunkat Hír János braziliai útján készített felvételeivel illusztráltuk.

Nógrád megye irodalmi, művészeti, közéleti folyóirata • Főszerkesztő: Praznovszky Mihály; fõmunkatársak: Nagy Pál (*Párizsi Magyar Műhely*), Pál József (*Salgótarján*); szerkesztők: Handó Péter, Keller Tamás; szerkesztõségi titkár: Bagyinszky Istvánné (*telefon: 32/310-140*) • Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár (*3100 Salgótarján, Kassai sor 2.*) • Felelõs kiadó: Bódi Györgyné dr. • Készült a Polar Stúdióban (*Salgótarján*)

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 270; Telefon: 32/416-777; Fax: 32/416-482; Internet: www.bbm.k.hu/palocfold; e-mail: palocfold@bbm.k.hu • Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár; előfizethetõ ugyanitt • Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (*VI. kerület, Andrássy út 45.*) • 2006-ban megjelenik 6 alkalommal • Egy szám ára 300,- Ft; előfizetési díj egy évre 1 500,- Ft • Kéziratokat és rajzokat megõrzünk, de nem küldünk vissza • ISSN 0555-8867 • INDEX 25925

Támogatónk:

A *Palócföld* elismerései:

Nógrád megye Madách-díja (2004) és Salgótarján Pro Urbe-díja (2005)

Éhes vagyok a tilalomfára!

(versciklus)

KORATAVASZ

Föllázad a víz éjszaka
csörömpöl a tél ablaka
inal a hó s hajnalba már
zöld aknára lép a madár
Kilőtt harckocsik a sziklák
napsugár-sorozat ropog
emelt fővel és mezítláb
szeretőmhöz gyalogolok

CIGÁNY KIKELET

Lina, Szabina, Nánika
combja fekete tátika.

De nálam ám a kék bibe!
Lengünk. Lilán a semmibe.

VIKTÓRIA

engem veled
téged velem
kitüntetett a szerelem
kitüntetett a szerelem

bimm-bamm bimm-balabamm bimm-bamm
bimm-bamm bimm-balabamm bimm-bamm

ezen a hosszú betűvert soron te lépdelsz
ezen pedig – mindig mellédszegődve – én

bimm-bamm bimm-balabamm: piros!
bimm-bamm bimm-balabamm: hogy zúg!

leng! bong! jaj csupa hang!
virágvasárnapi harang
a szoknyád.

IMÁDLAK

FÁKAT ALTAT A SZÉL

Fákat altat a szél,
álmos lombú fákat.
S én most ébredek rá:

nagyon szerethetlek,
ha már a sálam is
integet utánad.

EGY PILLANAT RÖGZÍTÉSE

Szoknyád alá szalad a szél,
csókolja combod, térded,
s ott, ahol állsz, a járdaél
föl-föltündöklök, és egy

sereg csupaszem kis kavics
sarud körül ragyog, örül,
boldog most mind, hogy nézhet,
les a kirakatablak is,

mögötte rúzsok, krémek
tolongnak, s gondolatban
fut, fut, habosan fut feléd
egy dundi babaszappan!

Tündér ámulat vesz körül.
Egy kisfiú kezéből
fülig-pirult-szemérmesen
tovalibeg a léggömb.

S hogy megtorpan egy nénike!
Valaha szép volt. Szőke?
Rád néz, aztán a semmibe:
maga elé tünődve.

A hírlapos, ki tudja jól,
hol ölt ma bicska, bomba...
egy árva szót se szól. Figyel:
lélegzet-visszafojtva.

S a szél, a kis szoknyavadász,
diadaltól ragyogva
elsündörög. Nyomában egy
szájtáti tökmagocska.

HÓFEHÉRKE

Tudom is én már: ki volt, ki nem volt!
Mintha mesében, minden úgy történt.
Még szoknyája is hol volt, hol nem volt.
Ragyogtuk egymást: virág, verőfény.

Csemete férfi voltam még, diák.
De már a csókja szárba szökkenett,
ha elkapott a kikeleti vágy.

Gyere világgá – sírta –, szöktess meg!
Mondom, mese volt. Pedig megtörtént.

Később jöttek is érte a törpék.

KIKELETEK

Havazz,
tavasz!

Te
pelyhes pünkösdi
Tél!

Kakukkszavas!

Mint a világ,
fölfegyverezve minden ág!

Avass
katonáddá:

Tavasz!

Örökzöld Földem!

Májusom!

Cigány Virágárusom!

ILLEGÁLIS NÁSZÉJSZAKA

Olyan sötét van itt már,
mint egy pasztásdobozban.

Fekszem hanyatt az ágyon.
Fekszel hanyatt az ágyon.

Kint, a betonküszöb alól,
hallucinált tücsök dalol.

Ujjad között, leégve lakkig,
cigaretta vég csillaglik.

Megszívod. Látom a melled.
Alatta két nagy árnyéksarló.

Nem beszélünk. Dunnánk felleg.
S vonul az ágy lassan, virrasztón.

Illegális nászéjszaka!
Hajad arcom holddudvara.

Testünkön csillagok teremnek.

– Jó?
– Jaj, nagyon!

– Szeretsz?
– Szeretlek.

Holdfény és porpaplan.
Horkol Magyarország.

Magányos vonatfütyty.
Alszol. Megcsókolom szád.

Csönd. Cirpel a csengő.
Ásitva nyit kaput

a jámbikus léptű
öreg házmesternő.

S te félálomban morgod:
húzd föl hatra a csörgőt.

ÁVE, ÉVA!

Legendák lánya, te édesvizi
csókjaink partján delelő Szűz:
nézz vissza, láss végig az úton!
És dicsértessél, mert beleőszülsz!

Mert beleőszülsz, én édes párom,
Isten se óvja már azt a tájat:
vércsével pillog az ég, fölöttünk
sasok körözik a pacsirtákat.

Elangyalodnak minden ördögök,
kék tavon szürkehályog a pára,
szemed villámlik, gyomrom mennydörög:
éhes vagyok a Tilalomfára!

GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ

Utassy József tavasz-énekei

Görömbei András az Utassy-versekről írt tanulmányában¹ több helyütt utal a hangulatjeleket versben megfogalmazó költő sokszínűségére: „március költője volt”, „tavaszhangja búcsúzóvá vált”, „korán őszvilágba érkezett” (kiemelés tőlem, G.Zs.E.). Utassy József, ím, az évszakok költője; **hangulatköltészete** nyelvteremtő ötleteivel dalszerűvé formálja mondanivalóját. *Éhes vagyok a tilalomfára!* című versciklusában a tavasz hangját halljuk, verscímei – ugyan legtöbbször a mögöttes tartalom elé helyezett álarcként – jelzik ezt: *Koratavasz, Kikelet, Cigány kikelet, Fákat altat a szél*. Szinte a fülünkkel halljuk a kikelet hangját verseiben, onomatopoeikus szavai, hangutánzó és hangfestő „hangulatjelei” zeneiséget csempésznek a poézisbe.

A *Koratavasz* című verse a kikelet szépségének álarca mögé bújtatott komor vízió. A szerelmes férfi képe, aki szeretőjéhez gyalogol, furcsa ambivalenciát mutat az első versszakbéli szürrealisztikus képekkel: a természet zord arcát látja a szerelemre induló férfi, talán szomorú emlékképei idéződnek fel. Ha csupán a szöveg nomenjeit, főneveit emeljük ki a versből, akkor – ahogy a cím is mutatja – mintha egy koratavaszi táj képe elevenednék meg előttünk: „víz”, „inal a hó”, „zöld”, „madár”, „sziklák”, „napsugár”. Az onomatopoeika azonban szinte hallhatóan, érezhetően megkeseríti, ijesztővé teszi ezt az idillinek is láttatható hangulatot: „föllázad”, „csörömpöl”, „napsugár-sorozat ropog”. A lemeztelenített valóság ábrázolása, a mezítelenség („mezítláb/ szeretőmhöz gyalogolok”) mintha a kellemetlen múlt-emlékek levetkőzését, elfelejteni vágyását szimbolizálná. Ezt erősíti a vers végén tett kijelentés, amely a jövő boldogságát, a múlt – lelket nyomasztó – nehézsége fölé emelkedést kívánja feloldani a megerősödésben, a várhatóan pozitív élményekben („emelt fővel... szeretőmhöz gyalogolok”).

Hasonló építkezésű vers a *Kikelet*. A panteisztikus képek itt sem önmagáért valók. A negatív érzelmű vízió itt is jelen van: „fölfegyverezve minden ág”. Mindkét verscím tavaszra utal ugyan, mégis mindkettőben megjelenik a tél képe, ezzel együtt a kontextuális reminiscencia – a szomorúság, az elmúlás érzete, a komor hangulat. A szemantikai ambivalencia (tavasz ‘újjászületés, boldogság, öröm, szépség’ – tél ‘elmúlás, szomorúság, boldogtalanság, kopárság’) a nyelvi jelek, a szavak szintjén is ellentétet mutat: „Havazz, tavasz!”, „pünkösdi Tél”. A vers nomenjei a metaforák szépségében, sajátosságában teljesednek ki. A verset mintegy csattanóként lenyugtató és felemelő verszáró metafora sajátossága életképsűrítő erejében áll, mely a panteizmust humanizmussá formálja: a természet emberi vonásokkal gazdagszik („Cigány Virágárusom!”). Modern panteizmus ez. A verscímekben szereplő többes szám (*Kikelet*) az újjászületés-elmúlás örök körforgására utal, amelyet a verskép és a grammatikai elrendezés is erősít.

Hófehérke című versében a tavasz képe ismét a szerelem évszakaként jelenik meg sajátosan kitágítva a költői reminiszcenciát: a masculin-metafora a „csemete”, a fa, amelyet bújtatott fallikus szimbólumként értelmezve a nő csókja „szárba szökentett”, s ahol a vágy „kikeleti”.

Utassy József jelen versciklusának – modern panteizmusa mellett – jellemző építő eleme a **játékosság**. Játék a szavakkal, a grammatikával, a gondolattal. A *Cigány kikelet*-ben rímelését, bravúros ritmusérzékét dicsérhetjük. Sokszor azonban e Weöres Sándor-i gyermekvers-hangulat csupán álarc, mögötte mély emberi érzelmek húzódnak. Kiss Benedek a 65 éves Utassy Józsefet köszöntő beszédében utalt arra, hogy „minden személyes tragédiája ellenére verseiből a pogány életerő és jókedv árad”². *Viktória* című versében a harang hangjának onomatopoeitikus bemutatásával első pillanatra játékossá, szinte gyermekversivé formálja érzelmeit, de a vészjósló, hosszan elnyúló harang hangja a „jaj” felkiáltással ijesztő képpé formálja a játékosságot. A vers végén derül ki a sorokon végigvonuló allegorikus azonosítás: a szeretett nő szoknyája mint harang, amely a Dominica Palmarum keresztény ünnephez kapcsolva egyéni módon a „virágvasárnapi” jelzöt kapja, jelezve ezzel a tavaszvárás, következésképp a szerelemvárás jóleső érzését. Ez az érzés sem marad azonban tisztán idilli, költőnk hozzákapcsol egy rejtett egyéni gondolatot, azt a párhuzamot, amely az újjászületést ünneplő virágvasárnapi szokásokat nem egyszerűen tavaszváró örömmünnepként, hanem a nagyhetet (benne a nagypénteket) a szomorúság, a halál eljövételét előkészítő eseményként idézi. A versen végigvonuló párhuzam a férfi és a nő nem csupán elképzelt, hanem versbéli konkrét egymásba kapaszkodásában is megnyilvánul, mely a versvégi vallomásban teljeseedik ki.

A biblikus hangvételi *Áve, Éva!* című vers elsőre játékosnak tűnő hangja a legendaként láttatott bibliai történet panteisztikus vonulatában a mélyről feltörő keserűség hangja lesz. Szürrealisztikus képei a költői ént Ádámként, az első emberként, Éva párjaként láttatják. Felsejlik a bűn képe, az isteni megtorlás a tiltott gyümölcsre vágyás miatt, majd a természetből vett, filmszerűen élénk vetülő sötét képek sora egy paradoxonban oldódik fel: „Elangyalodnak minden ördögök”. A vers végkicsengése a „csakazértis” érzésének, a hatalommal szembeni erő, a szerelem erejének kiteljesedése.

Hasonlóan az előbb idézett vershez az *Egy pillanat rögzítése* is filmszerű jelenetre épül. Impresszionisztikus képfestésének középpontjában egy varázslatos női alak áll, akit minden tárgy és minden ember, aki csak a közelébe kerül, csodál: a járdaél feltündöklöklik, a kavicsok ragyognak, örülnek a nő láttán, még a kirakatablak is őt nézi. Ámulja egy kisfiú, egy nénike, a hírlapos. Úgy érezzük azonban, hogy valami más is történik a háttérben, nem egyszerűen a varázslatos nőt illeti a lélegzet-visszafojtott figyelem. Ezt azonban „az impresszionista festő” nem dolgozza ki, a „néző” recepciójára bízta. Utassy József szuggesztív képalkotó technikája, mely sokak dicséretét kivívta már, itt is megmutatkozik: a vers utolsó soraiban a „szél” mint a „kis szoknyavadász” metaforája és a „szájtáti tökmagocska” képe egyéni költői hangjának elismerésre méltó példái.

E versciklusának sajátos hangulatot ad az a fajta **népiesség**, amelynek a játékosság, az életképszerűség, a modern panteizmus ad színt. Ezt a játékos népies hangulatot a népdalok, népmesék világát idéző nyelvi és tartalmi elemek erősítik, pl.

„én édes párom” (*Áve, Éva!*), „Még szoknyája is hol volt, hol nem volt.”, „Később jöttek érte e törpék.” (*Hófehérke*). A népies versformálást időnként a vallásos hangulat erősíti: „Isten se óvja már azt a tájat” (*Áve, Éva!*). *Illegális nászéjszaka* című versét olvasva eszünkbe juthat Petőfi Sándornak *A négyökrös szekér* című népies életképe: csakúgy, mint a szekéren, itt is ketten fekszenek hanyatt az ágyon fölfelé tekintve, itt is megjelenik az ég képe, a hold és a csillagok, a párbeszéd is elhangzik a két szerelmes között, de a költemény egyedisége, a sajátos nyelvteremtő erő az életképnél magasabb régiókba emeli a mondanivalót.

Utassy József egyéni nyelvteremtő erejének sajátja, hogy egy-egy érzékletes szó asszociációs mezeje az értelmezésben lehetőségek sorát bontakoztatja ki. A ciklust végigszövő tavasz-képek költői reminiszenciája allegorikus kiteljesítésükben kapnak újabb és újabb értelmet. *Viktória* című versében a „piros” a szeretet, a szerelem szimbóluma, a szeretni vágyó félénk orca pírja, de a veszély, a vér, a harc, a háború gondolatának érzelmi jelölője is lehet, különösen ha az utána álló felkiáltójelet versformáló elemnek tekintjük. A tilalomfa, amely a ciklus címében is szerepel, a határok áthágása, a szabályok felrúgása, egyben a szabadság eszméjének jelölője.

Minden költői nyelv sajátosságai az egyéni szóalkotások. Utassy József kiemelkedik ezen a téren költőtársai közül, neologizmusai, nyelvteremtő ötletei egyéni szint, gazdag tartalmat adnak verseinek. Jelen versciklusából kiemelve az alábbi érzékletes neológ szóalkotások, nyelvteremtő ötletek jelzik ezt: „elangyalodnak”, „napsugár-sorozat”, „kakukkszavas”, „árnyéksarló”, „porpaplan”, „jambikus léptű”, „édesvizi csókjaink partján”.

Utassy József művészetének sokszínűségét jelzi, hogy itt megjelent verseiben az esztétikai minőségek sora tárul elénk. A szép és a rút, a fenséges, a méltóságteljes, a komikus és a tragikus, de a humor és az abszurd is jelen van, s mutatják: olyan költészet ez, amely „játszva ível a föld kérgétől a szivárvány minden színével a zenitig, mindennapiság és kozmikusság a legtermészetesebb módon olvad össze benne”³.

JEGYZETEK:

¹ Görömbei András (1996): *Júdás idő. Utassy József válogatott versei*. In: Uő.: *A szavak értelme*. Budapest: Püski, 210–213.

² Kiss Benedeknek 2006. március 20-án az Írószövetség klubjában Utassy József 65. születésnapjára elmondott köszöntőjében hangzott el.
www.kultura.hu/culture/literature/news/D999news10783.html

³ U. o.

TOVÁBBI FELHASZNÁLT IRODALOM:

Nagy Gábor (2004): „Virágok romlása” (*Hazafiság és emberség Utassy József költészetében*). In: *Forrás*, 2004/1.
www.forrasfolyoirat.hu/0401/nagy.html

Táj és lélek*

II. Az észlelés természetéről

József Attila
Falu

*Mint egy tányér krumplipaprikás,
lassan gőzölög lusta,
langy estében a piros palás,
rakás falucska.*

*Itt is, ott is karcsú füst – remény –
tünődni, merre szálljon,
áll kicsit a kémény küszöbén
és int a tájon.*

*Akácocskát babrál a homály.
A fa telt, kicsi keble
beléreszket, csöpp sóhaja száll –
levegő-lepke.*

*S körülem, míg elfed hallgatag
a lágy borongás bokra,
ugatások némán hullanak
nagy bársonyokra...*

*...Lámpát gyújtanak az asszonyok.
És erőlködve, rángva,
égbe röppenne, mint elnyomott
lélek, a lángja.*

*El is lobban mind... Egy fény a rét.
Az anyás hold-világa
elé nyújtja kövér tenyerét
egy bodza-ága.*

*Örök boldogság forrása mos
egy rekedt, csorba téglát.
Smaragd Buddha-szobrok harmatos
gyepben a békák.*

*A vadzab, ki kardot vont elő,
fejét mélyen lehajtja.
Most a dicsőség és az erő
a repedt pajta...*

*...Benne csend van. Mintha valami
elhangzott volna csengve.
Fontolni lehet, nem hallani.
Nincs, csak a csendje.*

*S ahogy földeriül az értelem,
megérti, hogy itt más szó
nem eshetett, mint ami dereng:
eke és ásó.*

*Szó, mert velük szólal a paraszt
napnak, esőnek, földnek.
Szó, mint szóval mondom én el azt
gondos időnek.*

*Szó, mint csecsemőnek a mosoly.
Veregetés a lónak.
Szó. De tiszta értelmű, komoly
tagja a szónak...*

*...Hallgatom az álmodó falut.
Szorongó álmok szállnak;
meg-megrebbentik az elaludt
árnyú fűszálat.*

*Alszanak az egek, a mezők.
Ostorok, csizmák, kések.
Lombok közt a tiszta, tág közök.
S a levélrések.*

* A tanulmány első része megjelent a Palócföld 2006/3. számában.

*Alszanak a nyers, nehéz szavú,
kiszikkadó parasztok.
Dombocskán, mint szíviükön a bú,
ülök. Virrasztok.*

József Attila verse különleges érzékenységgel arról szól, hogy a táj beszél hozzánk és mond nekünk valamit. Tiszta Szó ez, egyedi és különleges. Van-e aki fel fogja, mit rejtenek, mit üzennek a tájak? Nagy Szó egy táj. Rejtett, titokzatos. Túl nagy Szó, hogy – különleges pillanatainktól eltekintve – emberi érzékenységünk fel tudja fogni. Olyan ez, mint az emberekkel való kapcsolat. Az emberi lény áll hozzánk legközelebb a világmindenség élőlényei közül, de alig tudunk valamit érzékelni egymásból. Az igazi Beszélőt eltakarja a sokféle külsőség, a fizikai test vagy megnyilvánulásainak esetlegessége, de eltakarja figyelmünk szokásos zavartsága is. Akkor sem tudunk igazán hallgatni, ha valaki másra kellene figyelni, akkor meg különösen nem, ha egy tájat szemlélünk. Erre csak gyermekek képesek. Vagy gyermeki érzékenységgel szemlélődő, végtelen érzékenységű és sebezhető költők. Mi, felnőttek, csak fecsegünk, ha egy táj, akár csak egy pillanatra is megérint minket. Érzékelünk valami nagyon fontosat – de nem tudunk „odahallgatni”.

A felnőttég éppen ez: nem tudok hallgatni. Az igazi odafordulást felnőttként meg kell – meg kellene – tanulnunk. Hogyan volna lehetséges, hogy tájak, emberek valóban szóljanak hozzánk?

*

Ma alig van tiszta tájkarakter. A civilizáció átalakítja a hegyeket, völgyeket. A reformkorban például Pest-Budán hatalmas zöldterületek voltak. Azóta ezek már jórészt eltűntek. Egy hasznosság-elvű tudat építeti be őket, s hoz létre – azóta is! – maga és mások számára a betonrengeteget. Ebben a börtönben magunk sem tudunk arról, hogy létezik táj vagy tiszta tájkarakter. A turizmus is ipar, szervezett, megrendelt, gyógyászok által javallt „hasznos”, mely jót tesz az egyébként is zárt életet élő léleknek. A mai városi embernek nincs kapcsolata a természettel. Pedig valamikor ez a kapcsolat nagyon is élő volt: napi érintkezést jelentett a budai dombokkal, ligetekkel, a pesti homokkal, melyet fölkapott és a városiakok szemébe fújt a szél, a Duna áradásával és apadásával. 1838-ban például a folyó a fél várost megtámadta: a belvárosban embermagasságig ért a víz. Mostani árvizeink megváltozott éghajlati adottságainkról tájékoztatnak, és – miképpen az az ideai árvíz esetében történt – legfeljebb csak politikai izgalmat jelentenek, melyet jócskán felnagyít az írott sajtó. Így el lehet adni az újságokat...

Az emberi léleknek rossz a természettől való elszakítottóság. A betonrengetegben élő ember elszigetelt, olyan, mintha nem jutna levegőhöz. Észre is csak akkor veszi, ha zártságából kiszabadul. A városban a természeti környezet naponta zsugorodik, fogy az érintetlen zöldterület, erdő, fa. Ezt a „szép új világot” egy kényelem-szerető mentalitás építi – minek következtében völgyek s hegyek csupán aszfaltozott utak emelkedő vagy ereszkedő voltában maradtak ránk a 21. századra. Csak azt vesszük észre, autónk több vagy kevesebb benzint fogyaszt. Ha felfelé menet sok benzinünk fogy, jobb autót veszünk. Az út mentén házak, egyik a másik után. A fák is megritkultak. Ha néha előbukkan egy-egy – oázisként hat a téгла- vagy betonrengetegben.

A levegő is más, mint lehetett a 19. században. A nagyvárosokban vergődik a növényi élet. A fák gyökerei a betonburkolat alatt egészségtelen létre kárhoztatottak, nem képesek természetes lélegzésre. Az ember számára, aki ezt a természetellenes közeget létrehozza, már jóval korábban megszűnt a természettel való napi kapcsolat, eszébe sem jutnak az élővilág lényei. Szinte „természetes”, hogy magát is elzárja a természettől. Alig tud róla.

Mikor láttál utoljára csillagos égboltot? Mikor feledkeztél bele báránnyfelhők vonulásába? Mikor nézted utoljára a Duna hullámain? Nem emlékszünk erre.

Ez az emlékezet-kihagyás a modernkor egyik legmélyebb betegsége.

*

Gyógyíthat-e a táj? Persze – gyógyíthat. Egy ideig. Aztán visszazuhanunk szokásainkba. Karaktert formál-e a táj? Persze – egy ideig. De épp ott, ahol a hatások érvényesülnek, ahol befolyásolhatók vagyunk, ott nem vagyunk egészségesek, ott nem vagyunk szabadok. Az igazi szabadság az ember megismerő alanyiségéből fakad, nem kötődik semmihez. Szabad. Minden ellenére.

Alakítja-e a táj az embert? Hiszen – mondhatjuk – Norvégiában másféle emberek élnek, mint Magyarországon, és Kínában is mások, mint Amerikában. Független az emberi karakter a tájtól, amelyben élünk?

Nagyvárosokban ez a kérdés ellenőrizhetetlen, hiszen a mai budapesti ember például alig-alig találkozik „tájjal”. Kolozsvarott nem kell sokat menned, hogy egybefüggő, zöld mezőt láss, de a nagyvárosi ember ettől távol él.

Játsszunk el a gondolattal: a táj alakítja az embert!

Ha így volna, akkor minden kiskunlacházi ember egyforma vagy majdnem egyforma lenne. A tájakat le lehetne olvasni az emberekből. Lenyomatként hurcolnák magukban természeti környezetüket. És aki ezt vizsgálja? Melyik táj lenyomatát hordozva jelenti ki valaki, hogy N. N. „kiskunlacházi tájas”, vagy... – hiszen Kiskunlacháza is sokarcú, van faluvég és kurta kocsmá, van falu eleje is... –, szóval a különböző tájakban élő ember hogy ítélheti meg, hogyan ismerheti fel más tájak sajátosságait idegen emberek lelkében? Az ily módon befolyásolt ember számíthat-e gondolatai igazságára? Lehet-e egyáltalán ebben egyetértésre jutnunk? Ha egy New York-i ember ítéletét veszem alapul, ő bizonyára New York természeti környezetétől determinálva – leszámítva mondjuk azt, hogy Manhattan is egészen más, mint Brooklyn – mást kell lásson a kiskunlacházi emberből, mint az, aki – mondjuk – Amsterdamban él. De egyikük sem számíthat véleményének igazságára, hiszen determináltságuk következtében mindketten csak torzított emberképet képesek látni – New York vagy Amsterdam szemszögéből. Igen ám, de ez a gondolat, pont ez, amit most a kedves olvasó felfogott, mennyire tarthat igényt bármiféle igazságra? Hiszen ezt egy budapesti értelmiségi mondja – egy New York-i vagy amsterdami másikról, aki egy kiskunlacházi harmadikról alkot(na) fogalmat. Ha az én budapesti természeti környezetem – már amennyire van ilyen! – befolyásolja gondolat- s érzésvilágomat, mellyel New York-i, amsterdami tájélményen felnövekedett barátunkat érzékelem, látom, s így alkotok képzetet arról, amit ő közös, kiskunlacházi barátunkról gondol vagy gondolhatna – alighanem az ellenőrizhetetlen követhetlenség mezőin bolyongunk.

Világos, hogy ez nem így van.

De még valamit kell kérdeznem: hol kezdődik a lacháziban a tájhatás, és hol fejeződik be? Mikor beszél belőle a táj, és mikor beszél belőle valami más? Mert ha

van egyáltalán olyan helyzet, amikor nem a táj beszél belőle, jó lenne tudni, erre volna jó igazán odafigyelni, hiszen talán az lenne éppen igazán ő, aki nem determinált valamilyen hatástól. (Feltéve persze, hogyha nem valamilyen más táj hatására mondana éppen valamit – melyre egyébként minden esélye megvan...) Igen ám, de aki ezt megállapítja, eldönti, mikor nem teszi éppen hogy táj-hatás alapján mindezt? Mert ezt is jó lenne tudni... Hiszen ha nem vagyok determinált, akkor mégiscsak igényt tarthatok az igazság morzsáira, szemben azzal az esettel, amikor teljes determináltságom következtében semmiféle igazságra nem tarthatok igényt. Sőt, van itt még egy el nem hanyagolható bökkenő: az, aki ezt most érti, igen, igen, Ön, pontosan Ön, ki épp most olvassa, amit lejegyeztem, Ön milyen determináltsággal olvassa mindezt? Milyen „tájon keresztül”? Azaz hogy: milyen a „szemüvege”? De mondjuk, mindez csak merő szofisztika. Ám akkor is fölmerül a kérdés: ki mondja ezt? Rendelkezik-e az illető olyan megismeréssel, melyre rábízhatja magát, mely szerint képes eldönteni, hogyan is vannak a dolgok, vagy nem, és akkor megállapításainak bármelyike merő illúzió? Szabad-e az ember, vagy nem szabad? – teszi fel a kérdést Rudolf Steiner *A szabadság filozófiája* elején, vagy minden ezzel kapcsolatos helyeslés illúzió csupán? A kérdés, mely a tájjal kapcsolatosan fölmerül, nem a tájjal kapcsolatos, hanem az alannyal, aki ezt a kérdést fölteszi. És – ahogy ezt Steiner pontosan megfogalmazza – lényegében a szabadság problematikájával áll kapcsolatban. De lépünk tovább ebben a furcsa kérdezz-felelek-játékban! Hiszen ha a táj határozza meg az embert, akkor meghatározza más is. Például a nyelv. A magyar, ukrán, szerb stb. nyelv. Nem így van? Persze, hogy nem így van, hiszen a válasz csak egy nyelvtől független fórumtól jöhet. Ha az embert meghatározná a nyelv, semmit se tudna sem meghatározottságáról, sem függetlenségéről, és nem is tudna „én”-t mondani. „Én”-t azért tud mondani, mert valamennyi meghatározottságára rálát, és ebből a pontból nézve független is. Például rálát a fogalmakra, amivel jelét adja gondolatainak. De a gondolat maga jel fölötti, jelentés. Minden emberben az, ezért tudjuk egymást érteni. Igazság szerint. Mert el tudom dönteni, hogy egy gondolat igaz-e vagy sem. De azt nem tudom átlátni, hogy egy gondolat Kiskunlacháza-alsóról vagy -felsőről származik-e, alföldi-e vagy hegyvidéki, 2000 méter feletti vagy alatti, Tisza- vagy Duna-melléki... Látszik-e távolból a Ság teteje, vagy csak a dunántúli dombok somogyi vonulata Niklánál? – merthogy Berzsenyi Dánielnél ezt a kérdést kellene felvetnünk. És hány determináló tényező lehet itt még, hohó! Micsoda orgiát lehet itt csapni determináltságokból, tessék csak meggondolni! Hiszen itt van például a magyarság-kérdés! Mennyire vagyok én meghatározva „származásilag”? Kicsit vagyok magyar vagy nagyon? Minden őszám magyar volt? No akkor másképp látom az igazságot? Mert ugye azt mondtuk épp, hogy az igazságot el tudjuk dönteni. Aki tizednyit magyar, másképpen látja az igazságot, mint aki 99 százaléknnyira magyar? Lehet erről tudni? Hogyan kellene ezt igazolni? Tapasztaljuk idegenszívűségünket vagy magyarságunkat? Van-e színe a gondolatnak, mert hogy elsősorban *igaznak* kell lennie egy gondolatnak, ahhoz kétség nem fér. No már most, ha én magyar vagyok, akkor gondolkodásom piros-fehér-zöld lesz? Ha román – kék-sárga-piros? Ki dönti el? Aki kék-sárga-piros módon gondolkodik, vagy aki piros-fehér-zöld módon? Ugye fogas kérdés? És megint a determináltság fránya akadály! Hiszen ha determinál engem a származásom, akkor gondolataim semmiféle igazságra nem tarthatnak igényt, nem igaz? Bármit

válaszolnak, igaznak fogják elismerni, s egyben igazolni fogják, hogy noha az ember mindenféle tévedésre és téveszmére hajlamos – tudhat is róla, rá is láthat! –, de egyet nem tud elkerülni: tetszik, nem tetszik *saját megismerése* alapján ítéli meg a dolgok „hogyan”-ját, és ezt bizony aszerint teszi, hogy igaznak ítél-e valamit vagy sem. Az *igazság* pedig *tudat feletti* valami, nem kódolható, nem számítható, nem alakítható át, nem változtatható tetszésünk szerint, legfőképpen azonban nem vezethető vissza semmire, következésképpen determinált sem lehet. Csak jelen ideje van. Most, pont most igazolja Ön is, aki ezeket a sorokat olvassa, megérti, felfogja, elfogadja vagy elhárítja. Ezt kikerülni, kijátszani nem lehet, még ha valaki olyan hazafinak képzei is magát, mint ide Lacháza.

A fenti kérdés összefoglalóan így hangzik: determinált-e az ember? Lehet az. De ha az, tudhat-e róla? Ha tud vagy tudhat róla, ez a szabadság legfényesebb bizonyítéka. A forma, amelyre rálátunk, csak a forma nélküliből látható, annak jelenlétét igazolja.

*

Hat-e a táj az emberre?

Persze hogy hat. Mint minden változás. Például megnyugtat vagy felizgat, vagy éppen melankolikussá tesz. Már arra hat, aki képes befogadni valami újat. Most. Itt van Szeged példája, ahová újra és újra visszavágyom. Ha ott vagyok, „majdnem” megtalálom, amit keresek. Azért „majdnem”, mert valahogy odavágyódásom erősebb, mint az, amit ott felfogni képes vagyok. Kevesebbet érzékelek a jelenben, mint amit képzeletben. Vágyaimban van Szeged inkább, nem is a valóságban. Juhász Gyula például tökéletesen ki tudta fejezni azt a sajátos atmoszférát, ami miatt Szegedet szeretem. „Szőke” a Tisza, hogyne volna az! És álmosan melankolikus az egész város. Még derűje is széles, lassú. Hatott Juhászra? Kezdetben bizonyára hatott. Felerősíthette eredendően melankolikus természetét. De azért nem gondolhatjuk, hogy minden szegedi olyan, mint Juhász Gyula volt. A lélek – ha egészséges! – *érzékel*, nem önmagába zárt, az adott tájat, hangulatot fogadja be jó esetben *megismerő, értő módon*. Tehát nem a szegedi melankolikus táj – tőlem függetlenül ilyen nem is létezhet! – hatását érzékeljük Juhász Gyula szegedi tájverseiben – legalábbis jó vers esetén nem –, hanem a *költő* fejezi ki a táj karakterét versének ritmusával, zenéjével, álmodozó hangulatával – ezek mind tudatfeletti, Szó-jellegű valóságok –, amelyek a tájból számára érzékelhetővé és kifejezhetővé válnak, melyekkel az érzékelés pillanatában egy – és amelyekre utólag *rálát*. Azaz: szabad tőle. Egy táj érzékelt hangulata egy versben csak azzal a szabad, forma nélküli alannal együtt értendő, *aki ezt tapasztalja*.

Babits Mihály A lírikus epilógja

Csak én bírok versemnek hőse lenni,
első s utolsó mindenik dalomban:
a mindenséget vágyom versbe venni,
de még magamnál tovább nem jutottam.

S már azt hiszem: nincs rajtam kívül semmi,
de hogyha van is, isten tudja hogy' van?
Vak dióként dióban zárva lenni
s törésre várni beh megundorodtam.

Bűvös körömből nincsen mód kitörnöm.
Csak nyílam szökhet rajta át: a vágy –
de jól tudom, vágyam sejtése csalfa.

Én maradok: magam számára börtön,
mert én vagyok az alany és a tárgy,
jaj én vagyok az ómega s az alfa.

*

Egy táj mindig más – hisz aki tapasztalja, soha nem képes ugyanaz lenni. Megfigyeltem ismétlődő tátrai kirándulásaimon, hogy a vidék, akárhányszor is jártam már arra, mindig olyan, mintha sose láttam volna. Igaz a mondás: „kétszer nem léphetünk ugyanabba a folyóba.” Ezért a táj – jó esetben – mindig más. És ha ezt valaki ki akarja fejezni költeményben, festményben, muzsikában – a vers, kép, zene azzal a csönddel együtt Szó[1], mely ott hallgat minden jel fölött a képben, szavakban, ritmusokban, dallamokban. A táj akkor él számunkra, ha figyelünk rá, ha hagyjuk, hogy mondja magát, ha az elhallgatás csöndje révén engedjük beszélni azt a hatalmas Szót, amit egy-egy táj mond nekünk. Ha az ember érzeke – szabad. A figyelem révén az. A figyelem bármivel képes azonossá válni, mert ilyen a természete. Az odaadottságban él. Aki az érzekelesben képes megmaradni – tapasztalja a szabadságát.

*

Érdemel-e külön figyelmet észlelésünk, vagy csak egy elhanyagolható jelenségről van szó, mely különleges figyelmet nem érdemel? Még csak érintettnek sem érezzük magunkat, azt hisszük – némileg joggal! –, hogy csak okos elméletről van szó. Természet iránti érzékenységünk kimerül állásfoglalásainkban a környezetvédelem sokféle kérdésében, elmélet marad az egész. Talán meg is kérdezzük egy aktuális szakembert: mi a véleménye?

Mindenekelőtt tisztáznunk kell: mit nevezünk észlelésnek.

Észleljük azt, amit látunk. Látásunk mégsem azonos észlelésünkkel. A látás, érzekelesünk sajátos területe; észlelésünk több ennél: van közben egy fogalmi mozzanat – fogalmakkal határozzuk meg, amit láttunk. Ez igen gyorsan, időben meghatározhatatlanul gyorsan történik.

Magát az észlelést hétköznapi érzekelesünk szintjén nem tapasztaljuk, csak észlelésünk eredményét. Csak a *látottat*, *hallottat*, *érzekeletet* tudjuk észrevenni. Ebből két dolog következik. Az egyik, hogy az érzekeleszervek – így az észlelés elsődleges érzekeleszerve, a szem is – önzetlenek, nincs bennük semmi önérző. Nem érzem a szemem. Ha érzem, beteg. Ablak a „külvilágra”. (Az idézőjel nem véletlen, hiszen e fogalomnak nincs realitása. A „külső” világról csak úgy vehetünk tudomást, ha már „belső” lett. Ebből is látszik, hogy az észlelés, érzekeles se „kint”, se „bent” nem történik. Amikor megtörténik: „azonosság.” Csak nem tapasztalom épp akkor,

amikor „azonos” vagyok. Még azt sem mondhatjuk, hogy ez az úgynevezett „azonosság” csak úgy önmagában van, hiszen a látott, hallott, érzékelt világ csak azzal az alannal együtt létezik, aki lát, hall, érzékel. A világ tőlem függetlenül, nélkülem nincs. Csak vele való azonosságom nem válik tapasztalássá. Talán épp ez a lét-tapasztalás volna a mai tudati helyzet igazi értelme. Ami persze nem adott, nem kész.)

A másik észreveendő, hogy a mai ember számára az érzékelt világ a nyelv segítségével válik tudatossá. Fogalmakon keresztül. Amire nincs fogalmunk, olyan, mintha nem is lenne számunkra. Illetőleg azt tapasztalom: „nem értem”, „nem tudom”. Van, de „nem érthető” – pont ez az értelme. Hiszen eredendően értelemre hangolt lények lévén nem tudunk eltekinteni értelemre hangoltságunktól. Csak olyat tudunk látni, érteni, amiről többé-kevésbé tudjuk, hogy *mire való*. A látott, hallott, érzékelt világ megnevezése az észlelési folyamat második fázisa. Először szemem révén azonos vagyok, de nem tudok róla, hogy mivel vagyok azonos – második fázisban pedig, utólag, megnevezem, hogy mit láttam. Ezt csak akkor tudom megtenni, ha már kiestem az azonosságból. „Én látom azt!” Ezt a mozdulatot a gyerek a beszéd elsajátítása idején tanulja meg a felnőttől. Nem a szavakat tanulja meg, hanem a rálátást a szavakra; a szavaktól független fórum – figyelem, én – megszületése a legfontosabb, hiszen minden nyelv a nyelv fölöttiből való, és e nélkül a nyelv fölöttiség nélkül semminek nem lehetne értelme. (Csak valaki számára van nyelv. Csak valaki lát értelmet.) Ezt leginkább azzal tudnám érthetővé tenni, hogy amikor egyik nyelvből a másikba ültetünk át egy szöveget, akkor a szöveg értelmét mindenképpen vissza kell alakítanunk a szavak fölöttibe, abba a „folyékonyságba”, ahonnan a szavak származnak. Csak ha ezt megtettük, akkor tudjuk ugyanazt az eleven értelmet egy másik nyelvben kifejezni. Ilyenkor gyakran tapasztaljuk, hogy egy-egy élő gondolatot alig-alig lehet egy másik nyelv másképpen strukturált fogalmaival kifejezni. Nagyon szemléletesen látszik ez költemények esetében, melyek legtöbbször kifejezhetetlenek egy másik nyelv idegen struktúráival. Gondoljanak Ady, József Attila, Pilinszky verseire, melyek nem tudnak megszólalni a maguk fenségével egy idegen nyelven. Lefordíthatatlanok. A lefordíthatatlanság problémája hatványozottan látszik meditatív – például evangéliumi – szövegek esetében. De igaz ez régi nyelvemlékeinkre is, például az 1200-ból származó *Halotti beszédre*. Az ősi magyar nyelv sokkal tömörebb, többjelentésű volt. Például a *Halotti beszéd és könyörgés*ben szereplő „vimágygyuk” kifejezés jelentése: imádjuk, de jelenti azt is, hogy imádkozzunk érette, jelenti azt is: kérjük őt.

Látok valamit. Ezt fogalmakkal fejezem ki – utólag. A két fázis közötti különbség és átmenet alig észrevehető, hiszen az észlelés és az észlelés tárgyának megnevezése igen gyorsan történik meg bennünk. Megfigyelni ezt a folyamatot talán csak akkor lehet, amikor valamit nem tudunk megszokott fogalmainkkal megnevezni. Ilyenkor van egy tapasztalható határmezsgye, melyet a figyelem megtapasztalhat saját működéséből. Kész fogalmak nélkül is van ott valaki, aki most nem megszokottal találkozik – ezért keres, figyel, gondolkodik. Bár a tapasztalás így sem tudja elhagyni a duális világot: a megszokott fogalmak helyett a nem ismert fogalmi jelleg válik a figyelem tapasztalásává.

*

Az észlelést kellene tapasztalnom, nem az észleltet. Ameddig a nyelv szokásaitól nem tudom megszabadítani figyelmemet, nem tudom elhagyni a megszokott, észlelt,

duális világot – a jelenség: „én látom azt!”, mely mindenkor múltbeli történeletről árulkodik –, azaz a duális tudatot. Tudatom szintje nem változik. Észlelésről igazán csak akkor beszélhetünk, ha az észlelés válik tapasztalássá. Ez csak a jelenben történhet. Most. Mindig most. A feladat tehát az: váljék jelenléti tapasztalássá az észlelés. Ameddig a közönséges észlelés két fázisa közül az első nem válik tapasztalássá, addig ez nem valósítható meg. Jól látható, hogy ez a mai ember számára nem adottság.

Az észlelés első fázisának tapasztalása csak hosszú gyakorlás nyomán érhető el. Méghozzá úgy, hogy valami mást gyakorlunk először, mint magát az észlelést. Az észlelés ugyanis nem tud a tudat témájává válni, hiszen mindig az észlelt tolakszik oda helyette. Nem mondhatjuk magunknak, hogy ne nevezzük meg a rózsát, amikor már régen rózsát látunk, nem mondhatjuk, hogy ne gyönyörködjünk benne, nem mondhatjuk, hogy egész lényünk valami olyat tegyen, amit csak elméletileg, tehát csak absztrakt módon tudunk kitalálni. Hiszen hogy magáról az észlelésről tapasztalatokat szerezzünk, és ne csupán utólag töprengjünk róla, tudomásul kell vennünk, hogy a kettősség – azaz: „én látom azt” – a mai ember életének alapja. Ezt figyelembe véve kell tehát elindulnunk egy magasabb érzékelés irányába.

Ahhoz, hogy az észlelés eleven tapasztalásához hozzáférjünk, mindenekelőtt el kellene hagynunk a szavakat. Hogyan tegyük? Miként a fenti gondolatmenetből láttuk, az ember nem tud eltekinteni attól, hogy megnevezze a látott, érzékelt valóságot. Kiindulópontunk tehát ez.

A gyakorlat témája egy ember készítette tárgy, amelynek segítségével figyelmünkről próbálunk tapasztalatokat szerezni. Azért nem választunk ennél nehezebben átlátható témát, mert az ember alkotta tárgyakról tudjuk, értjük, mire valók, a természeti lények, például a növényvilág mire-valóságát (funkcióját) viszont nem értjük. Mivel a figyelem új erőit kívánjuk aktivizálni – választott témánknak egyszerűnek és semlegesnek kell lennie számunkra.

A figyelem szétszórtságának tapasztalása megrendítő élmény. Az ember fölfedezi, mennyire nem ura önmagának. Az asszociációk sokasága elvon minket attól, hogy valóban arra tudjunk figyelni, amire akarunk. Külön nehézséget okoz, ha nem tudjuk magunk elé képzelni a tárgyat, amire figyelni szeretnénk. Sokévi gyakorlás szükséges ahhoz, hogy valaki figyelmi szokásain változtatni tudjon. Az asszociációk önálló életet élnek az emberi tudatban, szeretjük szabadon hagyni őket. A tudat gyakorlatait érintő talán legélesebb tiltakozás, amikor valaki a gondolkodás spontán folyamatainak megzavarásától fél. Pedig valójában nem ettől kellene félnünk, hanem épp az ellenkezőjétől, attól ugyanis, hogy az élet során folyamatosan szabaddá váló megismerő erőket nem használjuk, nem megismerő erőként vesszük igénybe. Ettől gazdátlanává válnak, megszokott, egyre erősödő szokásformákká lesznek. Épp azért, mert az igazi én – mely a figyelemmel azonos – nem használja őket. A figyelemnek jelen ideje van – a gyerek (bár nem tud róla) mindig ebből él, a felnőtt is, ha a figyelem képességét újból elsajátítja.

Szeretünk szokásainkhoz ragaszkodni. Dédelgetjük, szívesen éljük át őket újra, mert kellemes és könnyű, másodszor, harmadszor már minden nehézség nélkül megy. E szokások révén egy második természetet építünk magunkban, ami akkor is „működik”, ha nem figyelünk rá. Ez okozza, hogy figyelmünket nem tudjuk szabadon használni. Ez okozza, hogy a világ nem beszél – monológjaink túlharsogják.

Mindezeket a kötött formákat, formáltságokat fel kellene oldania az embernek, ha üres és elfogulatlan figyelemre törekedne, hogy a figyelem ne miattunk ütközék akadályokba, hogy *a valóság ne attól legyen megismerhetetlen, mert mi vagyunk alkalmatlanok rá.*

Az egészséges felnőtt figyelme a gyermeki figyelemre hasonlít. Természetesen a gyerek nem tudja, hogy képes előítélet nélkül, elfogulatlanul figyelni. (Ha tudja, akkor már nem gyerek.) A felnőtt viszont tudja, hogy erre nem képes. És épp az a feladata, hogy újra megtanítsa magát látni. Ha eredendően minden menne, ha látna – nem tudna a látásról. Ahhoz, hogy valaki felfedezze, hogy lát – el kell veszítenie a „látás” adottságát. A látásét? Alighanem arról van szó, hogy egy más szinten kell a látás tudatra ébrednünk. Látóvá kell lennünk. Pontosabban: tapasztalóvá a látásban.

*

Ne növényekre figyeljünk kezdetben – hiszen mire-valóságukat nem értjük –, hanem ember készítette tárgyakra. Ezek állnak legközelebb hozzánk, mert értjük, mire valók, értjük, mi a funkciójuk, mire használjuk őket. A gyakorlat voltaképpen csak ürügy, hogy a figyelem intenzívebbé váljék. A gyakorlat második lépcsőjében a szavak feleslegessé válnak, és eljuthatunk a szavak nélküli érzékeléshez. Ez az a szint, amikor az észlelés gyakorlása aktuálissá válik. Ugyanis az észlelés a maga tapasztalható valóságában az *érzékelő érzés* szintjén van. Az érzésekhez – nem „nekem jó” vagy „nekem rossz”, önös érzésekről van szó, hanem *tiszta érzésről* – csak úgy juthatunk, ha a tudat képes tagolni az érzésekben szavak nélkül. Bármily különös, a szavak duális szintje épp *tagolni* tanít meg minket.

Minden növény külön érzés-minőség, más-más érzés. Az érzés eredendően hozzáférhetetlen számunkra, ám, ha a figyelem kellőképpen intenzív, és le tud mondani a szavakról – képes megmaradni a láthatóban. Mindig ez történik, csak nagyon hamar rácsapunk szavainkkal, megakadályozzuk a jelenléti tapasztalást. Épp a nevesítésben vannak lekötve azok a megismerési erők, amelyekkel a növényi életet érzékelhetjük.

Nézel egy követ. S egyszer csak megfeledkezel magadról. Ott vagy. Az vagy. Amikor ez megtörténik, a figyelem ottléte félelmetes a tapasztaló számára, mert az önmagam-ézés elhagyásával jár. Az „ottlét” – nem önérző, szavakba még csak nem is foglalható, mert épp a szavak elhagyása nyomán jött létre. A kettősség-tudat elhagyása ez. A kövek – jelentések. Lények. A kő a legmélyebb titok, legmélyebb jelentés. És egyszerre megérted: ezt a zárt magányt, a kő magányát senki nem tudja feloldani-elolvasni rajtad kívül. Bizonyos: „sóvárogva várja Isten fiainak eljövetelét”. Isten fiai azok, akik ezt a titokba zárt nyelvet képesek olvasni, azonossá válni azzal, aki a jeleket létrehozta. Ez a lehetőség ma csak az emberben valósulhat meg. Bizonyára fölmerül a kérdés: mi szükség van erre? Mi az értelme?

*

A természet magánya nyilvánvaló. Szöveg, mely törvények szerint jött létre, létét törvények mozgatják. Az ember használja a természeti világ jelenségeit – de róla semmit nem tud. A biológus sem tud róla semmit. Nem érzékeli ugyanis azt az életet, mely a természetet teremti, élteni, életben tartja. A teremtő életerőről mindig lemaradunk. A *most* szintjéről. Ennek következtében senki nincs, aki eredendően, adottságként képes lenne elolvasni ezt a gigantikus méretű szöveget. A természet

különböző szintű jelei egy hatalmas, egymással összefüggésben lévő nyelv részei. Van-e e nyelvnek értelme? A kérdést csak az tudja fölteni, aki kérdezni tud, aki értelemmel bír, aki képes *értelmet adni* e nyelvnek, melyet *eredendően nem ért*. A nem-értés értelme: menj utána kérdéseidnek, a természet talányaira magad add meg a választ, úgysem teszi meg helyetted más! Ha őszinték vagyunk magunkhoz, világos, hogy minden ember egyedül van ezzel a problémával. Nem lehet ugyanis továbblépni az adott helyzeten, azaz: az adott tudaton individuális elhatározás és akarat nélkül. A jelen helyzetnek épp ez az értelme.

A természet működését tehát az élet szintjén nem értjük, csak használjuk belőle, ami nekünk jó, kellemes, hasznos. A tapasztalat azt mutatja: ez a haszon-elvűség a Föld kifosztásához vezet, hosszú távon az emberiség életfeltételeinek ellehetetlenülésével jár. A természet jelez: ózonlyukkal, fokozódó felmelegedéssel, folyók elszennyeződésével, erdők pusztulásával, városok emberi életre alkalmatlan levegőjével, állatfajok elszaporodásával és kipusztulásával, meteorológiai jelenségek kiszámíthatatlanságával, és még bizonyára sok minden mással is, amit e sorok írója nem tud, nem lát. De amit lát, az épp elég ahhoz, hogy azt mondja: bizony, ha változatlanul csak használni fogja az ember a természetet, ha a továbbiakban is csak kirabolja, ha önző módon magáénak fog tekinteni mindent, ami ebből a gigantikus nyelvből számára felhasználható, akkor egy olyan „intelligenciát” szabadít a világra, amilyen eddig még soha nem volt. És pedig azért, mert ez az intelligencia abból a mulasztásból lesz, hogy nem értjük azt, amit érthetnénk; kisajátítunk valamit, amihez nem tudunk adekvát módon, adekvát értelemmel kapcsolódni. Úgy részesedünk a természeti világ valamennyi, számunkra felhasználható tényéből, hogy nem értjük, milyen módon változtatjuk meg az *egészet*, ha beleszólunk ennek a sokszólamú, *összefüggő* valóságnak a működésébe. A mulasztás abban áll, hogy az emberi lény, és egyedül ő rendelkezik e földön azzal a lehetőséggel, hogy a természet életét megértse. Ami számára kérdés, azért lett, hogy megadja rá a választ. A természet, melynek folyamatai talányként állnak előttünk, épp azt kéri az embertől, attól a lénytől, akinek szolgálatára jött létre az egész „szöveg” – tegyük hozzá: értelmes szöveg! –, hogy végre érzékelje, azon a szinten értse, mely szinten a természeti valóságok valóban mondanak valamit. *Ehhez az ember tudati szintjének meg kell változnia*. Szent Pál mondja: „Mert a teremtett világ sóvárogva várja az Isten fiainak megjelenését. Mert a teremtett világ hiábavalóság alá vettetett, nem önként, hanem azért, aki az alá vetette. Azzal a reménységgel, hogy maga a teremtett világ is megszabadul a rothadandóság rabságától az Isten fiai dicsőségének szabadságára. Mert tudjuk, hogy az egész teremtett világ egyetemben fohászkozik és nyög mindidáig.” (Pál levele a rómaiakhoz, 8,19.-22.)

Isten fiai mi lennénk.

Mi lehetnénk.

„Gyökerek” a Dolinkából*

Ha azt mondom Wolfgang Amadeus Mozart, azt mondod Salzburg, ha azt mondom Bartók Béla, azt mondod Kodály Zoltán, ha azt mondom Mozart és Bartók, azt mondod emlékévként 2006-ban. Azonosságok és különbségek egy osztrák és egy magyar muzikuszseni utóéletében. Mindkettőjük munkássága jól ismert, jelen van a nemzetközi zenei élet mindennapjaiban s mindketten jubilálnak az idén: Mozart 250, Bartók 125 évvel ezelőtt jött a világra.

Az előbbi géniusz születési helye összeforrott nevével, utóbbiról jószerivel csak a lexikonokból tudni, hogy a Torontál megyei Nagyszentmiklóson született. A Mozart-jubileumot az egész világ számon tartja, Bartókról önnön hazájában sem tudnak annyit, mint illene. A Mozartkügelek kétes népszerűsége az Ő esetében nem kívánatos ugyan, de a budapesti metrószerelvényekben rendezett kiállítások sem jelenthetnek áttörést jelentőségének felismertetésében. Általában együtt emlegetik kor- és pályatársával, a szintén nagy formátumú komponistával és népzene-tudós Kodállal, s ez egyikükhöz sem méltatlan párosítás. De ebből nem világlik ki az a differentia specifika, az a „fenséges tűz”, amely Bartók szeméből, kutató, kicsit szigorú tekintetéből sugárzott, nem érzékelhető szikár lényének, alkotószellemének az a különleges habitusa, amely – akarva-akaratlanul – mintegy humanisztikus példázatként jelenik meg a magyar művészetben, a modern európai zene huszadik századi történetében s egyáltalán a világ kulturális örökségének tárházában.

„Azelőtt nem hittem, míg magamon nem tapasztaltam, hogy valakinek művei tulajdonképpen életrajznál pontosabban jelölik meg életének nevezetes eseményeit, irányító szenvedélyeit” – írta Bartók Béla 1909-ben és ezzel sokat segít most nekünk, a születésnapját – pontosabban Őt magát és maradandó művészetté nemese-dett muzsikáját – igaz szívvel ünnepelni szándékozókna, hogy túl a biográfiai tényeken, egyrészt mindig a minőséget képviselő alkotásokban, másrészt életének, munkásságának elvszerűségében, tudatosságában találjuk meg szellemi hagyatékának igazi értékét. Valami hasonlót vetett papírra Kodály is 1946-ban, Bartók halálát követően: „Elment. Boldogok, akik segíthettek neki a védekezésül maga köré vont drótsövénnyel elbontásában. Az ittmaradtak dolga, hogy megnyissák az utat művei előtt: hadd jussanak ezek a művek oda, ahová szánva voltak: az emberek szívébe.”

Itt és most archív felvételről már hallottuk Bartók hangját: a *Cantata profana*-t, *A kilenc csodaszarvas* történetét mondta el saját fordításában. Mi sem természetesebb, hogy az emlékest keretében zenéje is felcsendül majd, nem is egy alkalommal. Egy jegyzetíró azonban nem képes ilyen autentikus lenni, csak szavakkal, gondolatokkal tehet valamit azért, hogy a bartóki oeuvre reálisan, hitelesen ítéltessék meg minél

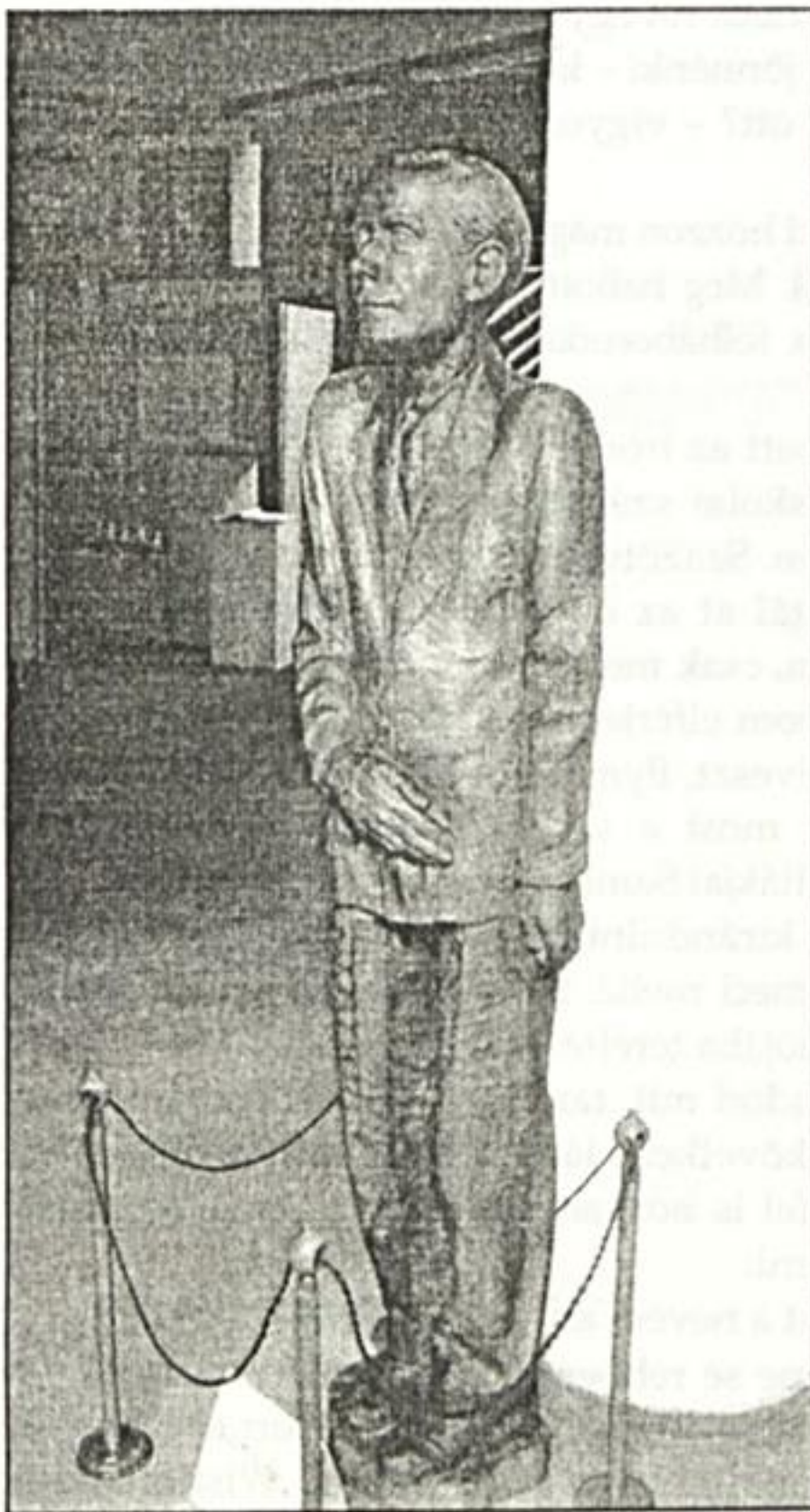
Elhangzott Salgótarjánban, a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban a *Palóc Parnasszus* című pódium-újság 2006. április 10-i, költészet napi Bartók-emlékestjén.

szélesebb körben, a közönség – József Attilával szólva – „okos gyülekezetében”. Hogy minél többen tudják meg róla, hogy miközben komponált, előadott, írt, kutatott és gyűjtött, aközben a székelyek, a csángók, a dunántúliak eredeti népzenejének felmagasztalásával nagyon sokat tett a magyar népművészet, folklórkincs továbbörökítése érdekében. Zárkózott, kevés beszédű, távolságtartó ember volt ugyan, mégis képes volt rábírní a szabódó ismeretleneket a Felvidéken éppúgy, mint Erdélyben, hogy énekeljenek bele tölcséres fonográfjába. A tőlük tanultakat, az ősi elemeket szellemesen dolgozta fel, s – mint Csáth Géza írta róla – zenéjének „liükte-tése Petőfi hetvenkedő, harsány poémáira emlékeztet”, „fantáziabirodalma” Adyra hajaz, csakhogy „vidámabb, szarkazmusa derültebb.” Bartók felbecsülhetetlenül nagy szolgálatokat végzett a nemzeti kultúra gazdagítása folyamatában, de nem vonta ki magát semmiféle kapcsolat, hatás alól... „csak tiszta, friss és egészséges legyen az a forrás!” – vallotta, beemelve látókörébe a Kárpát-medencében ősidők óta együttélő nációk egymásra ható, egymást keresztező, megtermékenyítő művészetét, zenei anyanyelvét is. Vezérelve „a népek testvérré-válásának eszméje” volt, „a testvérré válásé minden háborúság és minden viszály ellenére...” Tudta és vallotta, hogy „a parasztek között békesség uralkodik, a gyűlölködést másfajtajúak ellen csak felsőbb körök szítanak!” Ezzel az irtózáttal önmaga is szembetalálkozott s olyan erős volt szabadságvágya és felelősségtudata, hogy nem tehetett mást, mint oly sokan az akkori vészterhes Európában tették: önkéntes száműzetést választott, idegenbe, Amerikába emigrált. Felülemelkedvén a nemzeti és a haladó, a népi és urbánus szemlélet mesterséges és rossz dichotómiáján, megmaradt hű magyarnak, de kétségkívül világpolgár is lett a történelem és részben saját akaratából. Talán ez is az oka, hogy haló porai negyvenhárom év után megérkeztek ugyan Magyarországra, szellemisége azonban, – amelynek értékeit életében és hazájában nem méltón becsülték – ha mostanság felgyorsult ütemben is, még mindig csak tart hazafelé.

„...öntörvényű konok csillag” írta Nagy László egyik remek versében, a *Bartók és a ragadozóknak*, találóan jellemezve e halhatatlan muzsikus életfilozófiáját, művészi hitvallását, amelyet ezekben a napokban – s egyáltalán a jubileumi év során – sok helyütt méltatnak, de ez itt a *Palóc Parnasszus*. Mi egy kicsit másként, ránk jellemző módon is szeretnénk Őt ünnepelni. Arról nincs tudomásunk, hogy járt itt, bár miért lenne kizárt, hiszen tavaly a József Attila centenárium kapcsán a *Palócföldben* például felvetődött, hogy a költő esetleg megfordult városunkban is. Arra azonban szívesen apellálunk, hogy 1965 augusztusában a Magyar Televízióban bemutatott Bartók-film, a *Concerto* képi világát Salgótarján akkoriban még csak formálódó új építésze adta (az alkotók között a fiatal Korill Ferenc is ott volt), s szívesen látjuk e helyütt is ifj. Szabó István *Bartók* szobrát, amelyet a művész jó húsz évvel ezelőtt mintázott lágy ívű diófarönkből csupán élvezetből, saját örömére. A benczúrfalvai műteremből éppen a *Palóc Parnasszus* stábja mentette ki az életnagyságú szobrot, – amely jól emeli ki Bartók belső hangra figyelő személyiségét, a zene által átlényegített törekeny alkatát, – hogy jelen legyen a róla szóló megemlékezésen és esetleg végleges helyre találjon a város valamelyik kulturális intézményében. S ki tudja, hogy az idők folyamán hány helyi képzőművészt, költőt, írók ihletett már meg Bartók művésze, sorsa, mennyi alkotás várja még a nyilvánosságot. Egy másik filmhez, a nemrégiben – először 2001-ben – bemutatott *Gyökerekhez* is sok közünk van nekünk, nógrádiaknak. Egyik szerzője és operatőre a kiváló rendező

Gaál István, Salgótarján szülötte, aki a pásztói „Varázsvölgy”-ben nőtt fel. Gerlicepusztára (Hrlicára) – ahol Bartók a *Piros alma leesett a sárba* című „parasztdalt” – megkülönböztetendő az addig „népdalnak” hitt népies műdaltól – vendéglátójának cselédjétől, a kibédi Dósa Liditől hallotta s elhatározta, hogy felkutatja azt a kincsestárat, amelynek e dalban a nyomára bukkant – (szóval Gerlicepusztára) menet Gaál István útja szülővárosán át vezetett s bekattant neki egy gyerekkori emlék: „a Dolinkában mindig megcsodáltam a fenyők víz mosta mezítelen gyökereit. Hát-ha megvannak még. Nem nagy kitérő. Megvannak. Hál’Istennek.” – rögzítette a készülő filmről írott jegyzetében. Így lett mintegy címszereplője a *Gyökereknek a mi szláv hangzású Dolinkánk*.

Mondandómat – a múzsák testvérisége jegyében – Radnóti Miklós szavaival zárom, aki a következőket írta 1944-ben, Dési Huber István halálakor: „*Ember vigyázz, figyelj meg jól a világot... hordozd szívedben... és mindig tudd, hogy mit kell tenned érte, hogy más legyen.*” Bartók Béla tudta, hogy mit kell tennie, nem tehet róla, hogy a világ eleddig nem az Ő példáját követte...

**Ifj. Szabó István: Bartók Béla szobra
a Balassi Bálint Megyei Könyvtár kiállításán**

Vízöntő

– Holnap kirándulás!

– Muszáj, tanár úr?

Wisner tanár úrnak még a szava is elállt. Hogy egy kirándulás „muszáj” volna, erre sose gondolt.

– Közös iskolai kirándulás! – mondta nyomatékkal, miközben a kérdezőnek alaposan a szeme közé nézett.

– Kötelező, tanár úr? – valami kellemetlen alkudozás érződött a kérdésben. Wisner nem szerette a „kötelező” szót, tudta, a diákok se szeretik. A kötelező csak arra jó, hogy elszabotálják.

– Nyolckor a buszmegállóban! – pontosító információ volt ez, nem lelkesítő biztatás.

– Olyan korán?! – riadt föl egy hang rémüldözve.

– Mintha iskolába jönnénk! – közölte a tanár a rémüldözővel.

– És aki nem lesz ott? – vigyorodott el rémüldöző, de Wisner nem állt neki alkudozni.

– Tízórait mindenki hozzon magával. És a lányok ne körömcipőben jöjjenek! – azzal kifordult az osztályból. Még hallotta, hogy felcsattan a vihogás, amiért a tízórait tízórainak nevezte, meg a fölháborodás, amit az érintettek a nemi diszkrimináció fölött éreztek.

Rosszkedvűen lépett az irodába, csak Selmeci tanár urat találta a hosszú asztal mellett. Selmeci az iskolai számítógép előtt ült, és valami régről maradt logikai játékot játszott unottan. Százötvenedszer. A játékban egy csupaizom figura tizenkét szögletes ládát taszigál át az egyik raktárhelyiségből a másikba. A ládákat csak tolni lehet, húzni nem, csak merőlegesen tologathatók, és a láda mellett helyet kell hagyni, hogy csupaizom elférjen visszatérőben. Harmadik próbálkozás után nagykorú játékos ritkán téveszt, ilyenkor a két raktár alaprajza nehezebbre változtatható. Selmeci tanár úr most a szuperfokozatot igyekezett megoldani. Jó eséllyel. Selmeci tanár urat a diákjai Semleg tanár úrnak hívták.

– Nem szeretnek kirándulni menni! – csóválta a fejét Wisner, amint odaült a hosszú asztalhoz Selmeci mellé. Selmeci átügyeskedte a szűk ajtón a nehézkes ládát, és a raktár benyílójába terelte. Aztán fölsóhajtott:

– Ezek nem! És tudod mit, tanár úr, én sem igazán! Csak legföljebb nem mondom! – sóhajtott és a következő ládáért indította bábuját. Wisner megvetően bámult a képernyőre, talán fel is horkant egy picit. Aztán megkérdezte, pedig korábban nem akarta szóba hozni:

– Tudod, mit jelent a neved, ahogy a diákjaid hívnak?

Selmecinek a szeme se rebbent, keze aprókat mozdult a billentyűzeten, a figurácska hurcolt-taszigált: – Ez egy nyelvújítás kori szó. A „semlegesből” vonták el, azt jelenti: nulla. – még nevetett is egy kicsit. Wisner meghökkent, nem is azon, hogy Selmeci tudja a csúfnevét, tudja a jelentését, hanem inkább azon, hogy milyen egykedvűséggel viseli. A „nulla” nevezetet.

- Téged meg Vízöntőnek hívnak! - szűrte aztán a szót Selmeci anélkül, hogy kitekintett volna a raktárzugolyból. De éppen akkor taszigálta be a figura a tizenkettedik, az utolsó ládát, ezért a számítógép jutalomzenét játszott a sikeres Semleg tanár úrnak, aki elégedetten mosolygott a kollégája szeme közé.

Reggel nyolckor talán hárman álltak a buszmegállóban, ketten még a reggeli maradékát gyúrték magukba. Szepegve kérdezték Wisnert: - De, ugye, nem mászunk hegyet, tanár úr?!

A tanár úr biztosította őket, hogy csak annyit másznak, amennyi szükséges a hegyre való fölérkezéshez, egy méterrel se többet. Két lány érkezett, álmosan és rosszkedvűen, természetesen körömcipőben: - Hol itt egy presszó? - kérdezték köszönésképpen. A buszmegálló sarkánál négy fiú is ácsorgott, oda-odatekintgettek Wisnerék felé, aztán végül közelebb jöttek.

- Azt hittük, már elmentek a tanár úrék! - sóhajtottak megadóan.

- Szerettetek volna elkészni? - kérdezte őket Wisner, a diákok kényszeredetten nevettek és hátat fordítottak. Egymás között pusmogtak tovább. Selmeci tanár úr vagy húsz perc késéssel érkezett, tüntető lassúsággal vonszolta magát keresztül a téren.

- Ott a Semleg! - közölte az alig egy perce érkezett fiúk egyike.

- Elkésett! - tette hozzá a másik. Az autóbusz, amellyel utazni szándékoztak, ekkor zörömbölt ki a megállóból. Wisner az ajkába harapott haragjában.

- Lekéstük, lekéstük! Nincs több busz! - lelkesedett az egyik körömcipős. Többen helyeselték, többen tódítottak: - Mehetünk haza, kivégeztük a rándulást!

Húsz perc múlva indult a következő busz, az osztály nagyobbik fele addigra csak megérkezett. A fiúk-lányok felrontottak a buszra, elfoglalták az ülőhelyeket. Aztán a lányok a fiúk ölébe ültek, egyik ölből a másikba ugráltak. A két tanár a busz hátsó kapaszkodójánál állt meg.

- Mondjak neked híres vízöntőket? - kérdezte Wisner tanár úr, de Selmeci nem volt rá kíváncsi.

- Hívnak Vízöntőnek, meg Vízivőnek, meg egyszerűen Vizesnek is. Tudsz róla? - mintha készült volna Wisnerből.

- A sok csúfnév arra mutat, a névadók egyiket sem érzik találónak. Pedig a Vízöntő nem rossz név - tette aztán hozzá Wisner. Negyedóráig tartott az út, hallgattak, időnként egymásra néztek. Aztán megint csak Wisner szólt: - Leszállás! - és megnyomta a jelzőgombot.

- Mi még maradunk, tanár úr! Jobb itt, mint ott! Megyünk még egy kört! - szólt meg a kórus. A legtöbben azért csak lekászálódtak. A reggeli rémüldöző azonban a busz ablakán keresztül integetett utánuk, és vihogott a két tanár szeme közé.

- Fönn maradt, szegény! - sóhajtottak-szörnyűködtek a többiek, miközben egymást lökdösték az út menti fáknak a nevetéstől. - Pedig megvolt benne a jószándék, hogy részt vegyen az iskolai kiránduláson. De hát az objektív akadályok...!

- Várjuk meg, hamar ideér a következő megállótól! - kockáztatta meg Wisner. Ordító röhögés fogadta szavait.

- Ez soha, tanár úr! De, ha a tanár úr akarja, várhatunk. Az esti buszig! - a jókedv a tetőfokára hágott. Nem a Wisneré. Selmeci szinte szánakozóan nézett tanártársára. Nem szólt semmit, elfordult Wisnertől is, diákjaitól is. Valami ügyes

megoldás jutott eszébe, hogyan lehet a második fokozatban az ajtó mögé becsúsztatni még egy ládát.

Elindultak az erdei úton, a fiúk fülében a walkman zsinórja, karjuk alatt a lányok. Párokra szakadoztak, a párok átkiáltottak egymásnak. A két tanár zárta a menetet, aztán a fiatalok sorra leszakadtak, és végül mögójük kerültek. Wisner és Selmecsi hamarosan a csapat élén találta magát. Wisner még föl is nevetett: – Azt hiszik, figyeljük őket! – mondta és lopva hátranézett. Aztán mondott néhány mondatot az alpesi utakról és erdőkről, sajnálta, hogy a magyar hegységek vízben mennyire szegények, és hasonlókat. Selmecsi a fejét se mozdította feléje.

– Tanár úr! Hol itt a kocsmá? – süvöltött egyszerre hátukba egy mondat, bár inkább számonkérés volt, nem kérdés. Wisner hátrafordult, a fiú karja alatt megbúvó lány száján akkor pukkant el egy rózsaszínű rágógumi, és tapadt fel a felsőajkára.

– A kocsmá a völgyben maradt. Ahol az osztálytársatok van, ha leszállt a buszról! – Wisner csipkelődésnek szánta mondatát, de az hatástalan maradt. – Itt csak kilátó van, egy negyedóra és ott vagyunk!

– Mi, még annyit gyalogoljunk? – ordította a másik körömcipős, megvetően elfordult és osztálytársainak kézjelekkel mutogatta, hogy a Vízöntő megbolondult.

– Most vagyunk az út felénél – folytatta Wisner. – Előttünk az út nehezebb, de szebbik fele. Sőt, ha jól nézem – és jól körülnézett –, az út hét tizenkettő részét már meg is tettük.

Többen a fűbe hemperedtek, befejezték a magukkal hozott hamburgerek és csipszes zacskók üresre falását. Az üres zacskót aztán felfújták, eldurrantották, gombócot gyúrtak belőle és egymáshoz dobálták. Wisner a szemével intett, hogy szedjék össze, erre morogva elfordultak. Volt egy egérhangú kislány, aki összededte, és egy faodúba gyömöszölte a szemétpapírt.

A kilátó helyén romhalmazt találtak, megszenesedett gerendákat, leomlott falmaradványt. A romokra korommal rajzokat és goromba szövegeket róttak. Talán maguk a toronydöntők. Wisner mozdulatlanul nézett maga elé, a diákok a számonkérés hangján rohanták meg: – Nem ezt ígérte, tanár úr!

– Nem, nem ezt. Én kilátót ígértem, ami itt állt évtizedeken át. Tornyot, ahonnan messze el lehetett látni. De, úgy látszik, olyanok jártak előttünk, akiket zavart a kilátó. Akiket zavart, hogy gyönyörködni lehet. Vagy, hogy meg kellett küzdeni a magassággal! – nem is biztos, hogy elmondta mindezt Wisner, talán csak magában gondolta végig, talán egyes szavakat préselt ki magából.

– Na, ha nincs itt semmi, akkor gyorsan igyunk egyet, mert rettenetesen szomjas vagyok, és irány haza. Még elérjük a délutáni koncertet.

– Hol itt egy kút legalább? – kérdezte egy határozatlan hang.

– Kút? Itt, a hegytetőn? Sehol! – állította határozottan Wisner, de ezen az ötleten még Selmecsi is mosolygott.

– Mi! Nincs kút? Hát akkor én szomjan döglök! – közölte az előbbi hang, nagyon is határozottan.

– Amit magatokkal hoztatok, vizet, teát, itt megihatjátok!

– Csak nem képzelem a tanár úr, hogy vizet fogok hurcolni magammal a hegytetőre?! – és jelbeszéddel ismét közölték egymással a véleményt Vízöntőről.

– Márpedig szerezzon vizet a tanár úr, ha ide felcsődített minket, mert itt szomjan halunk! – valami sivár értetlenség, már szinte gyűlölködés volt a mondatban. A szóló

arca sötétre vált, fogai összecsattantak. Wisner végignézett fűben heverő népén, meg a mellette bálványként ácsorgó Selmecin. Nem így gondolta a kirándulást.

– Van egy forrás, lenn, a két völgy összefutásánál, abban talán van víz. Oda nem vezet út, de azért le lehet mászni.

– Én nem megyek sehova! – közölte a lehangosabb hang.

Wisner végigkérdezte, kinél van ilyen-olyan üveg vagy flakon. Hat kis edényke volt, legtöbbje már üres, egyik se nagyobb félliteresnél. Meg az övé, a hetedik. Azt följánlotta, hogy osztozzanak rajta.

– Mi van benne? – érdeklődött a heverők egyike.

– Citromos tea – felelte Wisner.

– Kell a fenének! – köszönte meg heverő.

– Ki jön velem vízért? – kérdezte Wisner, miközben egy zsinórral megpróbálta ügyyel-bajjal egybefűzni a hat palackot. – Jobb egy fűzér, mint hat üveg! – mosolygott némi büszkeséggel.

– Mink itt megvárjuk a tanár urat! – közölte a lehangosabb hang.

– Kettő szépen velem jön! – kockáztatta meg Wisner. A heverők tovább hevertek, de most már az üldögélők is leheveredtek közéjük.

– Én megyek a tanár úrral! – kockáztatta meg egérhangon a szemétszedő kislány. Wisner rámosolygott. Két lépést tettek a fennsík széle felé.

– A Vízöntő csalogatja a lányokat le a völgybe! – röhögésbe fulladt a mondat, mindenki föl pattant fektéből és őket figyelte. Wisner intett a kislánynak: – Ül le! – elfordult, Selmeci kifejezéstelen arccal bámult kollégájára.

– De én megyek, tanár úr! – erősködött egérhangú.

– Eredj vissza a többiek közé! – a kislány duzzogva fordított hátat a tanárnak és a kalimpáló üvegfüzérnek. – Hanem te, a mászásnál segíthetnél! – nézett Wisner a legerősebb fiú felé. Arasszal volt a fiú magasabb a tanárnál, sportos izmai feszültek.

– Nem, nem, tanár úr, engem eltiltott az orvos! – huzakodott sportos.

– A Vízöntő inkább a fiúkkal menne! – süvöltött az újabb mondat. Hörgő hangú újságcikkek jutottak Wisner eszébe, sunyi meggyanúsítások és lemoshatatlan megbélyegzések. A szomszédoktól rettegők a fűben hemperegtek és láthatóan roppant jól érezték magukat. Wisner elindult a völgy felé a járatlan úton.

Nagy csend ölelte körül hamarosan. Madarak kórusa, valami gyenge szél motozása. Meg a lapos palakövek csúszkálása a talpa alatt. Hallgatag erdő volt évszázados fákkal, meg halványzöld csemetékkal. A vihar sok fát kidöntött, keresztülkaszul hevertek egymáson a törzsek, égnek álltak a gyökerek. A tanár keresztülevic kélt rajtuk, ha tehette, kikerülte őket. A palakő oldalra siklott Wisner talpa alól, térde egy fatörzsnek ütődött. A palackfüzér kalimpált a nyakában, a két szélső üveget egymáshoz kötötte, így feszesebb lett a fűzér. Wisner óvatosan ereszkedett a völgyfő felé, a fennsík széle már beleveszett az erdő lombjába, napfény alig tört át a fák között. Megmarkolta egy földön fekvő fatörzs szarv alakú ágát, az ág éles reccsenéssel elpattant, Wisner a fatörzsre huppant, egy pillanatig ülve is maradt rajta. Amikor fölkel, a tompora fáj, a kezét megvérezte. Korholta magát az ügyetlensége miatt. A cipője telement levéllel, törmeléssel. Lejjebb mintha ösvényre lelt volna. A meredek alja sötét volt. – Ott lesz a forrás! – gondolta Wisner.

De az még messze volt. Sziklás hegyoldal következett, a szikla apró morzsalék formájában mállott el a talpa alatt. Kövirózsák zöldelltek a hasadéokban, Wisner

csodálkozott, a kövirózsa inkább napos, száraz helyen nő. Nőtt itt is. – Ha látnák, milyen szép! – és Wisner a diákjaira gondolt. Keresztülkínlódta magát egy frissen kitört galagonyabokron meg egy csupatüske rózsafán. Megvérezte a nyakát is, foltos lett az inggallérja.

A talaj egyre nyirkosabb lett, talán a forrás egyik mellékága errefelé bukkant a felszínre. Az ösvény függőleges sziklafalban végződött. Wisner leereszkedett a szikláról, a forrás környéke sáros-leveles volt, elugrott egy fekete béka. Tenyéryire a talaj fölött, vékony sugárban szivárgott a sziklafalból a forrás. Csak kis helyen maradt a víz tiszta, méteres körzetben sár és posvány szegélyezte. Zöld békalencse a szélén, távolabb virágok, még nefelejcs is. Wisner kibogozta a palackfüzért.

Keskeny volt a vízszugár, keskeny a palackok szája. A legtöbb üveg alján kóla-maradék lötyögött, egy kevés vízzel előbb tisztára kellett mosni az üvegeket, de még a ragadós külsejüket is. Közben Wisner cipője egyre mélyebbre süllyedt a sárba, időnként kiemelte a cuppogó lábbelit, és máshol keresett neki támasztékot. Szúnyogok lepték el az arcát, apró darazsak is megjelentek, amilyenek mindig ott zümmögnek az erdei források mellett. Wisner hessegetni próbálta őket, de többször ütötte meg saját arcát, mint a darazsat, a szúnyogot.

Már két üveg megtelt vízzel, aztán három, négy. – De mi ez annyi gyereknek! – gondolta Wisner. – Jól be kell osztani, hogy mindegyiknek jusson. Kólát hoztak magukkal, de hiszen attól még szomjasabbak lesznek. Na, azért, ha ezen megosztóznak, kibírják hazáig.

Négy palacknak volt kupakja, kettőnek nem. Wisner ezekbe dugót faragott, valami puha belű fából. Megnézte az üvegeket, tiszta volt bennük a víz. Többnyire tiszta, azért egy-két levéltörek csak belekerült, az egyikbe egy zöldellő fűszál. Wisner hirtelen hallani vélte a diákjai hangját, mint ahogy reggel óta hallotta, meg amit majd mondani fognak, ha a vizes palackokat kézbe veszik. Wisner gyomra összerándult. Sóhajtozva kicuppantotta cipőjét a sáros levelek közül, megkerülte a sziklafokot és visszaindult a vadcsapáson.

Micsoda romantikus túrákat tettek ők diákkorukban. Sátor, bakancs, tábortűz. Nomádság... Ezek mást, másképp szeretnek! – formázta a gondolatot magában Wisner. Megérteni akarta fiait. Többször visszacsúszott, a megnehezedett üvegek himbálóztak. Wisner félt, hogy a kőnek csapódnak. A kőpárkány szélén két csiga nézte Wisnert, Wisner visszakarta a kezét, szét ne roppantsa a csigákat. Lihegett, megtörölte verejtékező homlokát, újra indult. Alattomosan siklott ki talpa alól a pala, benőtte a zöld moha, síkos volt, nedves. És éles, az ujja lecsúszott a vékony kőről, aztán meg a palalemezek közé szorult. Megpihent, nagy tölgyfának támasztotta a hátát.

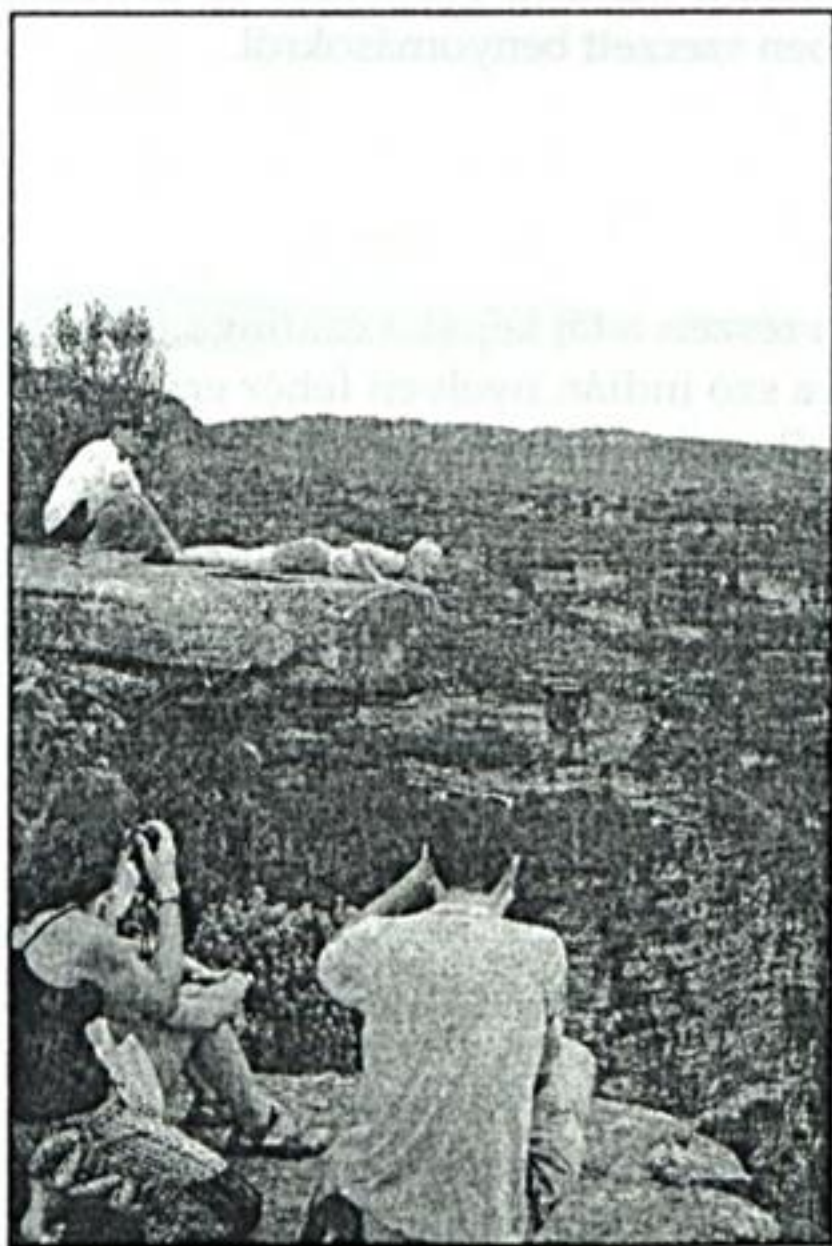
Ahogy lefelé mászás közben megfigyelte a kövek, fák és bokrok sorrendjét, most úgy mondogatta – visszafelé. Ez jó volt, tudta, hogyan fogynak az akadályok, hogyan fogy a távolság. Szegény gyerekek, már nem szomjaznak sokáig. Wisner arca lángolt, homloka verejtékezett, kapkodta a levegőt. Azért jó volt újra erdőben járni, csöndet harapni, gombaszagot érezni. Meg főként a maga erejét kipróbálni. Mellén, derekán az üvegekben a víz kotyogását hallotta, hideg érintését érezte, ez is jó volt. Itt volt rajta, körülötte a segítség a szomjúság ellen. A feje fölött már oszlott a lombkorona, közel volt a fennsík. – Miért nem jöttek vele az ebadták, jó kis kaland lett volna nekik is. Meg – tette hozzá magában Wisner – láthatták volna, hogy

az öreg Vízöntő is képes még becserkészni egy völgyet, megtalálni egy forrást, oda-vissza megmászni a sziklákat. Mert azért ez nem könnyű út! – állapította meg Wisner tanár úr.

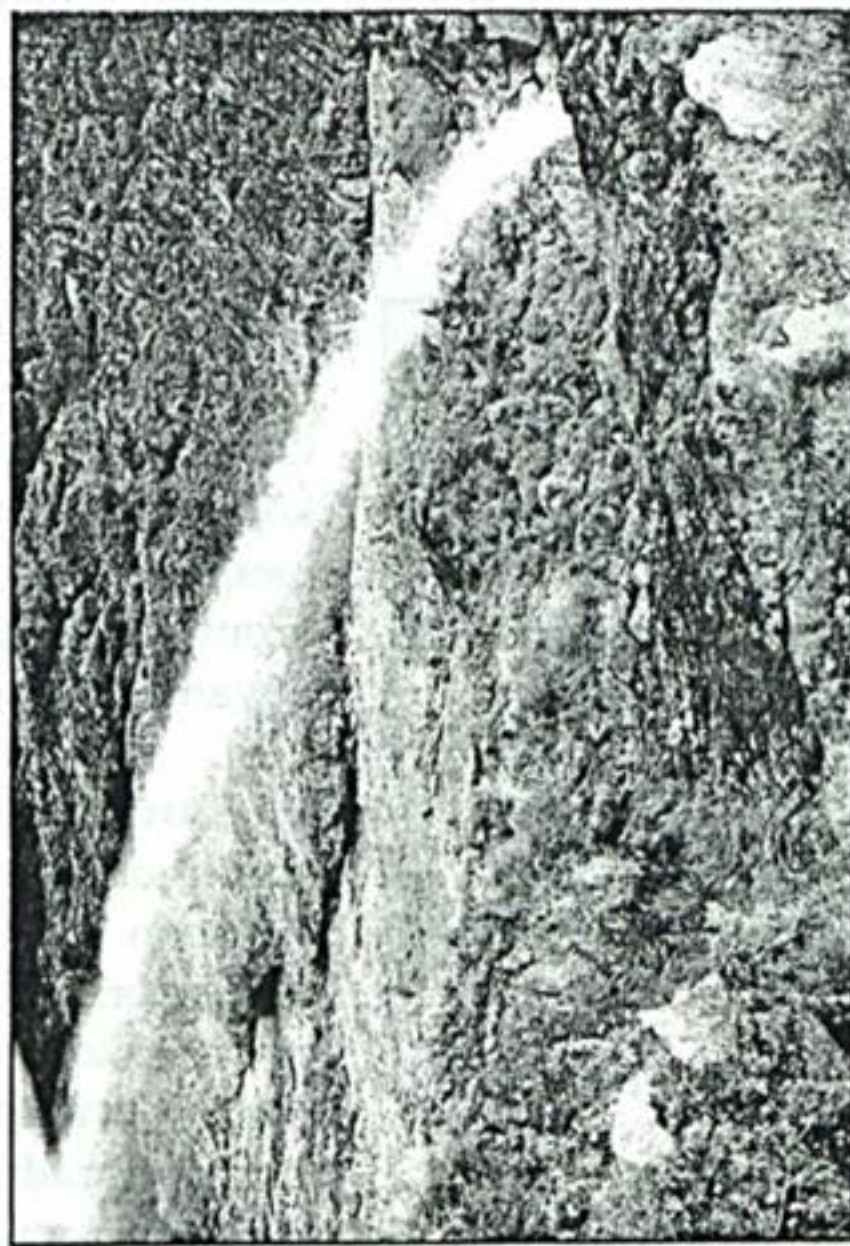
A fennsík szélén váratlan kép fogadta. A romba dőlő kilátó mellett italárusító autó állt, vezetője nagy hangon nevetgélt a diákokkal, akik kapkodták az áruját. Az autó oldalán harsogó, színes reklámok, a sofőr fején piros sapka, nyakában sárga-tarka egyenköpeny. A kóla habgejízekben lövellt elő az üvegekből. A fiúk, a lányok fújták és köpték egymás felé a kólahabot, ittak, csuklottak és böfögtek. Semleg tanár úr hátul összefogott két kezében tartotta a maga üvegét.

Wisner összeszorította az ajkait. Leoldotta nyakából az üvegeket, csendben a tenyerébe fogta a madzag végét, az üvegek a földhöz ütődtek. A diákok ügyet se vetettek visszatért tanárjukra. Wisner Selmecire nézett, Selmeci nevetve mutatta: – Az a fiú a kólásautós barátja. Ő hívta ide a mobilján. Van itt egy út, amelyik fölvezet a kilátóhoz. Direkt a mi kedvünkért! – így mondta Semleg: – „Direkt a mi kedvünkért!”

A kólásautós, amint megismerte Wisnert, átkiáltott a diákok feje fölött: – Egy kólát, tanár úr?! Ne azt a vacak vizet igya! – aztán röhögve hozzátette: – És ne annyit!

*Így lehet megcsodálni
a Cachoeira da Fumaça vízesést*

*...és amit a hasaló lát
a Cachoeira da Fumaça vízesésből*

HÍR JÁNOS

Vándorúton Északkelet-Brazíliában

Bevezetés

2005 év végén 5 hetes egyéni tanulmányutat tehettem Brazíliában. Ehhez semmiféle ösztöndíjat, vagy pályázati támogatást nem vettem igénybe. Alapvetően régi barátom Gy. Imre meghívásának köszönhettem a lehetőséget, aki immár több, mint egy évtizede dolgozik szaktanácsadóként a São Francisco (*Szaun Fransziszku*)-folyó völgyének gyümölcsstermelő fazendáin. A nagy utazást három és fél év felkészülés előzte meg, mely magában foglalta az információgyűjtést, a spórolást és a nyelvtanulást. Mint természetkutatónak, ez egyedülálló lehetőség volt arra, hogy körülnézhessek trópusi életközösségekben és megismerkedhessek egy dinamikusan fejlődő országgal, melyben sokan a XXI. század egyik nagyhatalmát látják. Az alábbi írás célja, hogy közérthető módon meséljen a meglátogatott nemzeti parkokról és természeti érdekességekről, valamint a mindennapi életben szerzett benyomásokról.

Caatinga

*Umbu fa novemberben,
lombfakadás előtt*

Brazília északkeleti részén a táj képét a caatinga (*kacsinga*) határozza meg. Ez a szó indián nyelven fehér erdőt jelent. Olyan növények alkotják, melyek lombjukat elhullatva képesek túlélni 6–8 hónap szárazságot. 2–3 m magas cserjék, fák, fatermetű kaktuszok, szárazságtűrő broméliák jellemzik. A portugál sertão (*sertaun*) szó ugyanezt a vegetációt jelöli. Ahol kicsit jobb minőségű a talaj, vagy a mélyben nedvesség van, ott szinte kefesűrűségű és már november elején kizöldül. Ahol a gránit a felszínen van, ott félsivatagi a szárazság és jóformán csak a kaktuszok élnek meg. A caatinga egyik leggyakoribb fafaja az Umbu. Törzsét foszlós kéreg borítja, gyökerei képesek vizet tartalékolni. Novemberben, a száraz évszak végén virágzik és december végére már

felszedhetők alóla az apró zöld paradicsomra emlékeztető gyümölcssei (csak a lehullott gyümölcsök érettek). Ízük a mi piszkénkhez hasonlóan savanyú, de ha cukorral feljavítják kiváló gyümölcsle készíthető belőle.

* Mivel a brazíliai portugál nyelv kiejtési szabályai Magyarországon nem közismertek, ezért zárójelben, a magyar helyesírásnak megfelelően tüntettem fel az egyes helyi kifejezések legáltalánosabban beszélt formáját.

Az állatvilág képviselői közül gyakori a félméternyi zöld leguán, az óriáskígyó és jellemző még a színes madárfauna. Utóbbiak közül szinte a tájkép részét képezik a fekete urubuk, azaz a keselyűk. Mérges kígyóval, tatuval, hangyással találkozni már különleges szerencsének számít. Külvárosi házakban azonban még megesik, hogy reggel a kávéfőzőből óriáspók, vagy skorpió mászik ki.

Kint a terepen ma már csak a vadméhekre kell figyelni. Zsongásuk mindig eláradja a sziklafalra, fára, vagy a földbe rejtett fészük közelségét. A bulvársajtó által „gyilkos méheknek” elkeresztelt ízeltlábúak kétségtelenül támadékonyabbak európai rokonaiknál. A fészkektől való tisztes távolság tartásával, lassú mozgással és a hangos beszéd mellőzésével biztosan elkerülhetjük haragjukat. Ha egy-egy példány körbepreng bennünket, akkor soha sem szabad pánikba esni és hadonászni.

Nordeste

Nordeste (*Nordeszcsi*), vagyis a brazil Északkelet a hetvenes évekig az ország szegényháza volt, ahol a megélhetés fő forrását leginkább a külterjes marhalegeltetés jelentette. Ha az esők késtek pusztult a jószág, az emberek pedig menekültek. Ki Amazónia felé indult, hogy ott seringueiroként (*seringeiru* = kaucsukgyűjtő) próbáljon szerencsét, de Rio (*Hiu*) és São Paulo (*Szaun Paulo*) nyomornegyedei is bőven kaptak innen utánpótlást.

A vidék folklórában máig él a huszas-harmincas évek betyárvilágának az emléke, amikor Lampião (*Lampiaun*) – „a brazil Vidróczky” – eredeti nevén Virgulino Ferreira da Silva és bandája volt az úr Pernambuco (*Pernambuko*) és Ceara (*Szeara*) államok sertãoiban. A díszes társaság fénykorában egész városokat képes volt megostromolni és kirabolni. 1938-ban azután rajtavesztettek. A főkolompók levágott fejeit szinte mindegyik jelentős északkeleti városban közszemlére tették.

Nordeste legnagyobb folyója az 1200 m³/perc vízhozamú Rio São Francisco (*Hiu Szaun Fransziszku*). A partján – egy gázlónak köszönhetően – fejlődött ki két városka: Petrolina és Juazeiro (*Zsuazeiro*), melyek utolsó utáni porfészekek voltak mindaddig, amíg 1952-ben híd nem épült közöttük és ide nem vezették a BR 407. számú szövetségi főútvonalat. A döntés kiharcolásában jelentős szerep jutott a petrolinai Coelho (*Koelju*) családnak és főleg Nilo Coelhonak, aki a brazil szenátus elnöki székéig jutott.

Az igazi nagy kiugrást azonban az 1972. év és a Sobradinho (*Szobradinju*) duzasztómű megépítése hozta el. A gát mögött 300 km hosszú mesterséges tó jött létre, melyben 80 Balatonnak megfelelő víztömeg gyűlik össze. Az áramtermelés mellett lehetővé vált a São Francisco-völgy csatornázása és öntözővízzel való ellátása.

Hogyan lesz a félsivatagból gyümölcsöskert?

A sertão (*sertaun*) talaja olyan föld, ahonnan még a bíbic is sírva menekülne. „Termékenysége” leginkább a mi futóhomokjainkhoz hasonlítható. Művelésbe fogásának lehetőségében kevesen bíztak. Az éghajlat viszont maga az ingyenes természetadta melegház. 20 °C alá még éjszaka is ritkán száll a hőmérséklet. A trópusi nap pedig évente több, mint 3000 órán keresztül süt. (Nálunk az Alföldön

2000 óra körül van ez az érték.) Ilyen adottságok mellé érkezett az öntözővíz. Mezőgazdasági kultúrát azonban máról holnapra parancsszóval teremteni még a brazil tábornokok sem tudtak. Ehhez szakértelemre volt szükség. A '80-as, '90-es években ennek megalapozásához egy magyar mezőgazdász csapat is hozzájárult. Főleg a szőlőtermesztés meghonosításában szereztek érdemeket.

Mangó

Mára már a São Francisco-völgyét a világ legfontosabb gyümölcsstermesztő térségei között emlegetik. Csupán egyetlen fazendáról évente 540 hűtőkamion mangó indul el az Egyesült Államok, Kanada és Nyugat-Európa felé. A manapság a magyar bevásárlóközpontokban is látható és túlméretezett szilvára emlékeztető ízletes gyümölcsöt úgy szüretelik, hogy szedés után először állványokon kicsepegtetik a csumából kifolyó fehér tejnedvet. Ez a folyadék ugyanis erősen maró hatású, bőrgyulladást is okozhat. A következő lépésben megmossák a gyümölcsöket, majd textillel bevont forgó hengerek segítségével fényesre kefélik a héjukat, hogy jobban mutassanak a szupermarketek polcain.

A másik jól eladható slágertermék a mag nélküli csemegeszőlő. Az egyik színvonalas gazdaságban, a Timbauba Fazendán 250 ha-ról 23–25 tonna/ha termést szüretelnek évente. Kényes növény. Esős évszakban egyáltalán nem lehet termelni, mivel az eső hatására a bogyók leperegnek a fűtről. A csapadék itt november és

Papírzacskóba csomagolt fűrtök a Timbauba Fazenda csemegeszőlő ültetvényén

április között a leggyakoribb, ezért az első félév szinte kimarad a termelési ciklusból. Ha az érés novemberre tolódik, akkor a szőlőlugasokat lefóliázzák, hogy a korai esők ne tehessenek kárt a termésben. A fogyasztók kényes ízlését oly módon is igyekeznek maximálisan kiszolgálni, hogy az érési időszakban minden fűrtre papírstaniclit húznak, hogy a trópusi nap ne érlelje túlzottan sárgára a bogyókat. Mert például a tisztelt angol vevők ugyanis csak a zöld csemegeszőlőt kedvelik.

A csomagolás és a szállításra való előkészítés a fazenda klimatizált csomagolóházában zajlik. Formaruhába öltözött szorgalmas hölgyek a brazil szamba ritmusára futószalagon tisztítják és dobozolják a szőlőt. Még a fűrtök belsejébe kötött pókhálót is akkurátusan kitakarítják. A hibás bogyók a selejtbe mennek és gyümölcs-ecetként hasznosulnak. A minőségbiztosítási rendszer tökéletes. A dobozokon olvasható kódok alapján minden lényeges dolog visszakövethető: melyik tábláról származik a szőlő, mikor, mivel permetezték, kik szüretelték, kik csomagolták stb. A folyamat végén a csomagolt fűrtöket +1 °C hőmérsékleten előhűtik, majd hűtőkonténerbe rakják, amelyeket kamionok Recifé (*Hesszifi*), Fortaleza és Salvador (*Szalvador*) kikötői felé fuvaroznak. Innen aztán hajók viszik tovább az északi fogyasztókhoz.

A brazil mezőgazdaság több évszázados tradícióval termelt növénye a cukornád. Évelő egyszikű révén nem különösebben bonyolult a termelési technológia. Lényegében csak öntözni, műtrágyázni és vágni kell. Amikor beérett, akkor meggyújtják és a már elszáradt leveleket leégetik. Ezután kezdődhet a vágás és a szállítás. Utóbbi hatalmas, több pótkocsiból álló kamionszerelvények végzik. Az értékes cukortartalom a szárok belsejében rejtőzik. A nyers cukornád íze a krumplicukorra emlékeztet.

A szállítási szezon egyébként valóságos karácsony az utak mentén élő marhák, kecskék és szamarak számára, mert a teherautókról leszóródott nádszálak az ő életüket is megédesítik.

A magasabban fekvő csapadékosabb területeken egészen a közelmúltig szinte minden fazendán működtek kis cukorfőző műhelyek. Ezek egyik felét egy cukornádprés foglalta el a másik felét pedig egy hosszú tűzhely, melyet úgy kell elképzelni, mintha nálunk 4 sparheltet hosszában egybeépítenének. Ezen a tűzhelyen négy jókora üst sorakozott, melyekben sorban egymás után egyre tömnyebb cukornádlé forrott. A mézsűrűségű masszából időnként fából faragott öntőformákba töltöttek. A cukor végső kikristályosodását egy csipet babliszttal segítették elő. A folyamat végeredményei barna színű, lapos, csonkagúla alakú cukortéglák voltak. A sertão (*sertaun*) nomád marhapásztorainak ez volt az egyik fő tápláléka.

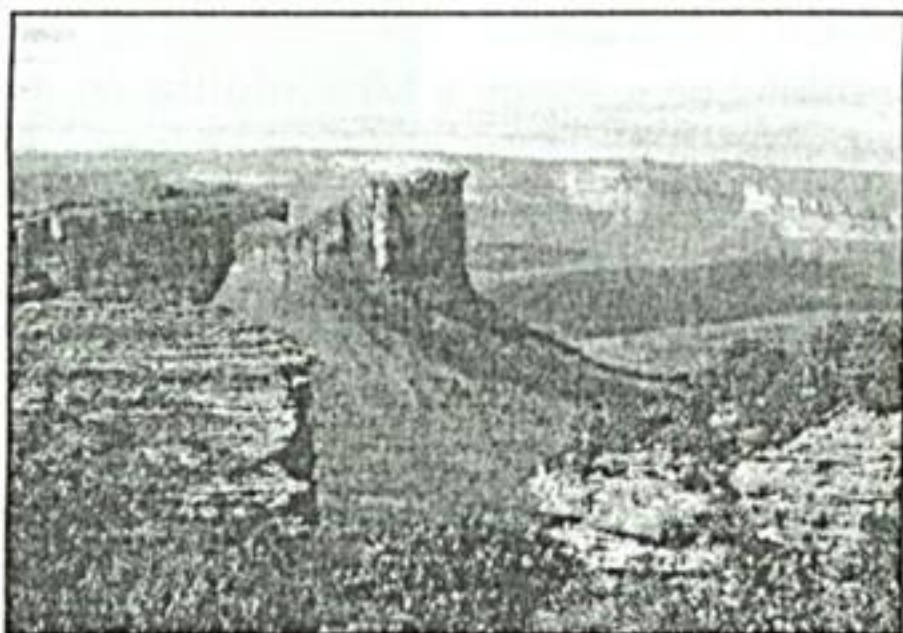
A nádcukor fő piaca mégis Európa volt, ahová évszázadokon át hajókkal utazott az Atlanti-óceánon át. 1747-ben Andreas Sigismund Marggraf a Német Tudományos Akadémiához nyújtotta be felfedezését, melynek lényege, hogy az európai tengeri répából (*Beta maritima*) is lehet olyan cukrot előállítani, mely vegyileg teljesen azonos a nádcukorral. A találmányt a gyakorlatban a napóleoni háborúk kontinentális zárlata során kezdték alkalmazni, mivel ekkor a cukorimport lehetetlenné vált.

Napjainkban a cukornád újra elfoglalja az őt megillető helyet. Cukortartalma lényegesen magasabb a répáénál és nem a novemberi fagyban kell a földből kikaparni. Az utóbbi évtizedek technológiai fejlesztései és a szállítási költségek csökkenése révén ma már csak jelentős szubszenciókkal lehet Európában a cukorrépa-termesztést fenntartani. A nagy élelmiszeripari multik pedig már rég Brazíliában vannak és helyben gyártják a cukrot.

És ez még nem minden. A cukornád másik csodáját az 1973-as olajválság kényszerítette ki. Az akkor jelentős kőolajimportra szoruló országban gondoltak egy merészet és az olajtermelő világcégek nem csekély bosszúságára elhatározták, hogy a cukornádból előállítható tiszta szeszt üzemanyagként is hasznosítani fogják. Az autógyártók gyorsan alkalmazkodtak az új helyzethez és sorra hozták ki az alkohollal is üzemeltethető típusokat, melyeket kezdetben snapszautóknak becéztek. Ma már ott tartanak, hogy a tulajdonos tetszőleges arányban keverheti a benzint és az alkoholt. A kutaknál pedig már csak a külföldi csodálkozik azon, hogy a benzin és a dízelolaj mellett „alcohol” is kapható. Az utóbbiból egyébként Brazília egyre jelentősebb exportot bonyolít.

10 ezer éves galéria

Petrolinától 6 órás buszozással juthatunk el a 300 km-re fekvő São Raimundo Nonato (*Szaun Haimundo Nonatu*) városába. Az út minősége helyenként egyszerűen katasztrofális. Csak az tudja elképzelni, aki már autózott Erdély harmadrendű útjain. A busz szlalomozva kerülgeti a kátyúkat és a legreménytelenebb szakaszokon inkább a burkolt úttal párhuzamos földútra tér le. Amiért érdemes vállalni a kényelmetlenséget, az a Serra da Capivara (*Szeha da Kapivara*) Nemzeti Park. A várostól 20 km-re kezdődő védett területen a földtörténet ókorában (245 és 600 millió

Látkép a Pai Ignacióról

évek között) képződött homokkő fantasztikus lepusztulásformái önmagukban is ámulatba ejtő látványt nyújtanak. Barlangok nincsenek, de esőtől védett visszahajló falú sziklaereszek bőven vannak. Méreteik helyenként a katedrálisokhoz foghatóak. Ezek rejtik az Amerikai Kontinens legősibb képtárait. A '70-es '80-as években a nemzeti park területén 360 lelőhelyről összesen kb. 30 ezer sziklafestményt katalogizált egy francia-brazil kutatócsoport.

Az alapos elemzés a festményeket két generációra tagolta: a Tradição Nordeste (*Tradiszaun Nordeszcsi*) korát 12 és 8 ezer év közé teszik. Festékként összetört és vízben feloldott vasoxidot (okkert) használtak. Életszerű rajzaikból az egykori társadalom krónikája olvasható ki: állatábrázolások, vadászjelenetek, a mindennapi élet és a vallási szertartások bemutatása embercsoportok kompozíciószerű megjelenítésével. Közöttük olyan állatok képeit is felismerhetjük, melyek ma már nem élnek a közvetlen környéken (pl. kajmánok), sőt egy részük teljesen kihalt (pl. az óriástatu). A Dél-Amerikát meghódító első embercsoportok néhány ezer éven át együtt éltek ezekkel az állatokkal.

Mintegy 7-8 ezer éve jelentős éghajlati változások zajlottak szerte a Földön. Közép-Európában ekkor jelentős felmelegedés történt. Dél-Amerika északkeleti sarkában pedig lényegesen lecsökkent a csapadék és felbomlott az erdővegetáció, minek következtében több nagytestű állat kiveszett (gumósfogú őselefánt, óriáslajhár, kardfogú tigris).

A Serra da Capivara fiatalabb festménygenerációja, a 2-6 ezer éve virágzott Tradição Agreste (*Tradiszaun Agresztri*) már jobban kedvelte a geometrikus formákat és a stilizált állatfigurákat.

A '90-es években szenzációként terjedt el az a megállapítás, hogy a Serra da Capivara területén végzett ásatások mintáin végzett izotópos kormeghatározások meglepően eredményesek voltak, miszerint az emberi jelenlét itt akár 50 ezer évre is kitolható. Ennek következményeként pedig az Amerika benépesülésére vonatkozó ismereteinket alapjaiban kellene megváltoztatni. A nemzeti parkkal foglalkozó népszerűsítő irodalomban és az internetes honlapok egy részében még most is bőven olvashatunk ezekről a bombasztikus elképzelésekről. Kevesen vallják be, hogy a vizsgálatokat néhány éve revideálták és azok hibásnak bizonyultak. 12 ezer

évnél korábbi emberi jelenléttel sem itt, sem máshol az Amerikai Kontinensen nem lehet számolni.

A terület mai vegetációja tipikus caatinga, csak a szurdokokban és a sziklaereszek közvetlen közelében vannak örökzöld maradványerdők, ahol egy kicsivel több vizet tartalékol a talaj. Az állatok közül leggyakoribbak a nyuszi méretű rágcsálók (moco, paca, cutia = *mokó*, *paka*, *kucsia*), a kígyók és a tacsókutya méretű varánuszgyík. A ragadozók – pl. a macskafélék – már rejtettebb életet élnek. Az örökzöld erdőfoltokban majmok hangoskodnak.

A Serra da Capivara Nemzeti Park megalakításában elvülhetetlen érdemei vannak Niede Gidon asszonynak. A ma már hatvanas éveiben járó ősz francia hölgy fiatal kutatóként került Brazíliába. Mind a mai napig igazgatja a parkot és a mellette működő múzeumot (Museo Homen Amariano).

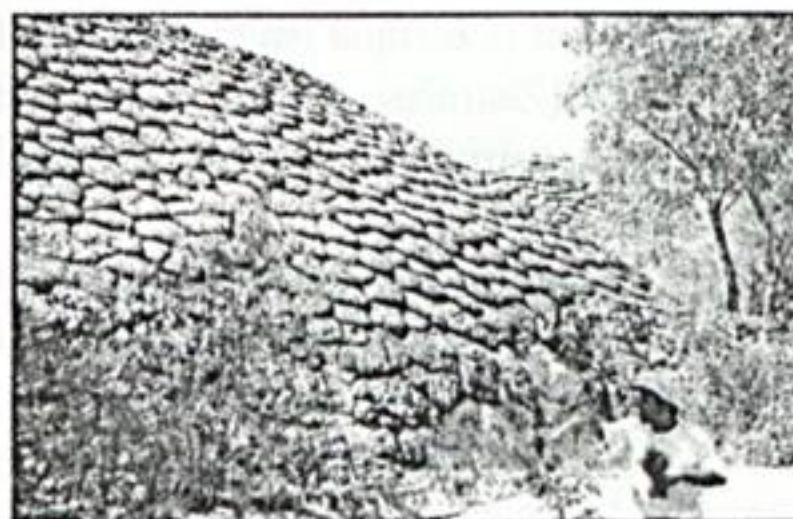

Caatinga vegetáció lombfakadás előtt

A „Hét Város”

Ez a kiskiterjedésű nemzeti park Piauí Állam északi részén, a BR 343 sz. műút közelében található. A hozzá legközelebbi település Piripiri városka. A „Hét Város” elnevezés azokra az időkre utal, amikor az itt található sziklaalakzatokról még azt tartották, hogy azok emberkéz művei. Első leírójuk 1928-ban az osztrák Ludwig Schwenhagen volt, aki egy föníciai város romjait vélte látni bennük. Később a francia Jacques de Mabieu a vikingek nyomaira bukkant. Végül a svájci Erich von Däniken – közismert világszélhámos, tőle nem meglepő módon – földönkívüli civilizációk hatásának „kétségtelen” bizonyítékaira lelt itt.

Ma már nyilvánvaló, hogy a ténylegesen bizarr formák teljességgel természetesek. Az üledék Devon korú (360–400 millió év) folyóvízi deltában lerakódott homok. A sziklafalakon látható formák egy része az üledék-képződéssel egyidejű: normál vízszintes, vagy vályús kereszttrétegződés. A gerinceken poligonális formákkal, melyek legszebben az ún. „Teknős” felszínén fejlődtek ki. Ezek kialakulása az üledék vízvesztésére vezethető vissza.

„Teknős”, a Sete Cidades Nemzeti Park egyik legismertebb képződménye

Ez a vidék még brazil mércével mérve is forró. Az éves középhőmérséklet 26 °C (nálunk 10 °C) és a napi maximum 40 °C körül jár. Száraz évszakban nem veszélyes, de ha megjön az eső és a meleg magas páratartalommal társul, akkor szinte elviselhetetlen. A természetes növényzet a Cerrado (*Szehadu*). Olyan erdő, amely a száraz évszakban elhullatja a lombját. A terület néhány jellegzetes fafaja:

Faveira (*Peltophorum dubium*): nagyméretű haragoszöld levelei szárnyasan összetettek.

Gamílera (*Ficus adhatodifolia*): sziklahasadékokban felnövő nagyméretű fa. Gyümölcsét denevérek fogyasztják.

Barbutimão (*Styphrodendron coriaceum*): hüvelyes termése erősen mérgező, ha vízbe esik, akkor a halak is elpusztulnak tőle. A kérge sebgyógyító hatású.

Sambaiba (*Curatella americana*): levele különösen kemény, érdes felszínű, csaknem smirgliszzerű.

A parkot 1961-ben kezdték kialakítani. 1978-ban költöztették ki az itt lakó családokat, akiket kártalanítottak és munkát is kaptak. Közülük kerültek ki a park alkalmazottai. Utoljára José Ferreira do Egito, egy orvosságos ember hagyta el otthonát, aki egy kisméretű barlangban élt nyomorék fiával. Az idős ember még az indiánoktól tanulta mesterségét és a legtöbb kórságot sikeresen tudta kezelni az általa gyűjtött növényekkel. Barlangjuk előtt minden este megjelent egy jaguár és néhány percen belül tovább is állt. A csendes magányban élő két embert sohasem bántotta.

Zöld szigetek

A száraz Nordesteben szigetszerűen helyezkednek el azok a 600-800 m tengerszint feletti magasságú táblahegyek, melyek megkapják az évi 1000-1300 mm csapadékot és ez már elegendő az erdővegetáció fennmaradásához. Ezek a Chapada do Araripe (*Sapada do Araripé*), a Serra do Ibiapaba (*Szeha do Ibiapaba*), a Serra do Baturite (*Szeha do Baturité*) és a Serra do Borborema (*Szeha do Borborema*). Közülük az Araripe- és az Ibiapaba-fennsíkokon volt szerencsém megfordulni. Az előző Floresta Nacional, vagyis Nemzeti Erdő, míg a másikon található Brazília legkisebb nemzeti parkja: az Ubajara (*Ubazsara*). Ezek a maradványerdők valóságos természetes laboratóriumok. Az Araripe-fennsíkon 900 edényes növényt tartanak számon, az Ubajaraban csak a virágos növényeket több mint 20 ezer faj képviseli.

Közülük csak mutatóba lehet néhány gyakori fajt megemlíteni:

Imbauba (*Cecropia pachystachya*): törzse belül üres, ezért kong;

Jatoba (*Zsatoba*) (*Hymenaea courbari*): megjelenése a mi bükkünkhöz hasonlít; termése hatalmasra nőtt borsóhüvelyhez hasonlít, melynek belső – mag körüli – állománya ehető;

Pau marfim (*Balfourodendron riedelianum*): ritka, értékes bútorfaj;

Copaiba (*Copaifera langsdorfii*): a törzséből kinyert olaj sebgyógyító;

Merendiba (*Terminalia brasiliensis*): gyümölcsét állatok fogyasztják.

Az Araripe-fennsíkon a lakosság által is gyűjtött vad gyümölcs a Fava d' anta (*Dimorphonda gordneriana*), melyet szárítva a gyógyszergyárak vásárolnak, mivel különlegesen magas a vitamintartalma. A gesztenyeszerű Pequit (*piki*) (*Caryocar coriaceum*) az olajaért gyűjtik, de magam is ehettem olyan rizst, amelybe belefőzték.

Az Araripe-fennsíkon egy egész napot kedvemre egyedül barangolhattam. A Crato városából felvezető széles földút kiváló tájékozódási alap. Eltévedni nem is lehet, ha az ember nem távolodik túlzottan messze az úttól, de ezt a sűrű aljnövényzet egyébként is hatékonyan akadályozza. Békák, madarak, majmok, trópusi kabócák koncertjében lehet gyönyörködni. Az utóbbiak olyan hangerőt képviselnek, hogy görögországi rokonaik zsongása csak szerény suttogásnak tűnik. Különleges

szerencse, ha a sűrűben megpillanthatjuk a hangok forrását: az ugrándozó majmok, vagy a gyorsröptű madarak seperc alatt elrejtőznek. Fotózásukra tett kísérleteim gyorsan kudarcba fulladtak. Itt még a kilencvenes években is találtak a tudományra nézve ismeretlen, tetszetős külsejű madárfajt: Araripe Manakin (*Antilophia bokermanni*, SILVA, 1998).

A fennsík a környék természetes víztornya. Az esővíz az erdő és a kréta korú homokkő közvetítésével a mélybe kerül, majd az északi előtér természetes forrásaiban lát napvilágot, sőt, ha ezen a vidéken szinte akárhol lefúrnak, biztosan számíthatnak iható édesvízre. Ezért Crato és Juazeiro de Norte (*Zsuazejró dzsi Norcsi*) városok környéke valóságos tündéerkertnek számít, hiszen Nordeste széles térségeire a sós rétegvizek jellemzők.

Az Araripe-fennsík és környéke nemcsak a jelenkori flóra és fauna kutatói számára jelent kincsesbányát, hanem az őslénytan művelői is több nemzedékre elegendő munkát találnak itt.

A kréta időszakban (146–65 millió év) ugyanis a Brazil-pajzs egyes területei megsüllyedtek, melyeket elöntött a tenger. Közülük az Araripe-medence lefűződött a nyílt tengertől és olyan beltengerré alakult, ahol gipsz, majd finom szemcsés lemezes márga képződött. Ez utóbbi kiváló állapotban konzerválta az akkori élővilág képviselőit. A leletek döntő többsége halkövélet, melyeket cipószerű meszes konkréciók rejtenek. Ha ezekre óvatosan kalapáccsal ráütünk, akkor kettéválnak és szerencsés esetben a két „félcipó” felszínén egy halcsontváz tárul fel. A leletek egy része két közeli város, Santana do Cariri és Crato múzeumaiban látható.

A gyűjtés a XIX. század eleje, a tudományos igényű feldolgozás a XX. század közepe óta folyik és brazil kutatók mellett amerikai és német kollégák is kiveszik belőle a részüket. Tudós legyen a talpán, aki naprakész tud lenni az innen leírt halfajok ismeretében. A 2–3 cm-es apróságoktól a 40–100 centiméteres óriásokig széles a paletta. Voltak közöttük növényevők, mások a korallokat csipegették, megint mások puhatestűekkel táplálkoztak, akadt köztük ragadozó is. Vannak olyan lenyomatok, melyek azt a pillanatot rögzítették, amikor egy kis halat éppen elnyel egy nagyobb.

Hal-lenyomat

A halak mellett igen látványosak a fosszilis rovarok. Egy teljes épségű szitakötő például a Santana do Cariri Múzeum jelképévé vált. 1986-ban innen írták le a világ legidősebb kihalt tücsökfaját: *Araripegrillus camposi*.

Az utóbbi évtizedekben növekedett meg az érdeklődés az innen előkerült Pterosaurusok, vagyis repülő őshüllők iránt. Az itteni lenyomatok ugyanis kiváló minőségben őrizték meg az egykor élt állatok lágy testrészeit is. Német kutatók vizsgálata alapján tudjuk, hogy a repülő hüllők bőrszárnyának alsó felszíne finom hajszálér-hálózattal volt ellátva. A szárnyat alkotó két hámréteg között pedig olyan légzsákok voltak, melyek gumimatrac-szerűen megteltek levegővel. Mindezek a hőszabályozást és a levegőben való manőverezést segítették.

A Gyémánt-fennsík

A Chapada Diamantina (*Sapada Diamantsina*) Bahia Állam központjában található. Az Espinhaço (*Eszpinyaszú*) hegrendszer legészakibb tagja. Területe kb. 38 ezer km². Nem jellemzik éles gerincek, vagy égbetörő csúcsok, mint az európai magashegységeket. Döntő része 800–1000 m magasságú fennsík, melyet – főleg a nyugati oldalon – meredek falak határolnak. A keleti oldal lankásabb és innen vágódtak hátra a fennsík legfontosabb folyóvölgyei: Lençóis (*Lenszojz*), Ribeirão (*Hibeiraun*), Capivara és a Paraguaçu (*Paraguaszú*). Ide települtek a XIX. században a mai kisvárosok és falvak elődei.

Lençóis utca

A belőlük kiolvasható eseménysor egy milliárd hatszáz millió éve indult. (Ennek részletes ismertetésére sajnos itt nincs lehetőség.) Legalább négy egymást követő tenger hagyta hátra üledékeit és ugyancsak legalább négyszer egymás után emelkedett ki a környéken hegyvidék, melyekről csak a hátrahagyott lepusztulástermékek (betonkeménységűvé cementált homok és kavics) mesélnek.

A Gyémánt-fennsík már igazi nedves trópus. A hőmérséklet csak 25 °C körüli és novemberben már kiadós záporokat lehet átélni. A megázás egyáltalán nem olyan megrázó élmény, mint nálunk Medárd tájékán. Az esővíz nem hideg és ha eláll a zápor, pillanatok alatt felszáradunk. A csapadék éves mennyisége 1000–2200 mm évente (nálunk 500–600 mm). Az esős évszak novemberben kezdődik és az intenzitása márciusig jelentős. Ezután júliusig fokozatosan csökken a csapadék gyakorisága. A száraz évszak augusztustól októberig tart.

A természetes növényzet itt is az atlanti esőerdő, a Mata Atlantica (*Mata Atlancsika*). A nyolcvanas években alapított nemzeti park és az azt kiegészítő bioszféra rezervátum talán már biztosítékot jelent a további erdőirtások meggátlásához. A valaha mesésen gazdag állatvilágból mára néhány olyan rágcsáló és erszényes maradt, amelyekkel gyakran találkozhatunk. A rokonaink, a majmok egy része már a turizmusból él. Rendszeres koldulók a vendéglátóhelyek környékén. A Gyémánt-fennsíkon még Onça (*Onsza*), azaz jaguár is él, de az is kivételes szerencse, ha a lábnyomát megláthatjuk.

A Chapadat járva az utazó gyorsan megtanulja azt a szép portugál szót, hogy Cachoeira (*Kasoeira*), vagyis vízesés. Szinte bármelyik folyóvölgyet követjük – legkésőbb egy órán belül –, bízvást vízesésben gyönyörködhetünk. Lençóis városkába érve már a buszmegállóból láthatjuk a település felett zuhogó Cerrano (*Szehanu*) fehér függönyét. Közelebb sétálva, a víz által simára koptatott sziklás patakmedret, örvényüstöket, kisebb átmenő barlangokat figyelhetünk meg. A víz felszínén a szerves anyag olyan habot képez, mint amelyet a frissen csapolt sör tetején láthatunk.

Ezeket a kisebb-nagyobb habtakarókat nevezték a korai telepesek lepedőknek, ill. Lençois-nak, ami azután a városka névadója is lett.

A folyók vizének színe egyébként sötétbarna, mintha csak teavíz hömpölyögne előttünk. Ez a szín ugyancsak az oldott szerves anyagtól származik. Trópusi területen járva általában arany szabály, hogy élő vízből inni nem szabad és abban fürödni sem tanácsos. Mindenféle alattomos betegségeket, parazitákat lehet belőlük beszerezni. A Chapada (*Sapada*) ritka kivétel. Itt nyugodtan megmártózhatunk a patakok simogatóan langyos vizében, sőt inni is szabad belőlük. Ahogy a helybeliek mondják, itt bőven van *agua doce* (*água duszi*), vagyis édes víz.

A Gyémánt-fennsík vízeséseinek királynője a Cachoeira da Fumaça (*Kasoeira da Fumasza*), vagyis füstölgő vízesés. A Rio Capivara (*Hiu Kapivara*) völgyfőjében a fennsík pereméről aláhulló 340 m magas vízfüggöny látványa leírhatatlan élmény. Nevét onnan kapta, hogy a magasság miatt a víz nem is ér földet, már előtte köddé foszlik, mintha füstölgne. Lençoisból két napos gyalogtúrával érhető el, vagy egynapos mikrobuszos kirándulással a fennsík Ny-i oldalán fekvő Palmeiras n. kisvárosán át. Utóbbi módon, egy alkalmi csoporthoz csatlakozva sikerült nekem is megközelítenem a Fumaçat. A csoportot holland, spanyol, portugál és észak amerikai fiatalok alkották. Jómagam egyedül képviseltem Közép-Európát és egyben a grémium legidősebb tagja is voltam. És persze egyedül én használtam hagyományos fényképezőgépet.

A gyalogtúra egy órás kemény kaptatóval kezdődik, de a panoráma bőségesen kárpótol az erőfeszítésekért. A fennsík már csaknem teljesen lapos és egy természetes virágoskert benyomását kelti. Az esős évszak elején számos növény virít. Az alacsony fákból, fatermetű páfrányokból és gazdag lágyszárú szintből álló vegetáció egy évszázadon keresztül a dísznövény-kereskedők szabad vadászterülete volt. Pl. a mi virágüzleteinkben kapható Amarillisz is innen származik.

A fennsík peremére érve a vezető ráparancsol a társaságra, hogy mindenki legyen fegyelmezett, mert itt egy rossz mozdulat 350 méteres zuhanást eredményezhet. A vízesés megcsodálása oly módon történik, hogy a csoport tagjai egymás után lehasalnak és kikúsznak a szikla peremére, ahol a vezető megfogja a bokájukat.

Kis csillogó kövecskék

A lisszaboni udvarban már 1732-től tudták, hogy a Chapada (*Sapada*) földje gyémántokat rejt. Ezt azonban hétpecsétes titokként kezelték és a bányászkodást törvényileg is igyekeztek tiltani, mivel Brazíliában már a Minas Geraisban (*Minasz Zseraisz*) megindult gyémántbányászat éppen eléggé leverte az árakat. A portugál uralkodók és tanácsadók joggal tartottak attól is, hogy a mesés drágakőlelőhelyek a többi nagyhatalom túlzott érdeklődését is felkeltik, ami könnyen Brazília elvesztésével járhat. Nem is beszélve arról, hogy a gyémántlelőhelyek hírére a partvidéki cukornád- és dohányültetvényekről elillanna az értékes munkaerő.

A tilalom 1844-ig működött. Ekkor egy magányos kereskedő Cazuzinho do Prado (*Kazuzinyu do Pradu*) érkezett a Chapada keleti lejtőjéhez, hogy a környékbeli fazendák terményeiből vásároljon. Cazuzinho rövid pihenőre megállt a Cumbuca folyó (*Kumbuka*) partján, ott ahol a Rio Mucugê (*Hiu Muszuge*) belétorkollik. Mivel korábban maga is volt bányász Minas Geraisban, ezért érdeklődéssel kotorászott a

tiszta vizű folyó hordalékában. Természetesen semmi érdemlegeset sem talált, de úgy döntött, hogy érdemes lenne itt alaposan körülnézni. Rövid idő múlva 14 fős csapattal tért vissza. A társaság néhány napi munkával 108 karát értékű nyersgyémántot talált a folyómederben. (Manapság egy kétkarátos csiszolt gyémánt ára hozzávetőlegesen 10 ezer dollár.)

A csapat egyik tagja Pedro Ferreiro titoktartási eskü mellett kapta azt a kockázatos feladatot, hogy értékesítse a nem mindennapi leletet. A szerencsétlen flótást persze az első alkalommal lefogták rablás vádjával és csak a gyémántok lelőhelyének elárulása fejében engedték el. A vallomását követő 15 perc múlva már Bahia Állam férfilakosságának fele csapat-papot otthagya rohant a Mucugê irányába. Ezzel vette kezdetét a brazil gyémántláz. Átbolhálták a Chapada valamennyi vízfolyásának hordalékát, majd egész hegyoldalakról tarolták le az erdőket, hogy utána a laza talajt mossák ki száz tonna számra. Primitív tárnák tucatjait hajtották ki, de még a levágott baromfiak zúzógyómrának tartalmát is akkurátusan átvizsgálták.

Közben persze számolatlanul hullottak az emberek. A megáradt folyók, a sebtében mélyített tárnák és külszíni fejtések omlásai, vagy a trópusi betegségek és a mérges kígyók egyaránt szedték áldozataikat, de a kocsmái verekedések és a cukornádpálinka sem használt a bányász, vagy ahogyan itt nevezik, a guarimpeiro (*garimpeiro*) egészségének. Mindez történt apró csillogó kövecskék miatt, melyek tömege nagyritkán haladta meg a fél grammot.

Az 1880-as évektől kezdve azután a kincskeresők rostáiból egyre ritkábban kerültek ki értékes leletek. Ennél is fájdalmasabb csapás volt a dél-afrikai gyémánt megjelenése a piacon, mely olcsóbb kitermelési költségeivel lassan kiszorította a brazil drágaköveket. A nagyüzemi bányászat az 1940-es években végképp megszűnt. Napjainkban már a nemzeti park területén a szivattyúk használata tilos, de a hagyományos kézirostás kincskeresést nem tiltják, így máig akadnak bizarr emberek, akik töretlen meggyőződéssel erednek a csillogó kövecskék nyomába. Frissen felhagyott mosót magam is láthattam a Grutta Lapão (*Grutta Lapaun*) nevű homokkőbarlang közelében.

Hogyan keressünk gyémántokat? Először is ki kell választani a megfelelő helyszínt. Erre a feladatra csak olyan személy vállalkozhat, aki helyben nőtt fel és reális ismeretei vannak arról, hogy a környék mely részét mikor bolygatták utoljára. A bányászat virágkorában ugyanis a környék talaját és a folyók hordalékát szinte évtizedenként újramosták. A második lépés a próbaásatás. Ez a munka természetesen nem eredményez azonnal drágaköveket, de egy tapasztalt guarimpeiro a homok minőségéből meg tudja állapítani, hogy van-e reális esély gyémántok előfordulására. A harmadik lépés a folyóvíz kiválasztása a mosáshoz. Az esetek többségében a legközelebbi folyóból mesterséges csatornát vezettek a lelőhelyhez. Valaha az egész Chapadat behálózták az ilyen csatornákkal. A művelet különleges szakértelmet kívánt, mivel az áramló víz sebességét úgy kellett beállítani, hogy az a kb. 3 mm-nél finomabb homokot és iszapot elszállíthassa, míg az annál durvább szemcséjű homokot és apró kavicsot helyben hagyja. A negyedik fázisban a helyben maradt anyagot további tisztításnak vetették alá azzal, hogy a csatornában megnövelték a víz sebességét és több lépcsőből álló mesterséges vízesést építettek ki úgy, hogy a nagyésű szakaszok alatt közvetlenül mélyedéseket vájtak. Ez az eljárás azon a tapasztalaton alapult, hogy a természetes vízesések sziklamedencéi, örvényüstjei rejtették a gyémántokat a bányászat kezdetén. Ha a víz sebességét helyesen állították be, a könnyebb homokot és kavicsot a víz elszállította, míg a

gyémántokat is rejtő aprókavics helyben maradt. Ezt gondosan összegyűjtötték és különböző finomságú kézi szitákban végezték a végső mosást és válogatást.

Már az általános iskolában megtanuljuk, hogy a gyémánt elemi szén, csakúgy, mint a grafit, vagy a tiszta kőszén, de különlegesen stabil kristályszerkezete révén a legkeményebb ásvány. A Földfelszín alatt 125 km mélységben van olyan irdatlan nyomás, ahol a gyémántkristályok létrejöhetnek. Ideális kristályformájuk az oktaéder (8 egyenlő oldalú háromszög által határolt test). A legértékesebbek azok a példányok, amelyek ilyen alakúak, víztiszta és belső hibáktól külső sérülésektől mentesek. De hogyan kerültek a gyémántok a Föld felszínére? A fuvaros szerepét a kimberlit nevű vulkáni láva töltötte be. A világon alig néhány tucat kimberlit-kürtöt tartanak számon. Kizárólag ősmasszívumok területén található (Dél-Afrikában, Angolában, Zaireben, Tanzániában, Ausztráliában és Szibériában); és kivétel nélkül réges-régi vulkánokat tápláló lávacsatornák voltak. Ezekben rejlenek a leggazdagabb lelőhelyek. A brazil Gyémánt-fennsíkon azonban nyoma sincs kimberlitnek. Itt a gyémántokat olyan homokkő rejtje, amely legalább egymilliárd éves folyók hordalékából keletkezett. Ez a hordalék azonban a kimberlit-vulkánok lepusztult anyagát is tartalmazta. A brazil gyémánt tehát másfél milliárd év alatt kétszer is szilárd kőzetbe zárult, és kétszer is utazott folyóvizek hordalékában, mire rostájában megpillanthatta egy szerencsés guarimpeiro.

A „brazil Ipolytarnóc”

Még a múlt század elején történt a Parnaíba Állambeli Sousa (*Szuza*) városka közelében, hogy Anisio Fausto da Silva földműves halászni járt a Rio Peixe (*Hiu Pejsi*) partjára, és úgy látta, hogy a folyómedret alkotó kemény sziklában lábnyomok vannak. Méghozzá háromujjú lénytől származhattak a nyomok és a környéken ilyen lába csak az emának – a strucchoz hasonló futómadárnak – van, de az is jóval kisebb.

*Dinoszaurusz lábnyomok
Souza közelében*

1924-ben azután Anisiót összehozta a sors Luciano Jacques de Morais geológussal, akit akkor a Szövetségi Kormány azért küldött ki a nyomorgó Nordestebe, hogy mérje fel a Sertão (*Sertaun*) iparilag hasznosítható ásványlelőhelyeit. De Morais ismerte fel és írta le először, hogy nem futómadarak, hanem két lábon járó ősgyíkok lábnyomairól van szó. Azután hosszú ideig nem történt semmi. A folyó hordaléka hol betakarta, hol ismét felszínre hozta a nyomokat. A hetvenes években azután megkezdődött az igazi feltárómunka az olasz Guiseppe Leonardi vezetésével, aki 1975 és 1991 között huszonöt expedíciót szervezett a leletek feltárására és dokumentálására. Nehezítette a munkát, hogy itt nem egy kis területre koncentrálnak a lábnyomok, mint Tarnócon, hanem több négyzetkilométeren elszórva található. Leonardi a 330 Dinoszaurusz lábnyomot 194 fajba sorolta be.

Brazília nagy része ősmasszívum, ami azt jelenti, hogy itt 3 milliárd éve működtek olyan hegyképző erők, mint amelyek Közép-Európában még ma is dolgoznak. Itt

már a régmúltban kialakult egy stabil aljzat, ami a későbbiekben ellenállt mindenmü oldalirányú erőhatásnak és a gyűrődéseket lehetetlenné tette. (Ennek köszönhető, hogy a lábnyomok ma is ugyanabban a vízszintes helyzetben vannak, mint amikor az állatok hátrahagyták őket.) Ez persze nem zárta ki, hogy egyes területek megsüllyedjenek és előntesse őket a tenger, vagy vastag tavi, édesvízi üledéksorozatok rakódhassanak le rajtuk. Így történt ÉK-Brazíliában mintegy 110-120 millió évvel ezelőtt, a kréta időszakban, amikor még Dél-Amerika nem vált el Afrikától. A két kontinens elkülönülése csak később, 70-80 millió éve vette kezdetét. A souzai (szuzai) Dinoszauruszok nyomait a kréta időszaki édesvízi iszap őrizte meg, melynek felszíne úgy repedezett meg, mintha csak most szárította volna ki a trópusi nap.

A Dinoszauruszok-völgyének védetté nyilvánítása és bemutatóhelyé való kiépítése a kilencvenes évek végén kezdődött. Ennek során csatornát kellett építenie, hogy a szeszélyes vízjárású Rio Peixe többé ne öntse el a lábnyomos felszínt. A látogatók pedig a tarnócihoz hasonló hidakon közlekednek a lábnyomok felett. Hogy az illúzió teljes legyen, a hajdan élt állatokat néhány szoborrekonstrukció jeleníti meg.

A múzeumépületben néhány olyan lábnyomot is láthatunk, melyeket kiemeltek eredeti helyükről. Ugyancsak szemléletes ábrák tájékoztatják a látogatót a Dinoszauruszok evolúciójáról és a környék Földtörténetének eseményeiről. A magyar látogató számára külön meglepetés, hogy az egyik vitrinben a *Természet Világa* oldalait és Major István cikkét olvashatjuk a Dinoszauruszok-völgyéről.

Brazilizmusok: a mindennapi élet néhány érdekessége

Ha valahol a világon nincs faji megkülönböztetés, akkor Brazíliában ez az intézmény már végképp a távoli múltba vész. A munkaerőpiacon, vagy a banki kölcsönkérelmek elbírálásánál ez a szempont még burkoltan sem jelentkezik. Egyik oka, hogy a lakosság rendkívül kevert. A fehérbőrű, szőke kékszeműektől a kékesfeketéig minden változat megtalálható. Gyakran egy családon belül is teljes a színskála. A másik ok, hogy a vagyoni helyzet, vagy a társadalmi megbecsültség foka nem korrelál a rasszbeli hovatartozással. A teljességhez az is hozzátartozik, hogy pusztán bőrszínre hivatkozva segítsekhez, vagy bármiféle külön előnyökhöz ugyancsak nem lehet hozzájutni.

„Kamikaze motor”
Petrolina külvárosában

Az északkeleti városok talán legeredetibb figurája a „kamikaze motoros”. Európai szemmel először kissé hátborzongató a tele gázpalackokkal száguldozó Yamaha, valójában egy praktikus mindennapi szolgáltatást lát el: az energia házhozszállítását. A motorbicikli hátsó üléséhez egy olyan fémvázat rögzítenek, amely lehetővé teszi (akár három) propánbután palack biztonságos rögzítését is. A motor egyébként is közkedvelt közlekedési eszköz. Nem ritka, hogy négytagú családok is vígan gurulnak az egynyomon járó verdával (egyik gyerek a két szülő között, másik a benzintankon ül). Egyes városokban ismeretes a motortaxi intézménye is: ő már hivatalból, egyszerre csak egy személyt fuvarozhat a hátsó ülésen, szerény viteldíjért.

Az európai vándor egyik első benyomása, hogy ebben a félkontinensnyi országban óriásiak a távolságok. Petrolinából a délkeleti nagyvárosokba való eljutás pl. három óra

repülőúttal, vagy két és fél napos buszozással lehetséges. Az egyébként kitűnő távolsági autóbuszok ablakából kitekintve negyedóránként láthatunk egy tanyát és átlagban óránként futunk be egy kisvárosba. Közben pedig szinte mindig ugyanazt a sertőt látjuk.

Ha valaki kulturált körülmények között, olcsón kíván étkezni Brazíliában, akkor legjobb, ha bemegy egy „kilós étterembe”. Úgy kezdődik, mint egy hazai önkiszolgáló kajálda: tálcát, tányért, eszcajgot veszünk magunkhoz, majd végigballagunk egy pult előtt, ahol rozsdamentes tartályokban a legkülönbözőbb gusztusos étek sorakoznak az orrunk előtt: saláták, köretek, húsételek, desszertek stb. Mindegyik tartályban szedőkanál, és ki-ki szabadon, ízlése szerint rakhat belőlük a tányérjára. A pénztárnál az egyéni menüt tányérostól felteszik egy mérlegre és pusztán annak tömegéből számítják ki az árat, függetlenül attól, hogy miből áll. Magam nyolc reálnál (kb. 700–800 Ft) többet soha nem tudtam így elkölteni egy étkezésre.

Az utcán kapható üdítő italok közül legnépszerűbb a kókuszvíz, vagyis *Água de Côco* (*Água dzsi kóku*) és a cukornádszirup. Mindkettő a szemünk láttára készül. A kókuszárus egy elmés szerkezet segítségével meglékeli a zöld kókuszt és annak tartalmát papírpohárba csorgatja. Konyhasót és cukrot egyaránt tartalmaz. Igen közel áll az emberi testnedvek ionösszetételéhez, szinte fiziológiás oldat. Ha valaki az édes életet kedveli, akkor megkóstolhatja a nádszirupot, mely egy méternyi nádszál kipréselésének az eredménye.

Némi helyismeret után azonnal feltűnik, hogy még a kisvárosokban is több hotel, motel és ún. *pousada* (*puszáda*) kínálja szolgáltatásait. Utóbbiak homlokzata azonban lényegesen különbözik az Európában megszokottól: általában két redőnnyel lezárt jókora autóbejáró látható az efféle szállodák utcafrontján. Pontosabban az egyik a behajtásra, a másik a távozásra szolgál. Belül zárt parkoló van (azért, hogy az utcáról ne lehessen kukkolni, hogy ki látogatja a műintézményt) és az egész belső rendszer a vendégek anonimitását kívánja biztosítani. Még a kassza is úgy van kialakítva, hogy a kuncsaft és a pénztáros nem látják egymás arcát. Ne kerteljünk: ezek a házak nem fáradt turisták fogadására hivatottak, hanem garnisszállók, vagyis diszkrét találkahelyek.

Ha már témánál vagyunk, természetesen, hogy ebben az országban is vannak szerelemmel hivatásszerűen foglalkozó úrhölgyek. Említést érdemel, hogy kivétel nélkül szabadúszók. Itt a strici ismeretlen.

A brazil lélek nem tűri a megaláztatást. Egy mezei pofonnak itt kétféle következménye lehet: aki kapta az szégyenében elköltözik, vagy fegyvert szerez és előbb-utóbb ólommal torolja meg a sérelmet. Hasonló okokból nem kedvez itt a léghör a szélhámusoknak és a milliós összegekre utazó csalóknak sem. A kárvalottak ugyanis gyorsan megtalálják a módját annak, hogy az elkövető ne élvezhesse tartósan a lopott pénzre alapozott édes életet.

Nem lehet kihagyni azt a közhelyet, hogy a labdarúgás nemzeti intézmény. Ahol már van két tanya, ott van focipálya is. Ha a brazil válogatott játszik, akkor az országban csaknem megáll az élet, mert ez az esemény mindenkit a TV elé szögel. Ehhez persze elengedhetetlen, hogy az aranylábú gyerekek évtizedek óta folyamatosan a világszínvonalat nyújtják.

Végül de nem utolsó sorban: itt a választásokon való részvétel kötelező, amit bizony következetesen számon is tartanak. A távolmaradók állami kedvezményektől való eleséssel számolhatnak. És persze semmilyen politikai erő sem hivatkozhat arra, hogy valakit csupán egy törpe kisebbség juttatott a hatalomhoz.

K-vonal-végi történet

Manapság, mikor hangversenyteremben és női táskában, farzsebben és nyakon lógatva mindenütt mobiltelefon zenél, trilláz és sipít, senki sem hinné, hogy húsz éve még reménytelen kérvényezés, magas pártfogó és szélhámosságot súroló ügyeskedés kellett egy-egy vezetékes telefon kiutalásának megszerzéséhez. Ami maga volt a csoda és a státusszimbólum egyszerre.

K-vonalon (a romlatlan nemzedék tájékoztatására: nagyon fontos emberek asztalán trónoló külön vonalas készülék) felhívni valakit pedig a mindenhatóval teremtett személyes kapcsolattal ért fel annak, aki ilyen készülék közelébe férkőzhetett.

A telefon persze póráz is volt: embereket lehetett irányítani általa, akár hajnalban, az álom bűvöletéből felriasztva, avagy késő este, a menekülőre fogott lélek után nyúlva.

A kivételezett K-vonalasok – az irigység vagy megvetés mellett – bizonyos értelemben mazochisták voltak: még ha kifelé adták is a nagyot, a fentebb levőknek ugyanolyan kiszolgáltatottak voltak, mint amennyire azok a tőlük függők.

E történeti bevezető írójának húsz évig volt bent a kérvénye, de nem jutott telefonhoz, a család olyan időszakában, amikor betegeskedő gyerekek, magányos, idős, megromlott egészségű szülők miatt néha létszükséglet lett volna a készülék. Rendszerváltozásnyit kellett várnia a megdicsőüléshez. Ezért öntötte el néha az indulat, ha szerkesztőségekben eltöltött évei alapján időnként a kedvezményezettek közé sorolták a korszakot meg nem tapasztalt emberek. Avagy amikor hősi visszaemlékezéseket olvasott lehallgatott vonalú emberektől. Mert ugyebár a kifi-gyeléshez minimum egy telefonkészülék szükségeltetett, anélkül megörökítésre méltó épületes avagy ellenállói szövegek nemigen voltak kivitelezhetők.

De intsünk búcsút e letűnt korszaknak egy K-vonal-végi történettel.

A fontos helyről nem kevésbé fontos helyre száműzött férfiú egyben válófélben volt a feleségétől, s másik lakásba költözött. Új munkahelyén kollégák között épp régi dicsőségének ecsetelésével volt elfoglalva, mikor megcsörrent a telefonja. Arcára fenség telepedett, miközben a kagylóból fortyogó, bugyborékoló hangzavar áradt. A férfiú, ajkaival a környezetének formálva a szót, hangtalanul artikulálta: „A főnök.” Fülétől – dobhártyáját óvandó – jócskán eltartotta a kagylót, s a hang színéből felismerhető volt az ünnepi alkalmak szónokának hangja. Sőt, a célirányos kérdések is.

– Maga mit csinál állandóan? – süvítette a hang. – A disznóságon kívül, ami a szombati számban jelent meg.

– Amit bárki. Alszom, tévézek. Főzök.

– Maga főz is? Nagyon szellemes. Mit csinál éjfélkor, mert akkor is hiába hívom.

– Már tízkor ágyban vagyok.

– És reggel, hatkor?

– Még alszom.

- De miért nem veszi fel a készüléket?
- Mert nincs.
- Mi az, hogy nincs?
- A telefonáthelyezési kérelmem bent van, de még nincs vonalam.
- Atyaúristen! – hallatszott a kifújó orkán elhaló sóhaja. – Már nekem is hazudnak. Pedig a vezérigazgató azt mondta, magának már felszerelték.

Hogy füllenteni mertek a nagyon nagy embernek, jelezte, hogy a K-vonalak mindenhatóságának vége felé közeledtünk.

Manapság boldog, boldogtalan azon telefonál, amin akar. Ahányon akar. S amennyi pénze van. Hogy mégsem boldog? Hja kérem, nem csak vonallal él az ember!

NYÍRFALVI KÁROLY

A 13. darab

Az időjárás felszabadít
 vagy megbéklyóz
 sötét egek felhőzik a várost
 menni sincs kedvem
 aludni sem
 a beborult ég alatt
 minden mázsás súllyal nehezül
 karokra lábakra
 rosszat sejtet a páratelt nehéz levegő
 s ha majd elterpeszkedik bokrok méhein
 fák árva ágain a tavasz
 forró rögöket rejtek zsebembe
 el ne szálljak végképp
 de bármi legyen is
 eső és angyal zuhog az égből
 s míg a képzelet minden árnya földet ér
 arcunk egyre forróbb a szavak mágikus
 erejétől ---
 mi hátra van még
 csupán a zuhanó test titka míg lapozol
 a papír hangja míg földet ér

GÁSPÁR ISTVÁN GÁBOR

Két kávé... és Mikszáth

Chantal Philippe átveszi a fordítói díjat

Párizs a találkozások városa. Az egyetemek és a kávéházak a nemzeti kultúrák keveredésének elkerülhetetlen színterei. Párizs a világ legnagyobb olvasztótégelye. Szinte hihetetlen, de a magyar irodalom jeles alakjainak, köztük Mikszáth Kálmánnak szelleme Párizsban is kísért. Megérinti az embereket. Bizonyítja ezt Chantal Philippe esete. Ő is véletlen találkozások sorozatának köszönheti, hogy megismerkedett és „eljegyezte magát” a magyar irodalommal. A „frigy” gyümölcsei, a magyar írók franciaországi

sikereiben testesülnek meg; Chantal Philippe hű tolmácsunk. Fordítói teljesítményét, 2005 tavaszán, a Párizsi Könyvszalón (Salon du Livre) Agora termében – *A magyar irodalom és a pszichoanalízis: József Attila, Kosztolányi Dezső és Márai Sándor* címmel megtartott kerekasztal-beszélgetést követően – a József Attila-émlékéumban, a Nicole Bagarry-Karátson-díj* átadásával ismerték el. Az indoklás szerint: „A legjobb magyar nyelvről franciára átültetett irodalmi mű francia anyanyelvű fordítójának”... – Szabó Magda *Az ajtó* című regényének fordításáért kapta az elismerést.

Chantal Philippe rendkívüli jelenség. Párizsi lakásán telefonon kerestem, de nem sikerült elérni, ám egy német fordító, aki épp’ nála vendégeskedett (dolgozott) értesítette őt, hogy keresik. Ez akkor derül ki, amikor Chantal visszahívott. Kedves volt és előzőkeny. Ám a találkozó helyszínéül javasolt metrómegálló nevének hallatán elbizonytalanodtam, ezt Chantal megérezhette, ezért a mindenki által jól ismert boulevard Saint-Michel „szökőkútja” előtti apró tér maradt; és persze a személyleírás...:

- Biztos, hogy meg fog ismerni, egy testes, szemüveges nő vagyok...
- Én meg vörös hajú, és... szintén szemüveges – vetettem közbe, majd elbúcsúztunk.

* A Nicole Bagarry-Karátson-díj alapítója Karátson Endre; 2000-ben elhunyt feleségének, Nicole Bagarry-Karátsonnak állított emléket – a díj névadója maga is kiváló fordító volt. A díj 2000 euró pénzjutalommal jár, melyről minden évben egy fordítóból és egyetemi tanárokból álló bizottság dönt, november második felében; átadása 2004-től a Párizsi Könyvszalónhoz kötődik.

A megbeszélte időpont előtt érkeztem, mégsem illik elkésni. Sétáltam egyet a boulevard Saint-Michel-en, a Luxembourg kertig, majd vissza... A „szökőkút” előtt, a placcon mindig nagy a nyüzsgés. Van, aki munkába vagy épp’ munkából siet valahova, a turisták nyugodtak, ők elidőznek, fényképeket készítenek, a Fontaine Saint-Michel impozáns szoborkompozíció árnyékában. – Megy minden a maga rendje szerint. Én meg vártam, és figyeltem.

Egyszer csak megjelent a személyleírásnak megfelelő, mosolygó nő, kezében két kötet. Később kiderült, hogy az egyik egy Mikszáth-összes, a másik *A tót atyafiak* francia változata.

A beszélgetés színteréül egy kávézót választottunk, de a Le Lutèce-ban nem volt szabad hely, meg nagy volt a hangzavar...; ezért egy csendesebb helyre ültünk be. A pincér udvarias volt, mint mindig és mindenhol Párizsban.

Két kávé... és Mikszáth-kötetek az asztalon.

Néhány bemutatkozással felérő mondat, feszültségoldó ajándék, könyvek Chantal-nak, köztük Mikszáth Kálmán *Az én jeles mondatom* (aforizmák, bölcsességek, gondolatok). És a „tiszteletkörök” után a folytatás: az interjú bemelegítő kérdése következett.

– Sokan azt tartják önről, hogy Mikszáth-fordító.

– Nem vagyok Mikszáth-fordító.

– A tót atyafiak fordítását ön jegyzi és, ha minden igaz, akkor *A jó palócok is olvasható már franciául...*

– Mikszáth Kálmán nagy klasszikus író. Klasszikus francia értelemben is. Ezért gondoltam arra, hogy Mikszáth műveit jobban meg kellene ismertetni a francia közönséggel. De, hogy miért pont ezeket a novellákat választottam, arra már nem emlékszem.

– Az író sajátos nyelvi stílusa bizonyára próbára teszik a fordítót.

– *A tót atyafiak* (*Les gens du Haut Pays*) elkészült. *A jó palócok* azonban félbe maradt, még befejezésre vár... Mert *A jó palócok* fordítása sokkal nehezebb, de Mikszáth műveit lefordítani, általában nagyon nehéz. Tudom, hogy több helyen én is rosszul fordítottam. Például a „tót” szónak, a francia nyelvben nincs megfelelője. Ha azt írom, hogy „szlovák”, nem igaz; de az eredeti „tót” szó sem maradhat, mert senki nem érti. Ezért a mostani szöveget, a nyersfordítást, javítani fogom, mivel ebben még a „szlovák” szó szerepel és ez, szerintem nem jó. Ezért mondtam azt, hogy ami a nyelvet, a mikszáthi stílust illeti, nagyon nehéz a fordító feladata.

– Mikor, és hol találkozott Mikszáth szövegeivel, a magyar nyelvvel?

– Ez egy furcsa találkozás. – Egy kórusban énekeltem Párizsban, a karvezető karmesterünk egyszer Magyarországra ment, s amikor pár hónap után, hazajött, rajongással beszélt az élményeiről: „Magyarország nagyon szép ország, mennyország, gyönyörű, minden nagyszerű, az emberek, a zene, minden, minden...” Nagyon sok kottát hozott magával: Kodály, Bárdos és mások műveit, amit persze meg kellett tanulnunk. Így magyarul is énekelünk. Nagyon kellemes volt a magyar szavak kiejtése. Úgy szoktam mondani, hogy nagyon édes, mint egy őszibarack: hamvas, zamatos.

– Szereti a nyelvi kalandokat, ezért lett műfordító?

– Nyelvészként dolgoztam, német és angol nyelvet tanítottam Párizsban; szóval, ezért is érdekelt a magyar nyelv, az, hogy hogyan működik. Arra gondoltam, ezt a

nyelvet meg kell tanulnom. Meg is tanultam. Két évig egyedül, könyvből tanulmányoztam. Közben több magyar kórusossal is találkoztam. Így ismerkedtem meg a Liszt Ferenc Zeneakadémia kórusának egyik tagjával. Amikor ez a barátom Izlandra ment tanítani gyakran írt, válaszoltam neki. Rájöttem, tudok már magyarul írni és olvasni, de nem tudok beszélni. Ekkor mentem el a Párizsi Magyar Intézetbe, hogy nyelvórákat vegyek. Ott találkoztam Magyar Miklóssal, aki magyart tanított – Budapesten irodalommal foglalkozik –, ő azt javasolta nekem, hogy inkább az egyetemen, a Sorbonne-on folytassam a magyar nyelv tanulmányaimat. Megfogadtam a tanácsát. Egy ideig még némettanárként dolgoztam, de elegem lett belőle. Ekkor már az új magyar-francia szótár elkészítésén is dolgozhattam, az Université de la Sorbonne Nouvelle – Paris III mellett működő Hungarológia Központban (Centre Interuniversitaire d'Études Hongroises, CIEH).

A csoport egyik tagja, aki műfordítással is foglalkozott, egyszer megkérdezte tőlem, hogy van-e kedvem regényt fordítani. Mondtam, hogy persze... – és lefordítottam franciára Németh László *Gyász* című regényét. Ezzel a munkámmal díjat is nyertem; a Tristan Tzara fordítói díjat. Így lettem műfordító.

– *Ki javasolta, anno, hogy kezdjen el fordítani?*

– Őt felejtjük el.

– *Akkor maradjunk a könyveknél. Egy újabb sikertörténet: Az ajtó; Szabó Magda (magyarul 1987-ben megjelent) önéletrajzi ihletésű regényét „ültette át” franciára. La Porte címmel adta ki a francia kiadó, Viviane Hamy. A nagyszerű fordítást, 2003-ban egyöntetű lelkesedéssel fogadta a francia közönség és sajtó... – a legjobb külföldi műnek járó Femina-díjat ítelték Szabó Magdának. Így lett a kilencvenkilencedik Femina-díjas Szabó Magda.*

– Ha jól emlékszem, *Az ajtó* című regény fordításával 1993-ban készültem el, de akkor, jó tíz évvel ezelőtt, még senki nem akarta kiadni...

– *Szabó Magda regénye, francia fordításban tíz esztendő t pihent egy íróasztal fiókjában, kiadóra várva?*

– Igen, már tíz éve kész volt, de nem kérték. Ma már Viviane is azt mondja, hogy „én nem adtam oda a kéziratot” ... – De a lényeg az, hogy megjelent, s *Az ajtó*, 2003-ban, megkapta a nagy francia elismerést, a Prix Femina Étranger-t.

– *Ez persze az ön érdeme, a fordítóé is... Azé, aki átültette francia nyelvre, ebbe az új nyelvi közegbe az adott alkotást. – Most min dolgozik?*

– Nincs komoly tervem, nincs aláírt szerződés, de a Viviane azt tervezi, hogy több Szabó Magda regényt is kiad. A *Pilátus* már megjelent, majd jön a *Katalin utca*, és elkezdtem fordítani *A pillanatot*. Nagyon szép könyv, nagy kihívás, szinte fordíthatatlan... – ennyi elég.

– *Az álmok, Mikszáth?*

– Szerintem Viviane lemondott Mikszáthról, de az is lehet, hogy novellákat nem akar kiadni, ez nem felel meg az ő kiadói elképzelésének. Sajnos.

– *Mások viszont szeretnék, ha Mikszáth franciául is hozzáférhetővé válna, de igyekezetükben A tót atyafiak nyersfordítását adták ki (Kálmán Mikszáth In Les gens du Haut Pays – Akvarell Bt. Kiadó, 1999., Nyíregyháza); ennek azonban nem örül/t...*

– Nem tudom mi történt; egyszer csak megjelentek Párizsban és hoztak száz könyvet. Meglepődtem. Nem volt még szerződés. Belenéztem a kötetbe, láttam a hibákat... –, de a kész könyvekkel mit tehetek...

– *Furcsa, hogy a fordítót kihagyták, nem küldték el korrektúrára a kefélynyomatot?*

– Csak annyi történt, hogy megismerkedtem a Nyíregyházi Főiskola egyik tanárával, aki azt mondta, szeretné az óráin használni a Mikszáth fordításomat. Gondoltam, miért ne segítenék, kolléga a kollégának...

– *Lehet, hogy meglepetést akartak önnek szerezni; azzal, hogy kiadják a francia változatot.*

– Amatőr próbálkozás. Számtalan hibával tették, még az ISBN számot (963 04 1876 5) is átragasztották.

– *Így viszont a Mikszáth novella – grafikákkal színesítve – már franciául is hozzáférhető.*

– Amikor láttam az illusztrációkat nagyon-nagyon boldog voltam. Szépek a képek. Ami azt jelenti, hogy a rajzolónak, Szepessy Bélának és a fordítónak találkozott az érzelmi világa.

– *Mikszáth szelleme megérintette, jelzi ezt a nyakában – talizmánként – lógó pendrive, amin A tót atyafiak francia fordítását „őrzi”; s talán A jó palócok elkészült szövegét is...*

– Magammal hoztam A tót atyafiak fordítását, de A jó palócokat sokkal nehezebb fordítani. Az igazat megmondva: nincs kedvem hozzá.

– *Szereti a szabadságot, az alkotói szabadságot?*

– Csak azért fordítok, mert szeretek fordítani. Ez a képesség és maga a folyamat tetszik nekem. Az, hogy egy létező formát, alkotást én – saját magam – más formába önthetem. Ha lehet, inkább olyan könyvet fordítok, amit még nem olvastam. Szívesebben teszem ezt, mert felfedezhetem a művet. Az nem számít, hogy kiadják vagy nem, csak a fordítás...

– *Előfordul, hogy „kötelező olvasmányt” kap?*

– Előfordul, ilyenkor a kiadónak kell olvasnom, hogy kiadja-e a könyvet.

– *A felfedezés öröme, az ösztönös, azonnali fordítással párosul, ha tetszik, amit olvas. – Hász Róbert írásai is megragadták?*

– Hász Róbert fiatal magyar író, első regényét egyszerűen azért fordítottam le franciára, mert, a *Diogenész kertje (Le jardin de Diogène)* megtetszett nekem. Felajánlottam közel húsz kiadónak, majd három év után Viviane jelentkezett, és megkérdezte: „Na, hol van az a fordítás?” – Kiadta. Ez volt az első közös munkánk Hász Róberttel. Majd jött a *Végvár (La Forteresse)*. Jól lehet vele dolgozni, most éppen a harmadik kötetét fordítom; *A Kiinde* története a középkorban játszódik, szerintem nagyon érdekes, igaz Magyarországon még nem jelent meg.

– *De önnek már elküldte a kész szöveget?*

– Mindig elküldi nekem azt, amit írt és rögtön fordítom; mert tudom, hogy a Viviane kiadja és nincs probléma.

– *Most leginkább vidéken, Nouvion et Catillon-ban tartózkodik, miért?*

– Párizsban születtem, húsz évig éltem itt, ami száz évnek tűnt. Az a falu, ahol lakom, a családom faluja. Ott éltek a nagyszüleim, ott vannak a temetőben. Ez azt jelenti, hogy ott vannak a gyökereim. A igazsághoz tartozik még az is, hogy nem bírom a várost, nem bírom a zajt, nem bírom az embereket, de szeretem a természetet, az állatokat és a csendet.

– *Ebből adódik, hogy miért nem szeret fordító táborokba járni.*

– Mert nem szeretem a fordítókat. – Mondtam már, hogy „medve” vagyok?

– *Visszavonultan szeret dolgozni?*

– Amikor könyvvel foglalkozom, akkor nekem a könyv örömforrás. Vagy élvezem az olvasást és a fordítást, vagy nem. Tehát, nem szeretem az irodalomtudományt, nem szeretem a szövegértelmezést és nem szeretem a fordítókat, akik azt tartják magukról, hogy milyen nagy értelmiségiek, stb. Én ennek teljesen ellene

vagyok. Nem vagyok értelmiségi; én kézi munkás vagyok, mint az asztalos. Ő fából készít valamit, én szavakból. Amikor dolgozom, igyekszem tartani az író stílusát, nyelvét; de hűtlen vagyok. Ha nem lehet ugyanazt a hatást kelteni franciául, akkor eltérek az eredeti szövegtől. Ilyenkor francia eszközök alkalmazásával érem el, hogy az olvasó ugyanazt érezze, mint amit én éreztem, akkor, amikor az eredeti magyar szöveget olvastam. Vannak olyan szavak, helyszínek, történeti utalások, satöbbi, amiket a magyar olvasó ismer, de a francia nem. Ezért kell megadni a francia megfelelőjét, de ha erre nincs lehetőség, akkor más eszközökkel kell a szükséges hatást elérni.

– *Ez valóban nehéz feladat. De mit szól a szövegátültetéséhez az író?*

– Ha lehet, egyeztetek az íróval, megkérdezem: beleegyeznek-e... – Hász Róberttel jól együtt tudunk dolgozni.

– *Szabó Magdával is konzultált, amikor Az ajtó című kötetét fordította?*

– Írtam neki, de nem felelt.

– *Lehet, hogy ő is medve...*

– Hász Róberttel viszont igazi barátok lettünk.

– *Fontos, hogy az íróval jó legyen a kapcsolata?*

– Attól függ, hogy kivel.

– *Mikszáthtal, gondolom nincs nagy gond.*

– Kényelmesebb egy halott íróval, de nem akarom elviccelni a dolgot. A fordításnál adódhatnak nehézségek, említettem már, hogy igyekszem tartani az író stílusát, az író nyelvét. Így, ha szükséges, mert bajom van Szabó Magda szövegével, értelmezésével, akkor megbeszélem Róberttal. Tőle kérdezem meg: „Szerinted, mit jelent ez a mondat?” – Sokszor ő is bizonytalan... Szegény Magda néni. De Rakovszky Zsuzsával is jó kapcsolatom volt, amikor *A kígyó árnyékát* fordítottam tőle... Ha írtam neki, mindig nagyon egyszerűen és kedvesen válaszolt.

– *Szegény fordító... – mondom én. Úgy érzem, gyakorta csalódik. Egy kollégája, megkérdezése nélkül felhasználta, kiadta a fordítását, a honoráriummal is adósak maradtak. Az ajtó francia változata Femina-díjat hozott, Szabó Magdának, aki nem válaszolt az ön szöveg-egyeztetést kérő leveleire. Mire gondol ilyenkor?*

– Ez már régebben történt, el is felejtettem. De egyszer, váratlanul felhívott a kiadó, Viviane és azt mondta: „Van egy jó magyar regény, el akarja olvasni, ismerem-e a szerzőt, Szabó Magdát?”

Mondtam, hogy igen, igen, a Szabó Magdát ismerem, már lefordítottam tőle *Az ajtót*. – *Az ajtót?* – kérdezett vissza meglepetten Viviane. Szóval, ahogy már említettem, Viviane elfelejtette, hogy tíz évvel korábban már lefordítottam... Akkor keresett meg, amikor egy magyar kiadó fel hívta a figyelmét Szabó Magdára, *Az ajtó* című kötetére. Egy héten belül kész volt minden, a szerződés is. Ennek a véletlennek köszönhető, hogy a kész fordításom, 2003-ban végül is megjelent.

– *Párizsban nagy feltűnést keltett a könyv, szerzőjét ünnepelték, a Párizsi Magyar Intézetben is volt egy könyvbemutató, amire ön is hivatalos volt.*

– Hát persze, persze. Akkor ismerkedtem meg Szabó Magdával.

– *Milyen volt ez a találkozás?*

– Unalmas, unalmas és felszínes. Unalmas volt azért, mert mindenkinek ott kellett lenni és beszélni... – Én meg nem vagyok ilyen.

– *Szereti a csendet, amit vidéken – ott, ahol a gyökerei erednek – megtalált. Nem érzi magányosnak magát?*

- Nem, mert „vigyáz rám” egy Gúnár.
- Már a rómaiak is szerették, „házőrzőként is alkalmazták”...
- Igen.
- Ha házőrző, akkor bizonyára neve is van.
- Valóban, van neve: Maurice-nak hívják. Ez egy szójáték, a zeneszerzőre, Maurice Jarre-ra utal. A jarre francia szó, a gúnárt jelenti. Így lett Maurice Jarre.

*

Szóval, valójában a zeneszerzőről lett elnevezve – jegyzem meg, miközben Chantal csak nevet, és egy elharapott „igen”-nel sejteti érzelmi kötődését. Őszinte ember.

Ám a legszebb történet is véget ér egyszer. Maurice sincs már köztünk... – ezt Chantal tudatta velem, amikor karácsonyi jókívánságaim mellett, a Gúnár „hogyléte” felől is érdeklődtem.

„Kedves Gáspár!

A kert most alszik, nem is szedtem össze az őszi leveleket.

Maurice eltűnt. Urának visszaadtam, mert kezdett erőszakosnak lenni, senki nem tudott már bejönni hozzám. Viszont június óta aranyos kutya van itt, elhoztam a menhelyből.

Ja, az év vége... Akkor mindig rossz kedvem van. Az el-eltűnő családom miatt utálok ezt az időszakot...

Mégis kívánok én is kellemes ünnepeket és boldog új esztendőt.

Szeretettel: Chantal”

*

Véletlen találkozás(ok)... – Aligha. Ma már tudjuk, Chantal Philippe nélkül aligha lett volna Szabó Magda – *Az ajtó* című regénye – Femina-díjas. Az író is sejtette ezt, mert, amikor Károlyi Csabának interjút adott – a többi között – megjegyezte: „Aggódok is, mert ha én díjat kapok, mindig valamit le is kell vezekeljek. Másrészt az is látszik, hogy Istennek milyen humorérzéke van. Most kapom ezt a díjat? Most? Huszonöt éve kellett volna.”

Szabó Magda nem véletlenül jegyezte ezt meg, hisz’ 1962-ben *Az őz*, 1963-ban a *Freskó*, aztán 1967-ben a *Pilátus*, 1970-ben a *Mózes egy, huszonkettő* és 1974-ben a *Katalin utca* franciául is megjelent. Majd csend, a sorozat, az Edition du Seuil kiadóval megszakadt; ám (harminc esztendő múltán) váratlanul előkerült egy kézirat, *Az ajtó* francia változata Chantal Philippe átíratában, ami 2003-ban sikert, elismerést, Femina-díjat hozott... – Szabó Magdának.

A femináját...!

(2005)

A trianoni határon átívelő kapcsolatok a Medvesalján*

2.

A szűkebb értelemben vett Medvesalja hat faluja (Egyházásbást-Újbást, Óbást, Vecseklő, Hidegkút, Tajti és Cered) az első világháború végéig szervesen összetartozó kistájat képezett. Egységes házasodási körzet lévén, szoros rokoni szálak kapcsolták össze az itt élő palócokat. A hasonló életkörülmények, gazdasági lehetőségek hasonló élet- és gondolkodásmódot alakítottak ki. Mind nyelvileg, mind identitásbelileg, mind pedig néprajzilag a lakosság zöme azonos csoporthoz tartozott. Ezt az egységet bontotta meg az első világháború végén bekövetkező megszállás, amikor a cseh hadsereg elfoglalta a medvesaljai falvakat is. 1919-ben azonban a magyar honvédségnek sikerült kiverni őket Ceredről, az északabbra fekvő öt falu azonban cseh megszállás alatt maradt. 1920-ban trianoni békediktátum végérvényesítette ezt az állapotot, s ezzel hosszú időre el is döntötték az ott élők sorsát. Tanulmányomnak ebben a részében, a határváltozások tükrében szeretném bemutatni, hogyan befolyásolta a határ jelenléte a határ két oldalán élő medvesaljaiak életét, kölcsönös kapcsolatait. Terepmunkámat a két egykor szomszédos faluban, Tajtin és Cereden végeztem 2005–2006-ban. A határváltozások egyes szakaszait az ekkor készített interjúk, határnarratívák segítségével rekonstruálom.

A határok megállapításánál semmibe vették mind a kulturális, mind a néprajzi, etnikai és nyelvi szempontokat, mind pedig Magyarország és a határmenti területek lakóinak legáltalánosabb gazdasági igényeit. Szinte teljes mértékben csak a csehek katonai érdekeit szolgálták a nagyhatalmak által megbízott határmegállapító bizottságok. Bár a közeli Somoskőt illetően még 1924-ig elhúzódtak a határviták, melynél – kivételesen – az itt lakók javára döntöttek, Somoskő visszakerült Magyarországhoz.¹ A határ magyar oldalán maradt települések (köztük Cered is) Losonccal és Rimaszombattal elvesztették azon központjaikat, amelyek a világgal való összeköttetést jelentették. Ugyanakkor ezek a városok is elvesztették vonzáskörzetük déli területének jelentős hányadát. A csehszlovákiai részen maradt falvak pedig elszakadtak a salgótarjáni munkahelyeiktől, ahol azelőtt a lakosságuk számottevően dolgozott. Mivel a határ a legkisebb mértékben sem vette figyelembe az évszázados elrendeződésű helyi birtokviszonyokat, sok tajti és hidegkúti földművelőnek a magyarországi részen, Cered határában maradt a földje, és viszont. A területi veszteség önmagában is megbolygatta a XIX. század végére kialakult táji munkamegosztást. A határ az itt élők rokoni, családi kapcsolatait mesterséges akadályként szelte ketté, korlátozta mozgásterületüket.

A határ túloldalára került földek megművelése érdekében lépett érvénybe 1920 májusában, a két állam megegyezésével az ún. „kettős-birtokosság” intézménye. A földek használatát 10 km-es sávban engedélyezték, valamint az állatok legeltetését is

* A tanulmány első része megjelent a Palócföld 2006/2. számában.

egyezményesen szabályozták. Az 1927-ben érvénybe lépő rendelet már a mezőgazdaságon túl a határmenti forgalommal és az ipari munkavégzéssel is foglalkozott.² „Hát úgy, hogy meghúzták a határt, de hogy miszerint húzták meg, azt má senki se tudja. Mer a hidegkútyiak, – a szüleinnek is nagy föld átkerült Ceredhe, no de először vót ez a kettős-birtokosság... Meg mé' vót közös föld is [a hidegkútyiaknak]³, azt úgy hitták, hogy Fenyves, odajártak a hidegkútyiak legeltetnyi a libákat, disznót, marhát, az egész falu közösen hasznáta, de az is Ceredhe gyött.” (szül. 1932)

A radikálisan megváltozott viszonyok miatti sokkot az eszmélés időszaka követte. A falvak – és maguk az emberek is – megpróbálták az új viszonyoknak és lehetőségeknek megfelelően átrendezni az életüket. A két világháború között a kettős-birtokosság jelentette a legfőbb, hivatalosan is legitimizált kapcsolatot a két elszakadt terület között. Bár a központi határátkelőhely a légvonalban közeli Somoskőújfalun épült ki, Tajti és Cered között kishatárátkelő működött, ahol az államhatárt mindkét irányban *határszéli úti igazolvánnyal* lehetett átlépni. Az okmányt a kettős-birtokosság intézménye, rokoni, és különböző gazdasági kapcsolatok és a szomszédos országba eső gazdasági érdekeltségek okán lehetett igényelni egy év időtartamra. A ceredi oldalon egy virágos elejű bódé – „búdka” – jelentette a magyar katonáknak és a csehszlovák fináncoknak a tartózkodási helyet. A határőrök és fináncok lassanként megszokott jelenséggé váltak. Sőt, az idegen cseh és szlovák fináncok is – családjaikkal együtt – jól beilleszkedtek a falu életébe, jelenlétüket elfogadták, ami annak is volt köszönhető, hogy a határszigort korántsem gyakorolták olyan kérlelhetetlenül, mint a második világháború után. A fináncok megtanultak magyarul, hisz akkoriban csak így tudtak kommunikálni a falubeliekkel, másrészt személyesen ismerték a falusiakat, sokukkal barátságos viszonyt alakítottak ki. Egy népdal sorai erről ekként beszélnek: „*Híres tajtyi menyecske, szégyellheted magadot! / Franciába kiküdted az uradot, / Franciába kiküdted az uradot, / Határőrvel biciklin hordoztatod magadot.*”

A laza határőrizetnek köszönhetően a két falu közötti kapcsolatok nem szakadtak meg, csupán csak valamelyest átrendeződtek. A tajtiak és hidegkútyiak például hivatalosan már nem járhattak a ceredi templomba, ehelyett átkerültek a básti anyaegyházhoz. Mivel azonban a rokoni szálak nagyon szorosan összekapcsolták Tajtit és Ceredet (és természetesen a többi medvesalji falut is), a határon való átjárást hivatalosan szabályozó előírásokhoz nemigen tartották szigorúan magukat. Főleg hogy a fináncok is gyakran szemet hunytak a kihágások felett, illetve némi jutalékkal el lehetett simítani az ügyet. A zöldhatáron való átjárás rendszeres volt. Veszélyt akkor jelentett, ha a finánc átlépés közben csípte el a határsértőt. „*Ha a határon kaptak el, akkor má baj vót, mer amúgy a faluba nem kereskedtek a fináncok. Édesanyám is mejjárta a feledi börtönt, mer ők meg a komasszonyával Ceredbe vótak templomba. Osztt visszafelé elfogták őket, de mivel nem vót pézüük kifizetnyi, hát be kellett mennyi leülnyi két napra. Sokszor az asszonyok aszonták, hogy inkább leülnek, mer a pénz az kell a lyányoknak a stafírungra.*” (szül. 1928)

A határ már akkoriban is korlátozta valamelyest a mozgásteret, amit a fiatalság – elsősorban a legények – nehezen viseltek. Az addig megszokott szórakozási formákon – az elszakított szomszédos falvakban szervezett mulatságokon, bálokon, amelyek a fiataloknak ismerkedési lehetőséget is biztosítottak – való részvételtől nem riasztotta el a határ az alkoholtól is nekibátorodott legényeket. Incidens mégis ritkán fordult elő. Az idősebbek csak a következő esetet emlegetik: „*Akinek nem vót*

igazolványa, az nem mehetett, de átment, ha akart! A ződhatáron a legények átjártak magyarba. Oszt tiltották őket nagyon [a fináncok]. Hogy nem szabad. Mer őket is felelősségre veszik, hogy ők tuggyák azt, oszt megengedgyik. Hát oszt egyik alkalomval gyöttek Magyarbó hazafelé, Rónán vótak, mulattak biztos, ittak, hát oszt a fináncok me' hajtották be őket az irodába, hogy igaze mebbüintetyik, mer hogy má valamit csinányi kell, mer nem lehet. Oszt összeverekedtek a fináncokkal, úgylahogy ketten elkeríttek a börtönybe, innen a falubó, két legény. Ők [a fináncok] továbbadták őket. Mer ők hatósági emberek, katonák, hogy a civilek me'vverik őket vagy valami, az most se megengedhető, meg akkor se vót. Ahogy ez mettörtént, elvitték őket elő Feledbe, utána me' Szombatba. Mer Szombatba vót börtöny, de nem itt vótak a börtönbe, hanem én asziszem az egyik Ilaván vót, az pegyig nagyon komisz börtöny vót!" (szül. 1928)

A laza határőrizetnek és a két ország közötti gazdasági különbségnek köszönhetően ebben az időszakban alakult ki az illegális gazdasági kapcsolatoknak a határok mentén mindig is működő formája, a *csempészség*. A két világháború között a határ menti területeken virágzott ez a „szakma”, amelynek jól megszervezett közösségi formái alakultak ki.⁴ Magyarországról szarvasmarhát, lovat, sertést, juhot csempészték, amire hamisított járatlevelet is lehetett jó pénzért szerezni. Ha valakit elcsíptek, előkerültek a „mentő tanúk”, akik a saját nevelést igazolták. Magyarországról csempészték a búzát is, amelyet aztán saját termésként adtak el a csehszlovákiai piacokon. A csempészbandák gyakran a betyár szerepkörbe is beletalálták magukat, s a csempészet folklorizálódásáról tanúskodik a következő dalrészlet is: *„Vesd le Lackó a kabátot, nem adom a búzászsákot, bakóházi csempészyerek vagyok!”* Ha szabad így fogalmazni, a bakóháziak voltak a csempészség nagymesterei, amit a képességekbeli kiválóságaiakon kívül az a körülmény is segített, hogy a ződhatár éppen a kertjük alatt húzódott, nem volt az a szemfüles finánc, aki képes lett volna lebuktatni a minden hájjal megkent helybélieket.

Asszonyok is foglalkoztak csempészkedéssel. Ők elsősorban a csempészcsereskereskedelem művelői voltak. A környékbeli magyarországi falvakból asszonyok jártak át borokkal és pálinkákkal, amik árán cipőt, ruhafélét, rövidárut vásároltak és vitték át Magyarországra eladni. *„Itt me nálónk [Tajtin] vót cipősüzlet is, meg üzlet, ahol vót ruhanemű is, méterárú is, darabárú is, olyan pamutfélék is, minden, úgylahogy jártak Magyarországró érte. Bárnábó tudom, hogy nagyon jártak asszonyok, mer ott másképp ötöztek nálók. Tudom, mer itt gyöttek be a kertünk véginé a faluba. Éccaka gyöttek, de biztos éccaka szolgálta ki is őket a zsidó, mer éccaka mentek el is. Vótak a faluba házak, ahol háltak. De még úgy is vót, hogy keresték őket ott a házná [a fináncok]. De hát igaze hiába kereste ott nappal, ha nem tanáta. Éccaka me nem keresték. Nem vót az olyan túl szigorú, mer ha akarták vóna, elfogták vóna, mer tudták, én mind gyerek tudtam a csempészettrő, hát ők honne tudták vóna. De biztos az olyan dolog vót, hogy ötőlök se követelték azt a nagy szigorúságot, meg oszt ők se nagyon alkalmazták.”* (szül. 1928)

A csempészségnek a bécsi döntést megelőző években a Csehszlovák határmenti területek kiserőd láncolattal való militarizálása vetett véget, s 1936 után már katonák őrizték a határt.

1938-ban azonban újabb fordulatot hozott a történelem. A bécsi döntés értelmében Csehszlovákia többségében magyarulakta területeit visszacsatolták Magyarországhoz, ami esetünkben azt jelentette, hogy a Medvesalja falvai és a közeli városok, mint Lósonc és Rimaszombat (Fülekk akkor még nagyközség volt) ismét Magyarországhoz kerültek. ezzel viszont az északi vonzáskörzetüket veszítették el.

A visszacsatolást megelőző feszültségterhes eseményekre még jól emlékeznek az öregek: „Horták ki a szalmákat a határba, hogy majd meggyújtják a határt, a Trianon-határt. Hogy támadnak a magyarok, oszt azé majd meggyújtják. Itt nem messze me, Óbást meg Almágy között vótak olyan lövészárkok, ott vótak má a katonák készenlétbe a harcra, ott vót az arcvonal Almágyán, a kanyarba, ahol azok a nagy topolyafák vótak. Betonyelemekből vótak csináva bunkerok. Oda betették a puskákat, hogy onnan majd lőnek. Mer nem akartak elmenni a csehszlovákok, de osztan megegyeztek, oszt elmentek. Nem vót harc.” (szül. 1916) A katonai behívások miatt a falvak férfitelenségére sem érezte magát biztonságban, besorozás esetén a magyar honvédsereggel kellett volna megütközniük, ez pedig érthetően senkinek sem volt ínyére. A visszacsatolást megelőző napon a harcképes férfiak elmentek hazulról: „Elmentek otthonról együtt az emberek – a fiatalabbjai, a katonának valók –, édesapám se vót itthon! Valami szó kibújt, hogy a financok vinnyi akarják el az embereket. A financok csak utolsó nap mentek el, mikor begyöttek a magyarok. De, úgy fét a falu – fét, mer nekik fegyver vót, hogy majd az embereket kényszerítik. Hogy oszt ez honnan bújt ki, azt má nem tudom. Csak azt, hogy éccaka nem tartózkodott édesapám se otthon, mer me’ vót félemlítve, hogy elviszik az embereket.” (szül. 1928)

A visszacsatolás örömteli fogadtatásra talált a határon túli magyarok körében, hiszen Csehszlovákia minden demokratikussága ellenére sem tudta megoldani a kisebbségi problémákat. Bár a csehszlovákiai oldal gazdaságilag előnyösebb helyzetben volt a magyarországinál (nem csoda, hiszen az első világháborúból Magyarország vesztes, kifosztott és megcsönkített országgént került ki, míg az újonnan létrejött Csehszlovákia jókora előnyre tett szert a nagyhatalmak támogatásával), az ebből eredő konfliktusoknak kevés nyoma van a Medves alatt: „Mé gyerek vótam, tíz éves, amikor magyarok lettünk. Akkor még a régi iskolába jártunk, nemsokára oszt épült az új iskola. De oszt hogy jobb vót-e vagy nem vót, azt má jén nem tudom. Én a mezőgazdaságról tudok, mer benne dolgoztam, de hogy jobb vót-e, azt nem tudom. Annyi hogy Salgóba nem kellett igazolván, mer odajártak a bányába innen, meg Rónára se kellett igazolván, me’ Tarjánba se az acélgyárba, mer oda is jártak innen. A’mmá biztos, hogy ennyivel könnyebb vót az embereknek. Hát én mé mind gyerek olyan különös valamit nem tudok. Azt tudom, hogy a negyvenkettő, az má egy cseppet olyan rosszabb vót, mer kiütött a háború. Utána oszt má nem is lehetett annyi mindent kapnyi se.” (szül. 1928) A határ megszűnése mindenekelőtt a mozgásszabadság visszanyerése és a rokonokkal való akadálymentes kapcsolattartás miatt volt kívánatos a medvesaljaiaknál: „Utána osztan mentünk mink, gyerekek, oszt minyő élmény vót az nekünk!...ott van egy nagy cseh kaszárnya Bakóházáná, nem tom mevván-e még. Hát osztan ott vót a találkozó, mikor má összegyöttek, csókolkoztak a rokonok.” (szül. 1929)

Bár a visszacsatolást követő éveket beárnyékolják a második világháború és a front átvonulását kísérő borzalmak, a két falu közötti kapcsolatrendszer és az összetartozás tudata új erőre kapott ezalatt a néhány év alatt. Természetesen ismét átrendeződött a közigazgatás, a tajtiak és a hidegkútiak visszakerültek a régi, ceredi anyaegyházukhoz, így a templomi misék és hitközösségi ünnepek, búcsúk ismét jó alkalmat kínáltak a személyes kapcsolatok kialakulására és ápolására. Ugyan a két világháború között sem szakadtak meg a házasságkötések Tajti és Cered lakosai között (a cerediek is úgy tartják: „a két háború között nagyon sok menyecskét hoztak a Medves alól”), a határ megszűntével a meglévő akadályok is elhárultak a két falu fiataljai előtt, így a rokonok kapcsolatai meg tudtak újulni és reprodukálódni. Ennek az

időszaknak köszönhető, hogy az elmúlt hatvan év elszigeteltsége után is még elevenen él az emlékezetekben az összetartozás tudata. A mai legidősebb generáció serdülőként, vagy fiatal felnőttként élte meg a határnélküliség éveit. Erről az időszakról közvetlen élményeik vannak, s a határon túliakban kedves közeli rokonaikat, testvéreiket, unokatestvéreiket, keresztgyermeküket tudhatják. Az idős asszonyok közül sok éppen a határon túlra került szomszédos faluból származik, a tajtiak Ceredből, a cerediek pedig Tajtiról és a többi medvesalji faluból.

A második világháború végén azonban hirtelenjében ismét megjelentek Tajtin a fináncok (sokukban régi ismerőst köszönthettek a falubeliek). Még fel sem eszmélhettek a háború borzalmaiból, máris egy újabb kemény időszak kezdődött el, próbára téve az emberi bátorságot és emberséget. Az ismét Csehszlovákiához került falvakat – köztük Tajtit is – sorra érték a megrázó események: a megtorlások, gyanúsítgatások, bebörtönzések, majd pedig 1947-ben a kilakoltatás. A határon újra csak korlátozásokkal lehetett közlekedni, bár egy ideig (kb. 1950-ig) hasonlóan laza volt a határszigor, mint a két világháború között, azaz volt igazolvány, amellyel azonban már csak „indokolt” esetben, munkavégzés céljából lehetett átjárni: *„Kisasszonnap gyöttönk a sógornőmmel, ő is onnan való vót Ceregybő, no meg Örzsi néni gyött velőnk, harmagyk asszony innen Tajtyiró. Igazolvánval mentőnk, de a bódéba ott vótak a katonák állandóan, a magyarok is meg a fináncok is. Oszt ahogy mentőnk be a bódéba, kérdezték, hogy hova menőnk, minek menőnk Ceregybe. Oszt mondtuk, hogy hát a kenderd áztatnyi, nyőnyí⁵, dolgoznyi. Hát Örzsi nénit is kérdezik, „Hát maga, mama?” „Hát én meg kedves, - aszongya – a templomba menek.” „Hát mamám, akkor maga menjen vissza!” Oszt aszongya, hogy: „Jaj, jaj, fiam, hát akkor má nem énekelhetem el hogy: „Nagy örömmel, énekléssel zengedeznek az egek”. Ríva gyött vissza szegény! Elénekelte nekik ezt is, hogy hát engednék, de nem engedték. Dolgoznyi elengedtek minket kettőnk.”* (szül. 1923) Újra virágzásnak indult a csempészés. Ezúttal még szélesebb körökben, mivel a háború utáni szegénység sokakat rákényszerített. Elsősorban kisebb dolgok árucseréjéről volt szó, amelyet asszonyok és férfiak, lányok és legények, sőt gyerekek is folytattak, hiszen a falu közel volt, a gyerekeket néha napjában többször is át lehetett szalajtani valamiért a rokonokhoz (ez utóbbiakkal kíméletesebbek voltak a határőrök is): *„Még olyan 48 tájig lehetett csempésznyi. Ollyan csere áru vót, vitték a cukrot, meg a marmaládét is üvegekbe, meg oszt hozták a lisztet, a zsírt, úgyhogy ez ollyan csere áru vót, mer nem pézé adták, amit vittek, hanem csak így. Ott arra vót szükség, itt erre vót szükség. Csak oszt utána börtönybe kerűtek, Tarjánba. Nem sokáig, 3 vagy 4 nap, de hát mégiscsak börtön vót. Vót ott lyány is, legény is, mer aki csak tudott, ment, mer ha nem csurrant, akkor cseppent. Mer szükség vót rá.”* (szül. 1928) Az emberi lelemény határtalan. A csempészésnek is megvoltak a maga rafinériái. A közelmúltig terjedtek az olyan történetek, hogyan jártak túl a helyiek a határőrök eszén: a határ melletti földeken dolgozó asszonyok például szalmakupacban gereblyézték át a határvonalon a holmit, kijátszva a határőrök figyelmét.

1945-től a csehszlovákiai magyarok számára elkezdődtek a jogfosztottság és az üldöztetés évei. A Csehszlovák Köztársaság „ellenségeit”, azaz a német és magyar etnikumú lakosságot megfosztották állampolgári jogaitól, s a hírhedt Benes-dekrétumok érvénybe léptével pedig vagyonuktól is. A földreform nemzetiségi alapon jött létre: a magyaroktól (és németektől) elkobzott földeket és vagyont a belső betelepítések folytán beköltöző szlovákoknak (ill. cseheknek) osztották szét – ezek voltak az ún. *konfiskált* földek.⁶ A szlovák lakosok visszaköltözésével ismét

megjelentek a térképen, a magyarlakta területeken az első csehszlovák állam idején keletkezett telepésfalvak, de újak is keletkeztek: a környéken a somoskőújfalui határátkelőhelyhez legközelebb eső Šiatorská Bukovinka nevű falu (azelőtt Sátorosbánya és Bikkrét puszták), amely a mai napig szinte keveredés nélkül őrzi szlovák karakterét.

Az új politikai erők jól kihasználták a falusiak között feszülő belső ellentéteket: megszaporodtak a feljelentések, megkezdődtek a megtorlások és a tisztogatások: „*A financok nem bántottak minket. Jobban bántottak a falusiak. Édesapám is vót a börtönybe, Szombatba. Az 45-be vót, édesapámot elvitték május 17-én, osz hazagyött szeptember 27-én. Úgyhogy ő Szombatba vót, de a többiek, akik vótak innen a falubó, azok meg Nyústján vótak. Osz ezek azé vótak a börtönybe, mer amikor gyöttek a magyarok 38-ba, elásták a határkövet. Hát nincs határ, osz szépen betakarták a köveket. Édesapámot meg azé, mer a Magyar Nemzeti Pártnak⁷ az elnöki vót harmincnyóc előtt. No de az megengedett vót, hát az se bűn vót, mer az normálisan megengedett párt vót. Falusiak vótak a feljelentők. Édesapám még abba az évbe Szilviszterkor rehabilitálva lett, akkor vót a tárgyalása.*” (szül. 1928)

A földreformmal karöltve a Csehszlovák Köztársaság tisztán szláv nemzetállammá tételét szolgálta az 1946-ban megindított lakosságcsere, amely 1947-ben érte el a Medvesalját. A kitelepítés első hullámában – a januári hidegben – csehországi kényszermunkára vittek ki néhány családot Tajtiról és a többi faluból is: „*Mindé mevvótónk, mí nem gyött az a lakoltatás. Magam is benne vótam, szenvedőji vótam a lakoltatásnak. Akkor osz nagyon felbolylódott az egész világ, mer igaze a magaébó nagyon sokat kihurcoltak, osz akkor veszett mindene, mer el akarták szlovákosítani ezt a vidéket. De osz nem sikerült, úgye.*” (szül. 1930) Nem sokkal ezután azonban újabb pánik söpört végig a falun a Magyarországra való kitelepülést elrendelő hatósági leveleknek köszönhetően, amely már igen számottevő részét érintette a falu lakóinak. A hidegkútiak és a tajtiak elbeszélése szerint akkor a fél falu átmenekült Ceredre, többnyire a vihető és mozgatható holmival együtt. Ezeket a szökéseket a határ közelsége tette lehetővé, a túloldalon ugyanis már nem fenyegetett a kitelepítés veszélye, a rokonoknál pedig menedékhelyre találhattak. A kitelepítésnek ezt a második hullámát azonban időközben beszüntették, így Ceredből is visszatérhettek az oda menekült tajtiak és hidegkútiak. Mindazonáltal Cerednek a kitelepítések, tehát a második világháború után volt a legnagyobb lélekszáma, éppen az imént leírt okokból.

A kettős-birtokosság intézménye valamikor 1950-ben veszítette el hatályát, amikor is a két, akkorra már jócskán bolsevista nézetektől terhes, politikai berendezkedettségű ország – úgymond – „rendezte” ezt a problémát. Ennek a rendezésnek természetesen a volt földtulajdonosok látták kárát, birtokaik határon túli része ugyanis odaveszett. Ennek főként a tajtiak és a hidegkútiak voltak a vesztesei, hiszen ezektől a községektől nagy területeket csatoltak Ceredhez. „*Bijony úgy vót a’, hogy ősszel mé’ bevettük a földet, de má más aratta le.*” (szül. 1928) A Tajtipusztán élő nagycsaládra végzetes csapást mért a határ megszigorítása: „*Akkor mentőnk csak szét, 51-be, mikor má nem hagyták a birtokot, elvették. Gyött a magyar tiszt, osz aszongya »Mátó fogva má nem léphetik át a határt.« Mer a pusztáró még átjárhattónk Magyarországra, a földre, úgyhogy kettős birtokos vót a pusztá. De má nem mehettőnk oda se, a birtokra. Elvették a sok birtokot! Hatvan hold erdő, ötven meg szántó, mind odaveszett! Nem adtak nekőnk azé semmit!*” (szül. 1916) Persze, akiknek meg is maradt a földje, nem

sokáig örülhetett neki, hiszen először jött a kontingens, majd a szövetkezet szívta fel a földeket mindkét oldalon.

A határt ekkoriban szigorították be: a Tajti és Cered között működő kishatárt megszüntették, az illegális határátlépést bűncselekménynek nyilvánították, amely szigorú megtorlásokkal, több hónap-év börtönnel járt. Innentől kezdve a határt illetően megkezdődtek a csend évei: *„Má akkor nem is hallottuk, hogy valaki próbákozott. Má akkor nem hallottuk. Egyáltalán. Nem reszkírozott senki, mer szigorú vót a határ, mé nem is kicsinyt, ha mé nagyon is! Mer igaze, akinek vót gyereki vagy szülei ott, vagy fordítva, má igaze nem mehettek, csak ha távirat gyött, de a tanácson le kellett bélyegezni a táviratot, hogy igaz hogy beteg, vagy igaz hogy meghalt, igazolnyi kellett.”* (szül. 1928) A rokoni kapcsolatok ápolására tehát szinte minden lehetőség megszűnt, csak végső esetben, halál vagy súlyos betegség esetén lehetett engedélyt kérelmezni, s csak nagyon közeli rokon esetében a látogatásra; természetesen most már csak a somoskőújfalui határátkelőn keresztül, fél kilométer helyett hetven kilométert kerülve. Némegyszer meg sem adták az engedélyt. Ha például valakit a „kulákság” vádja ért, bizony nem sok eséllyel igényelhetette az engedélyt, akárha szülője, testvére temetésére kellett is átmenni. Ezek az események mély sebeket okoztak mindazokban, akik ezt megélték, s a mai napig feldolgozatlanok maradtak.

Tiltott határátlépésre a szigor első éveiben ugyan volt még példa – az emberek igen nehezen szokták meg, hogy egyszeriben csak áthatolhatatlan fal válassza el őket a tőlük pár száz méterre lakó rokonaiktól: *„Vót hogy ittasan át-át gyöttek. Nekem is az unokatestvérem egyszer este kopogtat, má vót benne. Átgyött mennéznymi a rokonokat, de hát fétiünk mink is, hogy mé’ nekiünk is bajunk lesz belőle ha elkapják, oszt elmongya, kiné vót, meg mit hozott. De oszt vissza is ment, nem kapták el.”* (szül. 1932) Ha mégis elkaptak valakit, legalább három hónap börtönnel kellett számolnia. Sajnos a magyar határőrök is jeleskedtek a határsértők ellen indított hajtóvadászatban, némegyszer gyanútlan, ártatlan falusiakat hurcolva magukkal: *„Nem bántottak minket a financok. Bejártak oda hozzánk a pusztára is, oszt mé’ mmelegedtek, elbeszégettek, apám megkínáta oszt őket. Úgy szerették őt, nem büntettek meg egyszer se. Soha nem fizettünk büntetést vagy valamit. Se a magyaroktó, se innen, soha!... Csak egy alkalom vót, mikor apánkat elvitték. 51 után, mikor elvállakoztónk, apám őrizte kint az állatokat a legelőn, oszt ott van az országút. Oszta határ átment a legelőn, az állatok meg átmentek az országútho. Arra gyöttek dzsippel a katonák, osztan letartóztatták apámat. Behajították a botját a pusztára, ahogy gyöttek ára, feltették az ótóra [autóra], oszt vitték. Nem szótak nekőnk, csak mikor láttuk a botot, meg a marhákat szanaszét, akkor tudtuk, hogy valami baj van. Hiába nem csinát semmit, miné hamarább vitték be Tarjánba. Egy fél óraig állították apánkat, hogy nézze a falat, egy fél óraig! Egy katonát meg odaállítottak, azt mondták neki, hogy: »No, ha meffordul az öreg, akkor löjjék agyon!« Gyarmatra vitték utána, aszonták, hogy: »Elfogtuk má a kulákat!« Apám aszongya: »Kulák vagyok, mer nyóc gyerekem van, a földem meg mind ottmaradt...« Ezek magyarok vótak. Magyarok, bizony. Mink is magyarok vótunk, meg azelőtt semmi baj nem vót, csak ez.”* (szül., 1916) Az ehhez hasonló események aztán fokozatosan leszoktatták az embereket arról, hogy tovább próbálkozzanak a tiltott határátlépéssel. Egy idő után senki sem kísérletezett, és a határ kérlelhetetlen jelenléte fokozatosan beleette magát a helybéliek tudatába is. A kapcsolattartás lehetősége a minimálisra csökkent, a határ megközelítése már önmagában is veszedelmes dolog volt. A legfontosabb információk azonban mégis átszivárogtak a határon. Kialakult ugyanis a határon keresztül történő *rejtett kommunikáció*

intézménye, aminek közösségi szervezettsége volt. Ebben nagy szerepet játszottak a határhoz legközelebb lakó cerediek, valamint az egymással „határos” földek tulajdonosai: *„Lementek a határho kapányi, akinek ott vót földji, meglátta, hogy odaát van valaki, oszt akkor szót. De a'sse gyött oda a határho, az úgy csinát, mintha nem is hallotta vóna, de azé továbbította az üzenetet.”* (szül. 1948) *„61-be mikor a nagybátyám Ceregybe meghalt, mink csak estefelé értünk Ceregybe, mer hát Szombatba kellett engedélyt kérni, meg Tarjának kellett mennyi, Tarjánig vonaton, Tarjánból meg má buszon. De mevvártak minket, mer itthonról valaki leszót a határra, hogy menünk a temetésre, megkaptuk az engedélyt. Hát ez rizikó vót. Ezt vállalta valaki a rokonságból, de nem vót szabad! Nem mentek át a határon, csak átszótak!”* (szül. 1928)

A házasságkötések ebben az időszakban a két falu fiataljai között elmaradtak. Ha a lehetőség–ismeretség meg is volt, a szülők nem szívesen adták férjhez lányukat a túloldalra, hiszen a néhány száz méter távolság, ami a két falut egy mástól elválasztotta, a határ következtében óriássá nőtt, nemcsak a 70 km-es kerülő miatt, hanem a látogatások számának korlátozásával is: *„Mikor a legnagyobb lányunk férhe ment, hát szerették vóna őt oda Ceregybe is, mer úgye, oda járt iskolába is, meg jártónk át utána is a szüleinkhe, osztan szerette vóna az a fiú a legnagyobb lyánt. Nodehát mink se nagyon akartuk oda adnyi, hogy ne tudjunk feléje se mennyi akarmikor. Minyő szenvedés vót, egy évbe egyszer engedtek csak át. Meg ő is aszonta, hogy „Ha aranyos legén vóna, még akkor se mennék oda a pusztára.”* (szül. 1923)

Az '50-es évek elejétől a '89-es rendszerváltásig tartó időszak évei az elszigeteltség és lassú felejtés évei voltak, a régi kapcsolatok megkoptak, az idősebbek halálával részben meg is szűntek, az alkalmi rokonlátogatások nem alakítottak ki szorosabb kapcsolatokat a fiatalabb generációk képviselői között. Alkalmanként sor került néhány focimérkőzésre, rendezvényre, kirándulásra, ezek azonban a személyközi kapcsolatokat nem befolyásolták döntően. A határ túloldala gyakorlatilag egyre inkább egy fehér folthoz kezdett hasonlítani, ahol ugyan az embereknek tudomásuk volt az odaát élőkről, azonban többé már nem láthattak bele mindennapjaikba, sem az új körülmények okozta változásokba. Ehhez hozzájárult még az is, hogy a hivatalos szférában, a sajtóban és a médiákban is tabuként kezelték a trianoni határokkal kapcsolatos témákat, ill. a határokon túl élő magyarsággal kapcsolatos információk is csak hiányosan és erősen cenzúrázva jutottak el az emberekhez. Ennek számos fájó következményét tapasztalhatjuk ma meg az anyaországiaknak a határon túli magyarokhoz való viszonyában.

A rendszerváltás után aztán némileg megrepesztett a nagy szigor, a két falu közötti határ végre megnyílhatott, legalább a nagyobb ünnepekre. Igaz, több alkalomra is megnyílhatott volna, hiszen csak kérelmezni kellett az önkormányzatoknak. Szlovákiai oldalon nem is volt ennek különösebben akadálya, sokak számára érthetetlen módon mindig az anyaországi hatóságok és rendeletek jelentették az elsődleges akadályt. Ennek egy látványos példája a Tajtitól a határig kiépült új autóút, táblákkal felszerelve, amely a legkeményebben nacionalista Meciar-kormány idején készült el. Ezzel ellentétben a magyarországi részen emelendő vámház felépítésére soha nem került sor, s már nem is fog, mivel a jelenlegi politikai helyzetben elveszítette a jelentőségét. A határ pedig zárva maradt, hiába a sok kérvény, kezdeményezés, tüntetés, lobbizás – helyi szinten – mindkét oldalról. Hasonló különbségeket tükröz, ha a határnyitásokat meghatározó feltételeket vetjük össze a két oldalon. Szlovákiai részen a medvesalji falvak önkormányzatai írásban

kérvényezhették a határ megnyitását, egyéb akadály vagy teher nem hárult rájuk. Nem így az anyaországi részen: a határnyitást kezdeményező önkormányzatnak, vagy egyéb intézménynek nem kis összeget kellett kifizetnie a magyar határőrségnek és vámhivatalnak a határnyitás fejében. Érthető hát, hogy kénytelen volt korlátozni a határnyitások számát. Ez a rendszer napjainkig fennáll, annyi módosítással, hogy a fizetendő összeg megegyeződött, mivel az EU-csatlakozás következtében a vámhivatal elveszítette a jelentőségét ezen a helyen. E sorok írása közben jutott a tudomásomra, hogy a sok ígéretés után a közeljövőben kilátásba helyezték a határ tényleges megnyitását gyalogosok és kerékpárosok előtt, idővel pedig gépkocsik számára is. A schengeni határ kiépülésével azonban várhatóan és rövidesen elveszítik jelentőségüket a zöldhatárok a két ország között.

Ma a két elszakított rész közötti rokoni kapcsolatok a végnapjaikat élik, hiszen már csak az itt élő legidősebb generáció az, amelyik még erősen kötődik a határon túli közeli rokonaihoz. A fiatalabb generációk jószerivel már csak rajtuk keresztül tartják a kapcsolatot az „odaáti” rokonaikkal. Mindkét fél azonban érdeklődéssel figyeli a másikat. Határnyitáskor mindkét falu vendéglője, ill. presszója tele van a másik falu fiataljaival. A határ megszűnése talán beindítja majd az elhalt vérkeringést nemcsak a gazdasági, hanem a személyes kapcsolatok terén is, s az első részben ismertetett közös vonások segítik majd az újbóli egymásratalálást és a közös regionális tudat kiépülését.

JEGYZETEK:

- ¹ Bacsa Gábor (2002): *Határvidék Salgótarján térségében (Somoskő és Somoskőújfalu) 1921–1924*. In.: Pásztor Cecília (szerk.): „...ahol a határ elvált”. *Trianon és következményei a Kárpát-medencében*. Balassagyarmat–Várpalota.
- ² Cs. Sebestyén Kálmán (1991): *A trianoni béke hatása Nógrád megyében*. In.: *A Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve*, XVII. Kötet. Salgótarján: Nógrád Megyei Történeti Múzeum, 57–65.
- ³ Megjegyzés tőlem.
- ⁴ (Vö.) Boross Zoltán (1986): *A csempészés emlékei a Medvesalján a két világháború között*. In.: *Gömör néprajza I*. Debrecen.
- ⁵ nyőni = nyüni (a kendert)
- ⁶ Bővebben lásd: Vadkerty Katalin (1999): *A belső telepítések és a lakosságcsere*. 11–28.
- ⁷ A párt nevére tévesen emlékszik, az első csehszlovák állam idején a kisebbségi magyarság politikai szervezetének neve Egyesült Magyar Párt.

A Sárkány nyelve

(két mélytűzű szemnek)

Kincsesdobozomban a következő értéktárgyak rejlenek: egy kis agykorál a Karib-tengerből (tíz méter mélyről kaparásztam ki töröm hegyével); egy vulkanikus fekete ceruzaforma, a Vezúv lábából; pirinyó mozaikkocka Pompeii egyik villájának udvarából (tudom, ha mindenki...); egy malter és tégladarabka a berlini falból; a Sztálin szobor bronz nyakcsigolyájának egy öklömnyi szilánkja és a római Palazzo Venezia sárkányának nyelve.

1999-et írtak, mikor már tizenkilencedszer jártam Rómában (ha összeadom, ez több mint két évre rúg) mindenféle okkal és ürüggyel: zarándokként, mint turista, mint igazolványát vesztő menekült; tudósító gyanánt az olimpián, idegenvezetőként és végül – és sokadszor – a kutató szerepében.

Azon a nyáron – egy ideig – velem voltak atyámfiái (mind bibliai nevek: Péterek és Magdolnák), melegebb volt a melegnél, az albánói tónál a kocsiba zártuk a ruhánkat és mindannyiunkat megáldott a szent lengyel pápa, II. János Pál. Amikor ők elmagyarkodtak, én szigorú kutatói órarendet dolgoztam ki, minden hétköznap reggel kilenctől délután kettőig a Palazzo Venezia művészettörténeti könyvtárában kutattam, utána bekaptam egy kis ebédet, sziesztáztam a Borghese park ugyanazon padján egy árnyas hársfa lombjai alatt, néha Ungaretti vagy Saba verseit olvasgatva, aztán amikor a nap behúzta méregfogát, felkerestem egy-egy régi római ismerősömet, kivel vagy kikkel együtt költöttem el az estebédet – olykor pizzát, canellonit vagy éppenséggel saltinboccát, egy barátságos tabernában.

Történt egyszer, hogy egy később kedvesnek bizonyult, de akkor ismeretlen szeplős hölgygel volt találkám, ő azonban a Piazza Venezia túlsó oldalán a Riario palota kapualjában ácsorgott mialatt én a Venezia palotánál vártam rá. (Hírlik, hogy az egyik Riario herceg, az akkori pápa unokaöccse, akkora murit csapott a téren, hogy kétezer embert megvendégtelt – de tönkre is ment a vigasságban.)

Nos hát a Palazzo Venezia könyvtárában van azon a tárgyak és műemlékek leírásának cikktömege, lajstroma, félig már számítógépes félig még kártyákra írt katalógusa, melyek a Szent Péter bazilikát ékesítik, díszítik, vagy éppenséggel épület-elemei annak. Én rájuk vadásztam, és vadászom idestova 1959 óta, amikor a bazilika épületének és építészeinek idevágó bibliográfiáját összeállítottam és könyvtárosi kamaratagságot nyertem vele.

Igen ám, de amikor a művet (mentoromon, a ciszterciek főapátján, volt iskolatársamon keresztül) benyújtottam a Vatikánnak, kiadást remélve, a Szentszék korifeusai gyengéden megjegyezték, hogy egy teljesebb bibliográfiára vágnak, mely magába foglalja a bazilikában föllelhető összes művészeti tárgy leírásának lajstromát.

Bár szorgalmam 1999-ben sem ismert határt és már jóval túlhaladtam az ezer tételt, valahogy mégis úgy éreztem, ez a munka életem végéig fog tartani, sőt még azon túl, mert a Szent Péterért rajongó művészettörténészek nem ismernek határokat.

Ki bánja? Ez a munka nem focimeccs, amely 90 percig tart, vagy kupa, ami hónapokig, vagy bajnokság, mit évente minden idényben megismételnek – ez a munka olyan, mint a síríg tartó, vagy a síron túl is elfeledhetetlen, a könyvek lapjain megújuló szerelem. Dantéra és Beatricére, Petrarcára és Laurára, Radnótira és Fifire gondolok.

Már-már búcsúzóban, tehát augusztus utolsó előtti napján történt. Értesítettek, hogy nemcsak a könyvtárterem léghűtéses, hanem a második emeleti múzeumba is beszerelték a légkondicionáló berendezést. A múzeumi terem viszont csak négykor nyitott. Battyogtam tehát kifelé, kinyitván a veretes, vasalt tölgyfakaput, mintegy átadván a kilincset egy magam korabeli fehérhalántékú úrnak, kiről lerítt, hogy amerikai. Már be is tessékelte volna javakorabeli, de karcsú, nagy szőkekontyos nejét – a nőnek égszínkék szeme volt –, amikor gyakorlott angolsággal elmondtam neki, hogy a múzeum már zárva vagy, jöjjenek vissza délután kettő után.

Az amerikai gentleman, nálam fél fejjel magasabb, megfogta kigombolt türkizkék ingkabátom legfelsőbb gombját:

– Tom, nemde te vagy az?

– Hát, hát... – csak hebegni tudtam és ránéztem a mosolygó asszonyra.

– Három gyerekünk van, és hat unokánk – mondta.

– Csak nem ti vagytok, Bea és Bob, negyven év távolából?

– De bizony mi vagyunk – szólt Bob és belém karolt.

Átsétáltunk a tér szögletén, a Via Nazionale sarkán leledző rosticceria-bárba. Ott, néhány osztriga, olasz pezsgő és polipcsáp elfogyasztása közben elmesélték, hogy negyvenéves házassági évfordulójukat jöttek ünnepelni Rómába.

Leesett a tantusz, ki is fényesedett. Föltolultak bennem az emlékek. Azon a nyáron két fiatal amerikai – akkor friss házasok – volt a leggavallérosabb kuncaftom. Egyik nap reggeltől – mondhatni kapunyitástól – napestig vezettem őket a Szent Péter bazilikában, mert mindent látni akartak: az épület építészeti csodáit, belül az összes mozaikot, szobrot, kápolnát (katolikusok voltak és maradtak) a többéves búcsút osztogató pap pálcájával vállon veregette őket, kivárták, amíg a kórus a kápolnában próbálni kezdett. Fontana keresztelőkútjánál megfigyeltek egy keresztelési szertartást, elmondatták velem a Kriptában, az ott nyugvó pápák történetét (volt, amit tudtam, volt, amit kitaláltam), számígtatták a kincseskamrában, mit érhet egy gyémánttal kikövezett kereszt, egy 24 karátos aranyból készült ereklyetartó, vagy egy rubintos kehely, melyet I. Ferenc József császár és király küldött a pápának.

Amúgy fél kettő felé egy közeli étteremben, a Via Conciliazioné-n megebedeltünk, (mondtam: én fizetek, mert az amcsikat megvágják, aztán a pénzt majd megadhatják nekem). Bob legyintett: dehogyis! Ők nászúton vannak, nem skótoskodnak. Nosza, délután fölmentünk a kupolába – Michelangelo egy vékony vasráccsal védett folyosót is tervezett oda; majd ki az erkélyre, hol az ember kvázi egy magasságban van Bernini árkádjainak szentjeivel. Hát igen, néhány szent nevét tudtam, a többi százba belebuktam.

– Szerintem – csilingelt az asszonyka, szeme fénylett, mint della Robbia kékje – nincs már élő ember, aki minden szoborszent nevét ismerné!

– Téved asszonyom – ingattam a fejem (vagy „tévedsz asszonyom”, hisz az angol nem különbözteti meg a magázást a tegezéstől) –, a bazilika egyik oszlopában dolgozik Padre Arcangelo, az archivista, ő mindent tud.

Valóban. A kupola négy tartóoszlopa közül az, amelyiknek alkóvjában a lán-dzsás szent Longinus áll (Bernini műve a centúrióról, aki átsúrta Krisztus kereszt-re feszített testét, de aztán megtért), van egy múzeum. Itt raktározzák, illetve állí-tották ki azokat a maketteket, melyeket a bazilika építői készítettek – változó el-gondolásaik szerint. Van itt tehát fából faragott Bramante, Ráfáel, Michelangelo, Maderno és egyéb makett. Arcangelo (túl a kilencvenen) szögletes kis mosollyal fogadott, mely illett kámzsás alakjához. (– Ilyennek képzelem Szent Ferencet – súgta Bea a férjének, aki diszkréten felnevetett.)

A nászutasok a Hotel Minervában laktak a Minerva téren, ahol Bernini elefántja a hátán egy obeliszket hord és a szemközti templomban van Michelangelo legkorábbi római szobra, a keresztjét hordozó Krisztus. Vacsorára is megvendégeltek. Vesepecse-nyét ettünk, szarvasgombát és fagyaltot. Fáradalmaimért 10.000 lírával kárpótoltak, ami durván számolva ma 100 euró, vagyon egy diáknak. Később a pénz javát elmulat-tam római magyar barátaimmal, mert tudtam, másnapra is várnak a nászutasok.

– Csináljunk egy életrajzi túrát, Tom – mondta Bob, akkor kezdő ügyvéd a csa-ládi vállalatnál (Denver, Colorado) – mutasd meg az összes Rómában fellelhető Michelangelo emléket!

Konflissal jártuk be Rómát. Én akkor a Via Cestari 34-ben, egy magyar diák-szállóban laktam, vagy ötszáz méterre a Pantheontól, ami a Minerva mellett van, s ahol reggel kilenckor fölfogadtuk a fiákert, hogy egész nap velünk legyen. A kocsi-kázás Rómában a legkellemesebb dolog: ernyő véd a naptól, sebességed alig több a gyalogosénál, tehát szemedbe ütköznek a látnivalók, a parkolást a kocsis elintézi, a busás pénzt (mert ez olyan drága, mint Velencében a gondola) tárcájába teszi.

A Vatikánnal kezdtük, hogy megelőzzük a sorokat. Vagy két órát töltöttünk a sixtusi kápolnában, Bea azt (is) szerette volna tudni, hogy a győzedelmes Krisztus az oltárképen (fiatal atléta ugyebár) hasonlít-e az Úristenhez, ki ujja hegyével élet-adó áramütést juttat Ádámnak? Merthogy egy fiú, még ha Isten is, hasonlítson az apjá-ra. Ezt a hasonlatosságot nem láttam, de annál inkább a lefejezett Holofernesben Michelangelo képmását.

A bazilika első kápolnájánál folytattuk, hol Szűz Mária az ölében tartja a halott Jézust. Elmondtam, hogy a mester, mikor ezt a márványművet faragta, halottas házakba járt tanulmányozni az élettelen testek izomzatának viselkedését.

Déltájban megéheztek a nászutasok. A Via Vittorio Emmanuelén csattog a lovak patkója, hajtójuk a Chiesa Nuova előtti téren megáll. Már látni az *Alfredo* éttermet – magyar értelemben ez annyi, mint Gundel, békeidőben. Vitelio Tonato-t eszünk (tonhalas borjúhúst) articsókával, utána zabaglioniét, majd granullato di Cafét. Bea elmeséli, hogyan találkozott Bobbal, egy egyetemi bálon, Bostonban, másnap elje-gyezték egymást, az egyetem befejeztével és szülői engedéllyel, összeházasodtak. Bea művészettörténetet tanult az egyetemen. Az *Alfredonak* van (vagy volt) egy külön terme, ahol ebéd után szunyókálni lehetett. Megtettük.

Felfrissülve, a Mózes szobor otthonához, a San Pietro in Vincoli templomhoz hajtottunk. Bea ismerte a szoborcsoport történetét, az önző és zseniális Gyula pápa megbízását, de fel kellett fedeztetnem vele Mózes szakállában Michelangelo dom-borműszerű önarcat. Bob megkérdezte:

– Tom, ha meg akarnánk venni ezt a szobrot, mondjuk, hogy felállítsuk a denveri katedrálisban, hány millió dolláromba kerülne?

– Nem tudom – mondtam –, te biztos nem tudnád megvenni.

– Én még nem. De talán az apám. Denverben egy egész utca a birtokában van, felhőkarcolókkal fölszerelve.

– Nézd, Bob. Látod Mózes fején azt a két dudort? Azok az ő édig érő antennái. Azoknak a segítségével hallgatta Isten szavát. Mózes értéke tehát az édig ér.

Lassan poroszkáltunk visszafelé a Via dei Imperialin, a császárok útján, mely a Colosseumnál kezdődik és a Velencei térnél végződik. A Campidoglionál (a Capitolium lábánál) megálltunk, hogy megcsodáljuk az odavezető michelangelói lépcsőket és fölül, a Fórumra lenéző tér harmóniáját. – Mikor ezt tervezte, már nagyon öreg volt a mester, jegyeztem meg. Aztán a kocsis, hátulról kerülve, a Marcellus színházat és a Tiberis partot is útba ejtve jutott el a Virágok teréig, hol megállt, leparkolt. (Én gondolatban egy virágcsokrot helyeztem el Giordano Bruno szobrának talpazatára; a szabadgondolkodás e megégetett apostolát talán jobban tisztetem, mint a nőgyűlölő Szent Pált.) Hármásban gyalog tettük meg ezt a kétszáz lépést, mely a szobortól a Farnese palotáig vitt, hogy elmerengjünk annak homlokzatán.

– Befejeztük a Buonarotti túrát? – kérdezte Bob, hiszen tompultak a színek, az akkor sárga paloták enyhébben aranylottak, a halvány rózsaszínben úszó lakóházak már a lebukó nap narancsszín sugarait visszhangozták.

– Imitt árulják Róma második legjobb fagyaltját.

A Via Giubbonari sarkán megbújó fagyalmozóra mutattam. Leültünk. Bea felállt: – Hadd vigyek a kocsisnak egy kis fagyaltot!

Vitt is egy tölcsért öt gombóccal.

Az utolsó utunk a Velence palotához vitt. Bea kérdésére elmondtam, hogy ez a palota fiatal korában a velencei követség székhelye volt – amikor Velence hatalmában túlszárnyalta Rómát – aztán később, a Velencét elzsebelő osztrák császárságé – Liszt Ferenc is zongorázott itt akkoriban –, majd a harmincas-negyvenes években, innen, az erkélyről szólott Mussolini a római néphez.

A második emeleti múzeum egyik sarkában volt elhelyezve az a kis pufók, a fellegek közt fekvő márványangyalka, melyen a mester keze nyomát fedezte föl a fáma. Fényképezni nem volt szabad, Bea elővette jegyzetfüzetét, és rajzolni kezdte az angyalkát.

Mi ketten, Bobbal a terem túlsó végéig sétáltunk, hol, egy csaknem életnagyságú Szent György lovag ült délceg paripáján, és lándzsáját egy fetregő sárkány szívébe mártotta. A lovag köntöse halványpiros volt, lándzsája szürkésfehér, a halványzöld sárkánytesten piros vérfolt csillogott és kinyújtotta lila nyelvét. A szoborcsoportot fából faragta ki – állította össze – az ismeretlen reneszánsz művész. Megérintettem a sárkány kilógó nyelvét és az a tenyerembe esett. Megrémültem és mielőtt a teremőr észrevehette volna, a nyelvet zsebre dugtam.

Bob tanúja volt műveletemnek.

– Leviszem a nyelvet az igazgatóhoz, elmesélem mi történt és a fadarabot visszaadom – gondoltam... De az igazgató már hazament.

Most ugorjunk negyven évet 1999-be. Kettő felé visszabandukoltunk a palotához. A lépcsőn felfelé Bob megkérdezte:

– Elhoztad a sárkánynyelvet?

– Elhoztam.

— Mentünk az igazgatóhoz. Ott volt az irodájában, szivarozott és kávézott. Elkezdtem a negyven év előtti történetet mesélni, majd elővettem a zsebemből a sárkány igen megkopott nyelvét.

— Itt valami tévedés van, uram – mondta az igazgató nyájasan, és sörhasáról leporolta szivarjának hamuját. Fölmentünk Szent Györgyhöz. Köntöse, mint egy király palástja vöröslött, nemkülönben lándzsája hegyénél a sárkányvér, a lándzsa ezüstfehér volt, a sárkány nyelve a helyén volt, püspöklilán lógott ki a szájából.

— A szoborcsoportot nemrég restauráltuk, vigye csak azt a régi kis nyelvet haza, emlékebe.

Orchidea

BARÁTHI OTTÓ

Szárnyal a magyar tánckultúra reprezentánsa, a pásztói Muzsla Néptáncgyűttes

A magyar kultúra kimeríthetetlenül gazdag kincsházában évszázadok óta mindig is jelentős érdeklődés nyilvánult meg a néptánc, a népzene és a népművészetek iránt. Ezt az életerős és sokszínű jelenségegyüttest az elmúlt évtizedekben végbement földrengésszerű társadalmi változások és a globalizálódó világkultúra hatásai sem tudták háttérbe szorítani, Nógrád megyében meg különösen nem. S hogy mindez e tájhazában így történhetett, abban a néptánckultúra színpadán elévülhetetlen érdemei vannak a pásztói Muzsla Néptáncgyűttesnek. A közel negyedszázaddal ezelőtt alakult művészeti csoport dacos hittel, mintegy misszióként vállalta a magyar néptánchagyományok felkutatását és ápolását. Hagyományőrző koreográfiák mellett tematikus táncszínházi műveket is bemutatnak. Magas színvonalú művészi tevékenységüket számos fesztiváldíj, kitüntető cím fémjelzi, amelyek mellé – megérdemelten – a Madách-díjat is megkapták.

Megszületik a Muzsla

1983 végét mutatta a naptár, amikor az urbanizálódó Pásztó nagyközségben néhány lelkes lokálpatrióta és a magyar tánchagyományokat és -kultúrát kedvelő fiatal kezdeményezésére Muzsla néven népi táncgyűttes alakult. Korábban már működött egy kultúrházi csoport, majd ennek megszűnése után az ÁFÉSZ támogatásával, Szabó Piroska vezetésével alakult egy kisegyüttes, amely aztán már hosszabb időn keresztül ápolhatta és művelhette a néptánchagyományokat. A Muzsla együttesének táncosai is többségükben e korábbi két csoportból verbuválódtak.

A megalakulásra Horváth István – az egyesület egykori táncosa, vezéregyénisége, hosszú éveken keresztül társadalmi vezetője – így emlékezett vissza: „Aztán 1983-ban megkeresett Faludi Sándor, a kultúrház akkori igazgatója, elmondta: tervezik egy csoport beindítását. Feleségemmel együtt – akivel már az első csoportban is együtt táncoltunk, és 1979-ben házasodtunk össze – azonnal igent mondtunk. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy akkor csak a segítőszándék vezetett, nem gondoltam én arra, hogy majd színpadra lépek, de visszahúzott a szívem a »világot jelentő deszkákra«. Így alakult meg a Muzsla, amelynek rövid idő elteltével a vezetője is lettem...”¹

Tóth Lászlónénak, az együttes jelenlegi vezetőjének egy kissé más verziója van az együttes megszületéséről: „Eredetileg Tóth Imréné, Julika hívta össze a régi táncosokat, akik akkor még csak a maguk örömeire táncoltak Mihályné Szklenár Mária irányításával. Ebből a magból jött létre Rákos Csaba vezetésével a Muzsla

néptáncegyüttes, amelynek nevét Faludi Sándorné találta ki.”² [Muzsla: Pásztó-környéki domb – B. O.]

A korabeli megyei napilap *Népdal-, néptáncápolók – Szövetkezeti együttes Pásztón* címmel tudósított a nagyközség kulturális életében kétségtelenül jeles eseményről. „Muzsla néven Pásztón szövetkezeti népi együttes alakult. Fenntartásáról a pásztói ÁFÉSZ, a pásztói, ecsegi, alsótoldi, szurdokpüspöki tsz, a Pásztói Faipari Szövetkezet és a Mátraaljai Állami Gazdaság, működtetéséről a pásztói Lovász József Művelődési Központ és a nagyközségi tanács gondoskodik. Az új népi együttes december 17-én, Pásztó felszabadulásának évfordulóján tartja bemutatkozó fellépését a helybeli művelődési központban...”³ Akkor aligha gondolhatta volna bárki is, hogy az együttes jó két évtized múltán is hivatása magaslatán áll majd.

A már idézett cikkből megtudható, hogy az együttes megalakulása „figyelemreméltó vállalkozás a folklórkutatás, -feldolgozás szempontjából is.” Az együttes célul tűzte maga elé – többek között – a Pásztó környéki népdal- és néptáncértékek, -hagyományok feltárásának kezdeményezését és az abban való közreműködést, és hát természetesen az így gyűjtött néptáncok bemutatását, színpadra állítását.⁴

Sikeres lépések után – botladozás

Az együttes nagy hévvel és lendülettel látott munkához, az első időkben a próbákon rendszerint szép számmal megjelentek az együttes tagjai. Ennek meg is volt az eredménye, szépen formálódott az együttes, fokozatosan gyarapodott a repertoár is, így az első lépések – az összekovácsolásban, a csapatalakításban és a színpadon is – sikeresek voltak.

Az első igazán nagy tetszést arató fellépésük 1984-ben Pásztó várossá avatása alakalmával volt. A rendszeres hazai szerepléseken túl még ez évben felléptek – többek között – a Néptáncosok Szövetkezeti Fesztiválján, Gödöllőn, ahol mindjárt bronzminősítést értek el. Ott voltak Bánkon a Nemzetiségi Találkozón és Lengyelországban is őszinte elismerésben részesültek. Utóbbiról – jó másfél évtizeddel később – Horváth István így mesélt:

„Szívesen emlékszem vissza például az első lengyelországi turnéra 1984-ben, amelyre úgy indultunk, hogy félórás összeállítást kell adnunk. Útközben tudtuk meg, hogy egy önálló műsorral kell fellépünk. Szinte ma is magam előtt látom, amikor Rákos Csabával, a Muzsla akkori vezetőjével azon tanakodtunk, mit lehetne addig még begyakorolni. Mert „félkész” produkcióink voltak, de nem teljesen színpadkészek. Útközben vágunk botot az egyik tánchoz, késő éjszakába nyúlóan próbáltunk, de sikerült egy órás műsort összehozni, amellyel szép sikert arattunk.”⁵

Jó egy éven át járt örömtáncot a Muzsla együttes, amikor 1985-ben megbotlani tűntek a táncos lábak, elsősorban a fokozódó anyagi gondok, a felgyülemelő feszültségek és indulatok miatt. Mindezekkel összefüggésben vagy sem – ma már nem tudni igazán –, tény, hogy Rákos Csaba, az együttes akkori vezetője és Szabó Gáspár zenekarvezető is megvált a Muzslától.

Nehéz évek következtek, a kezdeti összefogás és támogatás, amely látszólag erős láncként vette körül az együttest, fokozatosan gyengülni tűnt, a támogatók és

a támogatások is elmaradtak. Ebben az időszakban inkább csak kisebb kamaraszámokkal léptek fel. Anyagi helyzetük továbbra sem javult, a működés egyre nehezebbé vált, nemcsak a támogatók, de az együttes tagjai is el-elmaradtak, létszámuk is lecsökkent. Mégis néhányan úgy döntöttek, hogy továbbra is eljárnak táncolni a saját maguk szórakoztatására.

Emelkedő színvonal – anyagi gondokkal

Jól is tették, mert hamarosan megérkezett az együtteshez Ágoston László, aki az együttes koreográfusa lett, és egyben a tánckar vezetője is. A 43 éves, több diplomával rendelkező, mérnöktanár fiatalember 1970-ben Miskolcon szalontánc versenyzéssel kezdte művészi pályafutását. Két év után hazatér Gyöngyösre, ahol 1979-ben már az igen jó hírű Vidróczki együttes tánckarvezetője. Pásztói küldetéséről beszéljen ő maga:

– Pásztóra 1987-ben egy telefonos segítségkérés után utaztam le az együtteshez, amely vezető nélkül maradt, miközben az együttes minősítésre készült. Rövid és intenzív felkészülés, majd a sikeres minősítés (bronz fokozat) után folytatódott a munka, de nagy probléma volt az utánpótlás hiánya, így többször is kritikus volt a létszám. A lassú kilábalás akkor kezdődött, amikor a két fiam is eljött az együtteshez és olyan táncosok is csatlakoztak, akik Adácson is táncoltak. A stabil és színvonalas utánpótlás-nevelés akkor kezdődött, amikor 1995-ben Prezenszki Elvira és Ágoston Attila átvette az utánpótlás csoport képzését.

A folyamatos cserélődés miatt kamaraszámok készültek a kezdeti időszakban, amelyeket folyamatosan alakítottunk az érkező, vagy távozó létszám függvényében. Az autentikus koreográfiák mellett a létszám kínálta feltételek miatt több tematikus koreográfia készült, többnyire kamara létszámra. A nyári táncos táborok és a lassan, de folyamatosan növekvő felkérések száma egyre ismertebbé tette az együttest, így a létszám függvényében bővült a repertoár is. Kialakult egy állandó létszám és egyre magasabb színvonalú tudással rendelkeztek a táncosok.

Ágoston László az értékmegőrzésre, az utánpótlás nevelésre, a minőség fejlesztésére, a közönség folyamatos és színvonalas „kiszolgálására” büszke. Nem beszél a feltételek hiányáról, anyagi gondokról.

Ezért is érdemes idéznünk az együttes társadalmi-gazdasági vezetőjének, Horváth Istvánnak egy korabeli sajtónyilatkozatát. „Ekkortól [1988. februárjában kezdte meg a munkát Ágoston László – B. O.] kezdődött egy felfelé ívelés. Az áprilisi Gödöllői Szövetkezeti Fesztiválon ezüst minősítést kaptunk. Ezt nagyon kemény munka előzte meg, mert akkorra már teljesen átalakult az eredeti együttesünk. Az alapító tagok közül csak én maradtam meg hírmondónak. Többségében fiatalok kerültek a csoportba... Rangosabb események a Mezőkövesdi és Gyöngyösi Fesztivál. Felleptünk Salgótarjánban és a megye különböző településein. Később újból változások álltak be a csoportunkban, ez negatív hatást váltott ki. Kb. másfél éve egyenletes, jó eredményt tudunk felmutatni. Ezt bizonyítják szerepléseink, melyekkel sikerült megnyernünk a környező falvak közönségét is...”⁶

Ezt követően azonban már a gondjaikat is felemlégeti Horváth István: „Mint a táncscsoport gazdasági vezetője, nap mint nap tapasztalom, anyagi helyzetünk

mennyire behatárolt. Támogatás szinte alig van. Az elmúlt évben az önkormányzattól csupán 25 ezer forintot kaptunk, ennek is örültünk, de ez nagyon kevés, hiszen éppenhogy fedezte a Mezőkövesdi Fesztiválon való fellépésünket...”⁷

Tinédzser korban is – éretten

1993 késő őszén megélénkült a Muzsla sajtója: szinte valamennyi Nógrádban megjelenő lap szentelt egy-egy cikket a megye határain túl is ismertté és elismertté vált együttesnek abból az alkalomból, hogy megalakulásának tíz éves évfordulóját ünnepelhette. A többnyire elismerő hangnemű, méltató tónusban megjelenő írások egyike-másika felidézte az együttes tíz éves történetének jelentősebb állomásait, sikereit. Megszólaltatva az együttes vezetőit, a tudósítások, interjúk és riportok nem hallgattak a működéssel kapcsolatos gondokról és a fennmaradás érdekében szükséges tennivalókról.

A megyei napilap több alkalommal is cikkezett az együttesről. Pontosan a megalakulás tizedik évfordulóján arról közölt tudósítást, hogy a városi művelődési központban megtartott jubileumi műsorával ünnepelte magát az együttes. „Telt ház előtt fergeteges sikert arattak műsorukkal, amelyben az együttes alapító tagjai mellett a jelenlegi gárda, sőt az utánpótlás, az »apró« Muzsla táncosai is deszkára léptek.

Ágoston László – aki hat éve az együttes vezetője – a szünetben elmondta: nagy kedvvel, sok-sok próbával készültek az ünnepre. Külön megtiszteltetés számukra, hogy Salgótarjánból, Egerből és Gyöngyösről érkezett kollégáik is ott ültek a nézőtéren.

– Nem felhőtlen az öröm, ha a Muzsla anyagi helyzetére gondolunk – mondta a művészeti vezető. Jelenleg a lendület, a pártfogók, szülők anyagi-természetbeni adományai tartják életbe az együttest. Szólt arról is, hogy most van bejegyzés alatt a Muzsla Táncegyüttes Pásztó Tánckultúrájáért nevet viselő alapítvány, amely ha megszületik, a jelenlegi létbizonytalanságot is megszüntetheti.”⁸

1994. januárjában az együttes vezetője, Horváth István arról beszél, hogy a régiek közül már csak négyen maradtak. Érdemes itt is leírni a nevüket, megérdemlik kitartásuk, hűségük, emberségük miatt is. Íme az »öskvartett«: Andráska Csaba, Nagy Zsuzsa, Prezenszky Elvira, Sztancsik Mariann. No, és természetesen maga Horváth István. [Aki talán szerénységből nem sorolta magát az alapító tagok közé, vagy az újságíró kolléga fogalmazott félreérthetően.] Horváth István most is felemlegeti: „Nincs, aki a táncegyüttest fenntartaná. Az alapítvánnyal talán össze tudunk szedni annyi pénzt, amennyi a fennmaradáshoz elég. Elsődleges célunk, hogy elősegítsük a táncosok fejlődését, s képesek legyünk megőrizni környezetünk népi hagyományait.”⁹

Aztán az ünnepi események után jöttek ismét a létért, a fennmaradásért való permanens aggodás és küzdelem közepette a szürke és dolgos hétköznapok és – már nem is meglepő a Muzsla esetében – az újabb – már-már hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy az úgynevezett „csakazértis” – eredmények és elismerések. Ilyen sikeres állomás volt az 1995. évben a franciaországi Rodezben megtartott Világ-fesztiválon Európa képviselőjeként kapott elismerés, a C. I. O. F. F. diploma.

Vagy a rákövetkező évben, 1996-ban, amikor a lengyelországi Zakopanében, háromezer ember előtt aratott szó szerint zajos sikert az együttes, és ahonnan több kitüntetéssel tértek haza. Elnyerték a XVII. Hegyi Népek Fesztiváljának II. díját,

megkapták a zakopanei polgármester különdíját, elhozták a Közönség díjat és nekik ítelték az Énekverseny I. díját is. Hatalmas, megtisztelő elismerések ezek a díjak.

Horváth István mégis azt mondta egy alkalommal, hogy az elismeréseken túl is nagyobb érték volt talán a mindkét ország táncosaival kialakult – azóta is tartó – baráti kapcsolat, no és a közönség szinte kitapintható szeretete. Pontosan így fogalmazott: „...aki csak egyszer is átérzi a közönség szeretetét, nem tudja megállni, hogy ne szerezzen többé örömet másoknak. Csodálatos élmény úgy meghajolni, hogy közben a közönség tapsol...”¹⁰

Még 1996-ban újra ünnepelt a Muzsla, minthogy gálaműsor keretében – no meg a színpalak mögött személyesen, külön-külön is – köszöntötték táncos pályafutásának 25. évfordulóján Ágoston Lászlót, az együttes művészeti vezetőjét.¹¹

Damokles kardja a Muzsla fölött

1997-ben tovább táncolt a Muzsla nagy közönség sikert aratva a Bánátban és a Vajdaságban. Utóbbival kapcsolatban: történt, hogy az együttes a szabadkai Duzjanca '97 aratóünnepségekre kapott meghívást egy augusztusi hétvégére. Vendéglátójuk, a Bunievacko Kolo szabadkai horvát táncegyüttes jóvoltából és a közönség áradó szeretetének köszönhetően igazán otthon érezték magukat.

1998-ban Budapesten, a Vigadóban lépett fel az együttes nagy sikerrel, s az előadásról televíziós felvétel is készült. Aztán közel két évre elcsendesülni látszott a Muzsla sajtója, minthogy az együttes a megszokottnál is visszafogottabb volt tevékenységének propagandáját, különösen belső életének közzétételét illetően. Igaz is, az anyagi nehézségek – mint egy állandóan fejük felett lógó Damokles kard – semmiféle hurráoptimizmusra nem adtak okot. A visszafogottság a munkában, a próbák látogatottságában és intenzitásában is megmutatkozott, amit – érthető módon – nem kívántak világgá kürtölni. Sokan mondták is: vihar előtti csend van az együttes körül. A baljós jelek ellenére is a korábbi munka gyümölcse ez évben is beérett: az együttes Magyarország egyedüli képviselőjeként a törökországi Izmirben nemzetközi néptánc-fesztiválon vehetett részt, a már megszokott közönségsikert aratva.

1999 nyarán Pásztón rendezték meg immár negyedik alkalommal a Nógrád Megyei Folklórfesztivált, s mintegy ezen belül július 31-én a Pásztói Fesztiválnapot. A programok a műemlékövezetben kerültek megrendezésre, ahol a fesztivál ünnepélyes megnyitóján Sisák Imre polgármester köszöntötte a résztvevőket.¹² A résztvevők között üdvözölhette a dán és a lengyel folklór reprezentánsait, akik mellett fellépett a Rozmaring Népdalkör és a Muzsla együttes is. Utóbbi még ez évben részt vett a Szegedi Néptáncfesztiválon is, ahonnan Nívódíjjal tért haza.

Fókuszban az utánpótlás-nevelés

Hogy a Muzsla nemcsak szorong ezekben az időkben, sőt, sokkal inkább sorait erősíti, jövőjét alapozza, annak legfényesebb bizonyítéka az Apraja Néptánc csoport – a Muzsla együttes utánpótláscsoportjának – 1999 őszi világrajtja. A csoport „szülői” Ágoston Attila és Prezenszky Elvira.

Ágoston Attila – László testvéröccse – 1995-ben került a Muzsla együtteshez, azt megelőzően 17 évig a híres gyöngyösi Vidróczki együttes meghatározó egyénisége, egyik vezető táncosa volt. Ahogy rövid önéletrajzából kiolvasható, a „szakmát” az ország legjobb néptánc-pedagógusaitól sikerült elsajátítania, az egész magyar nyelvterület táncait megismerte.

1995-ben került Pásztóra, ahol azóta is él a feleségével, Prezenszky Elvirával, aki a megismerkedésükkor a Muzslában táncolt és a helybéli iskolában tanított – néptáncot is. Először megtanulja az együttes koreográfiáit, majd beáll táncolni, később a feleségével együtt már új koreográfiákat is készítenek az együttes számára. 1999-től kezdenek foglalkozni az utánpótlás-neveléssel: kezdetben 10-13 fővel indulnak, főleg a Dózsa György Általános Iskola tanulóira támaszkodva. Hét év elteltével már két – egy alsó- és egy felső tagozatos gyermekekből álló – csoporttal dicsekedhetnek. Összesen közel 90 gyerek táncol a kezük alatt, nemcsak Pásztóról, hanem a környező községek iskoláiból is verbuválódva.

Az Apraja 2000-től állandó résztvevője a Nógrád Megyei Gyermek Néptáncantológiának, és az elmúlt években már külföldre is eljutott a csoport. Így 2001-ben nagy sikerrel szerepelt a szlovákiai Somorján megrendezett Katica Nemzetközi Gyermek Néptáncfesztiválon, 2004-ben pedig egy hetes turnén mutatkozott be a székelyföldi Gyergyószárhegyen, ahol az alakuló testvérkapcsolat első lépéseként a helybeli Cika Néptánc csoportnál vendégeskedett.

Az Apraja együttes repertoárján rábaközi, szatmári, dél-alföldi, kalocsai, dunántúli táncok szerepelnek, de táncszínházi produkciókkal is próbálkoznak. Kísérő zenekaruk az Esztam Sturmanné, Toncsi, illetve a Hamiskás Zenekar Jankura Miklós vezetésével. Évente átlagosan mintegy 15 fellépést mondhatnak magukénak. A pihenés és szórakozás mellett új koreográfiák betanulása céljából is nyaranta edzőtáborozáson vesznek részt Tarnamérán, illetve Mátrakeresztesen.

Az utánpótlás-nevelés legújabb, lassan, de biztosan beérő gyümölcse a 2004 őszétől az 1-4. osztályos tanulókból szervezett Garabonciás Néptánc csoport, amely az utánpótlás utánpótlásaként, az Apraja Néptánc csoport utánpótláscsoportjaként működik. Első fellépésükön 2005 májusában sikerrel szerepeltek a Pásztó Néptáncfesztiválon, ahol második helyezést értek el.

Egyesületi égisz alatt

1998-ig – ahogy arról már szó volt – nem kis áldozatok árán és jelentős energiákat mozgósítva a Muzsla Alapítvány működtette a tánc együttest. Az 1999. év fordulópont volt az együttes életében. Megalakult a Muzsla Néptánc és Hagyományörző Egyesület, amely átvette az alapítvány szerepét.

Az egyesület elnökéül Tóth Lászlónét, Maricát választotta. Az esztergomi katolikus képzőben diplomát szerzett tanítónő több mint 30 éve oktatja-neveli a pásztói Dózsa György Általános Iskola tanulóit. Ezzel párhuzamosan – mintegy húsz éve – Mátrakeresztes kulturális életének fellendítésén fáradozik, családi, társadalmi ünnepeket szervez, szellemiségével formálja a közösséget, néptáncot tanít. Az utóbbihoz szükséges muníciót már kisiskolás korában megszerzi, tánctudását a gyakorlatban is kamatoztatja és fejleszti, „C” kategóriás néptánc-oktatói minősítést is abszolvál.

1976-tól él szerető családjában és családjának, betölti a gondoskodó feleség és édesanya szerepét, két szép gyermekét neveli, s ma már kisunokájának is örülhet. Hobbija a munkája, azzal együtt és azon túl is a szűkebb és tágabb közösség, a hagyományok őrzése és ápolása, a Muzsla Néptáncgyűttes, benne a kollégák, barátok. Fiatalos hévvel és lelkesedéssel, látható örömmel beszél munkájáról, az öt körülvevő emberekről, a közösséghez fűződő érzéseiről, a Muzsla együttes elért eredményeiről és sikereiről. Vissza is térünk konkrétan is ez utóbbi témához. Jelesül, hogy a Muzsla 2000-ben – immár az egyesülettel, mint biztos támasszal a háta mögött – ha lehet, még az eddiginél is nagyobb elánal folytatta a munkát.

Kellemetlen közjáték volt, hogy az alapítvány kuratóriumának elnöke – néhány hozzá személyesen kötődő táncossal együtt – kivált az együttesből, pontosabban – ahogy egy későbbi nyilatkozatában fogalmazott – nemkívánatos személlyé vált. 2002. évben megalakítja az Ágasvár együttest.

– Nekem a néptánc életem velejárója. 15 évesen jegyeztem el magam ezzel a csodálatos szórakozással és ez a szeretet a mai napig tart... Az Ágasvár működtetése csak részben hozta helyre lelki békémet – így az együttes egykori vezetője.

Ezt sajnálattal konstatálhatjuk, ám azt is leszögezhetjük, Horváth István érdemei a Muzsla megszületésében, történetében és elért sikereiben – és ezt senki nem vitatja – elvülhetetlenek.

Jókor jött 2000-ben az együttes meghívása a franciaországi Ruffecbe, Pásztó testvérvárosába, ahol május 29 és június 6 között egy felejthetetlen élménnyel lettek gazdagabbak az együttes tagjai – miként fellépéseik nyomán a francia vendéglátók is. Egy jó hónap múlva ugyancsak egy hétig a lengyelországi Zukowoban is nagy sikerrel vendégszerepelt a Muzsla. Mindkét országba újra elvitte az együttes Pásztó és Nógrád üdvözlését és hírét, és tovább öregbítette a magyar népi táncművelés hírnevét, presztízsét. Még ez évben megkapja az együttes a Pásztó Városért emlékplakettet.

2001 augusztusában Sziciliában vendégszerepelt az együttes, a következő évben pedig Szardínia szigetén turnéznak, ahonnan műholdon közvetítik fellépésüket az amerikai kontinensre. És nincs megállás. Az együttes népszerűsége csak nő a külföldi „portyázásokon”, amit újabb meghívások jeleznek. 2003-ban Görögországban öregbítik a magyar táncművelés jó hírnevét, ahol Fesztiváldíjban részesülnek.

2003: húsz éves a Muzsla

2003-ban ünnepelte az együttes húsz éves fennállását egy nagyszabású gálaműsor keretében, amelyet a Magyar Televízió is felvett. Az előkészületek már 2002 végéig megkezdődtek, s az együttes programját a sajtó a szokásosnál is nagyobb figyelemmel kísérte, a megyei napilap több alkalommal is beszámolt a jubileumi Muzsla-jelenségről, miként a *Pásztói Hírlap* is.

„A tavalyi esztendő végén önálló est keretében nyitotta meg fennállásának 20. évét a pásztói Muzsla Néptáncgyűttes. A jubileumi évben sűrű program várt a táncosokra, többek között a nagy érdeklődéssel kísért hollókői húsvét, a pásztói gyermekfesztivál, a pajtabál, a görögországi turné. Záró akkordként 2003. november 28-án 160 volt táncos és utánpótlás táncos lép közönség elé. Másnap november

29-én a jelenlegi együttes, illetve egy-egy produkció erejéig a legfiatalabb és legidősebb táncosok is színpadra lépnek, így több mint 200 táncos szórakoztatja a közönséget...”¹³

„1983 óta a Muzsla Néptáncgyűttes jelentős művészeti csoporttá fejlődött: repertoárjuk felöleli a Kárpát-medence magyar tánckincsét, művészeti munkájuk elismerését a nemzetközi fesztiválokon nyert díjak fémljelzik. Fogékonyak az újra is, amelyből ízelítőt kaphattak a jubileumi gála nézői: »Eddig vendég...« címmel táncszínházi bemutatójuk nagy sikert aratott.

A Muzslát csaknem fennállása óta kíséri a Jankura Miklós (prímhegedű), Sipos Antal (brácsa) és Nagy Szabolcs (nagybőgő) összetételű zenekar” – írta a megyei napilap.¹⁴ Ehhez az újságcikk-idézethez fűzte hozzá Jankura Miklós, hogy: „Azért ez nem teljesen igaz. Ugyanis – magyarázta – a Muzsla alapítását követően először Szabó Gáspár vezetésével brácsázott 1–2 évig.”

A néptáncgyűttes jubileumi évéről maga a művészeti vezető, Ágoston László írt egy rövid értékelést a *Pásztói Hírlapban*¹⁵, majd ugyancsak ő nyilatkozott is a havilapnak:

„...elmondta, hogy huszonöt koreográfiát tudnak előadni... az utánpótlás csoportok vezetői Prezenszky Elvira, Ágoston Attila (Apraja), Tóth László (Csácsogó), Nagymarosi Lászlóné (Mákszem), Tóth Andrea (Figurás). Az együttes állandó támogatói: Pásztó Város Önkormányzata, Hotel Kristály Szirák, Dózsa György Általános Iskola Pásztó, Narád Hotel Mátraszentimre, EGLO Magyarország Kft., Állami Nyomda Rt. Pásztó.”

Megtudjuk ugyanezen írásból azt is, hogy az együttes lényegében önfenntartó, az előadások bevételeit fordítják új ruhák készítésére, koreográfiák betanulására. Kiderül a cikkből, hogy az ünnepségen Sisák Imre polgármester, országgyűlési képviselő köszöntötte az együttest és országgyűlési látogatásra hívta meg a csoport tagjait. A képviselőtestület nevében az utánpótláscsoportnak 50 ezer, a felnőtt együttesnek 100 ezer forint jutalmat adott át.¹⁶

A 2004. évet munkával kezdte a Muzsla. Januárban a megyei néptáncantológián mutatkoztak be, február elején pedig a szlovákiai Muzsla községbe utaztak a település vezetőinek meghívására. Felkérést kaptak – többek között – egy önálló estét jelentő táncszínházi produkció létrehozására is.

„A napi feladatok mellett keressük a problémamentes próbák megtartásának lehetőségeit és sürgősen megoldást kell találnunk a ruhatári gondjainkra is... A táncosok szülei mindig segítettek lehetőségeik szerint. (...) Keressük az esetleges szponzorokat is, akiknek fontos lehet a fiatalok őrizte hagyomány és kultúra, s talán odáig is eljutunk, hogy a megyei szakhivatal is támogatja munkánkat...” – nyilatkozott a megyei napilap munkatársának Ágoston László művészeti vezető.¹⁷

A megyei napilap 2004 tavaszán már arról tudósít képes beszámolójában, hogy realizálódott a polgármesteri meghívás: Budapesten, a Parlamentben járt az együttes. Sisák Imre polgármester végigvezette az ország házában a vendégeket, akik rögtönzött történelemóra keretében kaptak tőle tájékoztatást. Ajándékkal köszöntötték Dávid Ibolyát, az MDF elnökét, és táncoltak a korona mellett. A parlamenti látogatás a díszteremben elfogyasztott ebéddel zárult.¹⁸

Rockballadán dolgozik a Muzsla – adta hírül nagybetűs szalagcímében a *Nógrád Megyei Hírlap* 2004 áprilisában. Az együttes a magyar néphagyomány értékeit

igyekszik bemutatni úgy, hogy a népballadát a rockzenén keresztül teszi közkincsé.¹⁹

2004. augusztusában Ágoston László egy egész oldalas képes beszámolóban tájékoztatja a megyei napilap olvasóit arról, hogy a Muzsla július végén, augusztus elején fesztiválmeghívásoknak tett eleget. Ahogy írja, a két fesztivál ízelítőt adott más országok szokásaiból, vendégszeretetéből, kultúrájából, s úgy érezték, méltó képviselői lehettek a magyar kultúrának és hazánknek is. Végül köszönetet mondott a szülőknek és a megyei közgyűlés elnökének a fesztiválon való részvétel támogatásáért.²⁰

A népi kultúra jegyében

A Pásztón megjelenő *Rikkancs* egyik 2005. évi lapszámában érdekes és értékes tartalmat hordozó kis értekezést közöl a fenti címmel. Az írásból megtudjuk, a Muzsla Néptánc Hagyományőrző Egyesületnek, a városi művelődési központnak és jó néhány önzetlen, segítőkész ember szervező munkájának köszönhetően létrejött egy olyan közösség a városban, amely a folklorisztikus népi kultúra megőrzését, megismertetését és továbbélését tűzte ki célul. Egy olyan alternatívát kínálva, amely nem csak az igényes kikapcsolódást biztosítja, hanem közösséget épít, új barátságokat teremthet, s hozzájárul a mindennapi élet kiegyensúlyozottságához és harmóniájához.

Ahogy a szerző írja, a Muzsla korábbi „nyílt próbái” és azok sikere erős motívum volt arra, hogy a Budapesten már régóta nagy sikerrel működő táncházak mintájára létrehozzanak egy olyan közösségépítő rendezvényt, amelyen a résztvevők megismerkedhetnek a magyar népzenevel, belekóstolhatnak a magyar néptáncokba, népdalokat tanulhatnak és a régi, már-már el-elhaló hagyományokkal és népszokásokkal is közelebbi ismeretségbe kerülhetnek.

A szervezők – olvashatjuk a lapban – elsősorban egy olyan programsorozat hagyományát kívánják megteremteni a városban, ahol a családok minden tagja kedvére szórakozhat. Ennek érdekében zenés-táncos programok mellett a gyermekeket játszóház várja, ahol az évszaknak megfelelő alapanyagokból (például gesztenye, csuhé, dió, agyag, stb.) lelkes foglalkozásvezetők segítségével készíthetnek játékokat, ajándék- és dísz tárgyakat.

Végül közzé teszi a lap a konkrét 2005 novemberi programokat, amelyeket – mint később hallani és olvasni is lehetett róla – nagy tetszéssel fogadott a közönség, felnőttek és gyermekek egyaránt.

A Muzsla együttes vezetőjének és tagjainak a rockballada-produkcióba fektetett sok munkája és energiája már 2005 elején meghozta a sikert. Heves megye napilapja számol be arról, hogy a Muzsla Néptáncgyűttes először a mátraaljai városban, Gyöngyösön mutatta be a *Rockballadák* című táncszínházi előadást, s hogy az együttes az egész estét betöltő műsorban népszokásokat felelevenítő autentikus táncokon túl egy új irányt képviselő produkcióval lépett színpadra.

Az együttes a magyar mondakör legjellemzőbb történeteit mutatta be. A fiatal táncosok többek között a szerelem, a háború és a hazaszeretet „beszélték el” modulataikkal. A fehér ló mondája, az István és Koppány, Szent Anna legendája vagy

Déva vára a jelen kor számára is fontos üzeneteket, érzelmeket, valamint életérzéseket hordoz – írta a hevesi lap.²¹ A gyöngyösi előadásról a TV felvétele alapján elkészült az együttes első DVD lemeze.

Márciusban *Rockballadák – Vastaps, siker, ováció* nagybetűs címmel már a nógrádi napilap közöl képes beszámolót a salgótarjáni József Attila Művelődési Központban megtartott Muzsla-produkcióról. A lap címe nem túloz: a terjedelmes és tartalmas írás szerint a előadás sikeréről percekig tartó vastaps és ünneplés tett tanúbizonyságot.²²

Időközben a tánc legifjabb kis megszállottjai sem tétlenkedtek. A nyár derekán rendezte meg a Tehetséges Pásztói Gyermekekért Alapítvány a XIII. Regionális Néptáncfesztivált, amely után a kiosztott elismerések között Pásztó város polgármesterének különdíját minden pásztói csoport megkapta: a Napraforgó, a Vadvirág, a Garabonciás, az Apraja és a Kisrajkók néptáncscsoport is. Közülük néhány csoport egyéb elismerésben is részesült.²³

Egész nyáron át táncolt a felnőtt Muzsla: augusztusban sikeres portugáliai és lengyelországi turnén vett részt, amelyről maga az együttes vezetője képes beszámolójában kaptak élményszerű tájékoztatást a megyei lap olvasói.²⁴

2005 őszén ismét újságoldalra kerül és kitűnő méltatást kap a pásztói táncház és játszóház, ezúttal Dr. Maczóné Káplár Zsófia jóvoltából, aki többek között ezt írja: „Figyelemre méltó és fontos esemény történt Pásztón. A palóc kisvárosban működő méltán híres Muzsla Néptáncegyüttes táncházat szervezett a művelődési házban, s tervük szerint ezt havi rendszerességgel megismétlik. Az esemény iránti nagy érdeklődés azt mutatja, hogy ha néhányan közös akarattal összehajolnak valami új létrehozására, az eljut az emberek lelkéig.”²⁵

Mielőtt a 2005. év is elszaladt volna, a Muzsla még bezsebelte a lengyelországi Zakopanében megrendezett táncverseny első díját, és egy fergeteges gálával búcsúzott egy szép téli szombat estén szeretett közönségétől most már otthonában, Pásztón a Teleki László Művelődési Központban. A gazdag és színes program második része előtt: Ágoston László köszöntötte Tóth Lászlónét, Maricát, aki pontosan harminc éve szorgalmazta-szolgált a néptánc-hagyományok felkarolását, ápolását és tanította néptáncra a felnövekvő ifjú nemzedéket. Majd mások is gratuláltak az ünnepeltnek, köztük Sisák Imre polgármester is.

Az együttes megkoronázása: a Madách-díj

És hogy teljes és kerek egész legyen a 2005-ös esztendő: a Muzsla 22 éves művészeti tevékenysége megkoronáztatott. Jött a hír: Nógrád Megye Közgyűlése 2005 végén megye legmagasabb kitüntetését, a Madách-díjat adományozta az együttesnek, amelyről természetesen a megyei lap is beszámolt.²⁶ Balassagyarmaton, a 2005. január 17-én a Mikszáth Kálmán Városi Művelődési Központban megrendezett Madách Ünnepségen Tóth Lászlóné vehette át a díjat. Laudációjában Őze János, a szécsényi néptáncegyüttes vezetője többek között ezt mondta: „Programjukat ismerve, fejlődésüket figyelve az 1983-tól eltelt időszakban nemcsak hazai, hanem külföldi fellépéseken is öregbítették és ismertették, a Kárpát medence gazdag kultúráját. Hazai és nemzetközi fesztiválokon elért szakmai elismerést követően az

együttes méltóvá vált arra, hogy Nógrád megye legrangosabb kitüntetésében, a Madách-díjban is részesüljön...”

Az együttes sikereinek részesei voltak a kísérő zenekarok, leggyakrabban a Jankura Miklós vezette együttes. Ezért kerestük meg őt, s neki is gratuláltunk. Jankura elmondta, hogy a zenekar nemcsak a fentebb már jelzett összetételben kísérte a Muzslát. Egy amatőr zenekar „összeállítása” számos tényező függvénye – hangsúlyozta. Elmondta: említésre – mi meg tegyük hozzá, elismerésre – végül is leginkább a Jankura Miklós (hegedű), Sipos Antal (brácsa), Nagy Iván (nagybőgő) összeállítás érdemes. De nagyon sokat zenélt Szabó Gáspárral is.

Nagyon rövid jellemzésként álljon itt néhány kiragadott mondat a Jankura Miklós vezette „Kísérő” zenekar tagjainak saját fogalmazású életrajzából:

Jankura Miklós (hegedű, cimbalom): – 1966-ban születtem. A zeneszeretetet édesapám oltotta belém. Hegedűtanárom, Szabó Gáspár indított el a népzene útján bőgősként. A jászberényi „C” kategóriás működési engedélyt brácsásként 1984-ben szereztem meg. Szabó Gáspár primással, Babják György bőgőssel, már brácsásként kerültem az alakuló Muzsla Néptáncgyűtteshez. ORI vizsgát brácsásként, 1989-ben szereztem. A jelenlegi felállásban tavaly év eleje óta muzsikálunk együtt.

Balog Edina (hegedű): – 38 éves vagyok. 10 évig jártam zeneiskolába, hegedűre. 1977-ben kerültem kapcsolatba a népzenevel, mint táncos. Zenészhány miatt váltottam a népzeneire. 1983-ban kaptam meg a „C” kategóriás működési engedélyt. 1988-ban a Kolompos együttesel elnyertük a „Népművészet ifjú mestere címet”. 1989 év végén az erdélyi forradalom ideje alatt kezdtem sűrűn látogatni Kalotaszeget... Egy zenész családdal olyan szoros kapcsolatom szövődött, hogy lányukká fogadtak, és így természetes közegében tapasztalhattam meg az ottani életet és hagyományokat...

Gelencsér János (brácsa): – 1985-től tanulok hangszeres népzene. Első élményem a jászberényi zenei táborok hangulata. Később a nyíregyházi Szikes Banda tagja lettem, néhány évig ebben a zenekarban muzsikáltam, számos helybelit [ti. együttest – B. O.] kísértünk el [ti. zenészként] a fellépéseikre, beleértve a külföldi utakat is.

Nagy Szabolcs (cselló, brácsa): – 1967-ben születtem. 1973-tól ’80-ig zeneiskolában csellóztam. 1979-től ’97-ig a gyöngyösi Vidróczki Néptáncgyűttes zenekarában játszottam. 1997-től 2001-ig a KALAPOS zenekar tagjaként a svájci Lausannéban muzsikáltam, utcán, rendezvényeken. 2001-től vagyok a Muzsla „Kísérő” zenekarának a tagja.

Maga Jankura Miklós is elismeréssel szólt a Muzsla másik jelentős kísérőzenekaráról az Esztam együttesről, amelynek vezetője Toncsi (primás), tagjai pedig Sturmán Jenő (bőgő) és Nagy Szabolcs (brácsa).

Hogyan is lehetne méltóképpen zárni a Madách-díjas Muzsla Néptáncgyűttes eddigi – jóllehet csak vázlatosan bemutatott – történetét, ha nem azzal, hogy e sorok írója is köszönthette Tóth Lászlónét, az együttes vezetőjét és a Muzsla együttes gyönyörű táncprodukciója közben el is beszélgethetett vele. Marica asszony elmondta, kire, kikre és mennyi mindenre büszke. A néptáncgyűttesre, amely körül és akikért benne dolgozhat, s hogy évente átlagban mintegy félszáz műsorral lépnek közönség elé. Hogy méltóképpen képviselik Pásztó városát, Nógrád megyét és nemkülönben Magyarországot is. Nagyra értékeli az együttes új iránti fogékonyságát,

hogy belevágtak a *Rockballadák* című előadás színrevitelébe, s hogy a televízió képernyőjén is láthatja ország-világ az együttest. Sokra tartja, hogy meg tudták valósítani a táncház mozgalmat és beindították a játszóházat. És persze a legújabb elismerés az egyik legkedvesebb számára, nevezetesen a Nógrád Megye Közgyűlése által 2006. év elején adományozott Madách-díj, ami további munkára sarkallja és egyben remélhetően újabb sikerekre is predesztinálja az együttest.

JEGYZETEK:

- ¹ Hegedűs Erzsébet: *Visszahuízta a szíve a világot jelentő deszkákra. Pásztói Hírlap, 2000. április, 14. o.*
- ² Hegedűs Erzsébet: *Fergeteges tánc a Muzsla-gálán. Nógrád Megyei Hírlap, 2003. december 1., 3. o.*
- ³ Nógrád, 1983. november 13., 3. o.
- ⁴ Ugyanott: 3. o.
- ⁵ Hegedűs Erzsébet: *Visszahuízta a szíve a világot jelentő deszkákra. Pásztói Hírlap, 2000. április, 14. o.*
- ⁶ *Mi van veled, Muzsla? A táncosok anyagi gondokkal küszködnek...* (K. J.) *Pásztói Hírlap, 1993. április, 8. o.*
- ⁷ Ugyanott: 8. o.
- ⁸ *Tízéves fennállását ünnepelte a Muzsla. Nógrád Megyei Hírlap, 1993. november 8., 3. o.*
- ⁹ Kohári Csaba: *A Muzsla célja: ápolni a hagyományokat. Nógrád Megyei Hírlap, 1994. január 13., 3. o.*
- ¹⁰ Hegedűs Erzsébet: *Visszahuízta a szíve a világot jelentő deszkákra. Pásztói Hírlap, 2000. április, 14. o.*
- ¹¹ *Negyedszázad a táncszínpadon. (esla) Nógrád Megyei Hírlap, 1996. április 2., 3. o.*
- ¹² Vidák Melinda: *Fesztiválnap volt városunkban. Pásztói Hírlap, 1999. augusztus, 3. o.*
- ¹³ *Ünnepel a húsz éves Muzsla. (H. E.) Nógrád Megyei Hírlap, 2003. november 12., 1. o.*
- ¹⁴ Hegedűs Erzsébet: *Fergeteges tánc a Muzsla-gálán. Nógrád Megyei Hírlap, 2003. december 1., 1., 3. o.*
- ¹⁵ *Ünnepel a Muzsla. Pásztói Hírlap, 2003. november, 21. o.*
- ¹⁶ *Húsz éves a Muzsla Néptáncgyűttes. Pásztói Hírlap, 2003. december, 2. o.*
- ¹⁷ *Munkával kezdett a Muzsla. (H. E.) Nógrád Megyei Hírlap, 2004. február 19., 1., 3. o.*
- ¹⁸ *Nógrád Megyei Hírlap, 2004. március 26., 3. o.*
- ¹⁹ Ugyanott: 2004. április 17., 2. o.
- ²⁰ *Egy csipet Balkán – fesztiválról fesztiválra. Nógrád Megyei Hírlap, 2004. augusztus 16., 4. o.*
- ²¹ *Rockosított népballadák. (J. M.) Heves Megyei Hírlap, 2005. február 28., 1. o.*
- ²² *Nógrád Megyei Hírlap. (S. A.) 2005. március 16., 1., 3. o.*
- ²³ Kerekes Lajos: *Néptáncfesztivál. Nógrád Megyei Hírlap – Pásztói Napló, 2005. július 22., 2. o.*
- ²⁴ Ágoston László: *Tomboló erdőtüzek, vigyázó hegyek, nemzetközi fesztivál győztesei. Nógrád Megyei Hírlap, 2005. október 4., 9. o.*
- ²⁵ *Közösség épül Pásztón. Nógrád Megyei Hírlap, 2005. október*
- ²⁶ *Madách-díjat kapott a Muzsla. Nógrád Megyei Hírlap – Pásztói Napló, 2006. február 17., 3. o.*

SOLYMÁR JÓZSEF

Üldözöttek krónikása, Sára Sándor

Hajlamosak vagyunk rá, hogy gondosan számon tartsuk sérelmeinket, és persze azokat is, akiktől elszenvedtük a bántalmat, a mellőzést. Azokról viszont, akik előre lendítették sorsunk alakulását, hamarabb megfeledkezünk. Én most egy olyan személy bemutatására vállalkozom, akit fiatalemberként ismertem meg, s aki két alkalommal is segített meglökni kátyúba jutott szekeremet. Életútját állandóan figyelemmel kísértem. Úgy véltem, hogy portréját akár találkozás nélkül is megrajzolhatnám, de aztán kiderült: az összegző beszélgetésre mégis nagy szükség volt. Illik tehát jó előre figyelmeztetni az olvasót, hogy elfogult vagyok, de nem hazudós.

Sokan megpróbálták már kijelölni Palórország határait, de eddig senkinek sem sikerült. A palóc falvak összeszámlálását elsőként Jenei János kísérelte meg 1855-ben, ő Borsodból, Gömörből, Hevesből és Nógrádból összesen 48 községet sorolt fel. (Hont vármegyét, amelyet Szeder Fábián palócnak tartott, kifelejtette.) Nem sokkal később Pintér Sándor szécsényi ügyvéd úr már egy százötvenes listát tett közzé, Istvánffy Gyula pedig a 19. század fordulóján viszonylag pontosan megjelölte, hogy a palócság „...azon a területen lakik, mely Borsod, Heves, Gömör, Hont, Bars és Nógrád összekötő részét magában foglalva, a Mátra északi lejtőitől körülbelül a Rima és a Sajó völgyéig, s a Bükk hegységtől nyugatra, az Ipoly folyó lapájáig terjed.”

De ki beszélt Pest megyéről, a Pest megyei palócokról? Pedig itt is számos község vallja büszkén a palócsághoz való tartozást, a „galgások” pedig a nyelv és a hagyományok által igazolt rokonságot ismerik el.

Tura, ahol Sára Sándor született, Pest megyének abban a csücskében van, ahonnan gyalog sem nehéz átjutni Nógrád vagy Heves megyébe. A turai Mackó Máriát, palóc népdalénekesünket, ismeri az ország. Amikor telefonáltam Sándornak, hogy ott a helye a jeles palócok névsorában, meglepetésemre azt mondta:

– Én csak félig vagyok palóc, félig jász vagyok.

– Ezt hogy értsem? – kérdeztem vissza. – Talán egy utcával arrébb laksz, mint a Mackó Mária?

– Ezt majd megbeszéljük.

– Jó, de én igazából csak a palóc feledre vagyok kíváncsi.

A rejtély találkozásunkkor hamar megoldódott. Apai ágon turai a család, de Sára édesapja Jászberényből hozott magának feleséget. A világhíres operatőrrel és rendezővel való rokonságra nemcsak a népes berényi família emlékszik, de a jászok eredményesen tevékenykedő társadalmi szervezete is. Sándor elígérkezett, hogy 2006-ban a névnapját a szó szoros értelmében az ő társaságukban tölti, s ezt az ígéretét be is tartotta.

Sára, ha újságírók kérdezték, szorgalmasan elmondta, hogy pöttöm fiúcskaként kedvenc játéka volt egy üres fényképezőgép csettegtetése. (Kár, hogy ezeket

a felvételeket legfeljebb az emlékezet hívhatja elő, s az is csak homályosan.) De hogyan kerülhetett fényképezőgép egy vidéki gyerek kezébe? Hát úgy, hogy Sára apját taníttatták, s mire a fia megszületett, már segédjegyző volt a turai község házában.

Első emlékei közül Sándor, akit akkor még Sankónak becéztek, a vizekhez való vonzódását említette. Egyszer a kiöntött Galga megtöltötte a házuk melletti árkot, s ha az ott dolgozó építőmunkások egyike észre nem veszi a vízbecsusszant gyereket, tragikusan végződhetett volna a fürdőzés.

Hát ezek a palóc nagyapák furcsa figurák lehettek. Ha emlékeznek rá, korábban Avar István mesélte el, hogy a nagyapja megkínálta egy pohár borral, s két órai hosszas keresés után vette csak észre az édesanyja, hogy két kicsi láb lóg ki a krumplibokrok közül. Sára nagyapja pedig a még forrásban lévő murcival jószándékúan megitta kedvenc kisunokáját. Sankó elindult hazafelé nagyapja házából, de a Hugyóka korcsmánál begurult a frissen rézsűzött útszéli árokba. Amikor nagy nehezen kiküzdötte magát, már nem hazafelé vette az útját, hanem vissza a nagyapóhoz.

A borokkal való ismerkedés tehát így kezdődött, meglehetősen korán. Sára alig hét éves volt, amikor apját kinevezték főjegyzőnek Ikladra, s ezzel az áthelyezéssel elkezdődött a vándorlások hosszú sora. Ama korai italozás következménye pedig az lett, hogy tizenöt esztendőn át Sándorunk még a vizet sem itta meg borospohárból.

Az ikladi kalandok közül a domonyi gyerekekkel folytatott strandháború kapott később jelentőséget. Hadd emlékeztessenem itt az olvasót, hogy Csáky Pál mesélte nemrégiben, hogy az Ipó (az Ipoly) két partján, a két országban élők számára, a szocialista testvériség jegyében tiltva volt, hogy ugyanazon a helyen fürödjenek, de ők ezt a gonosz rendeletet fondorlatosan kijátszották. Az ikladi meg a domonyi gyermekeknek viszont senki nem tiltotta az együttes fürdözést, ők viszont harcoltak egymással a strandhasználatért. Az ikladiak voltak előnyben, mert az ő oldalukon ment a vasút, és a pálya zúzott köve korlátlan mennyiségű muníciót biztosított, a domonyiak pedig csak azzal a kővel sutogálhattak, amelyek átrepültek a folyócska túloldalára. Sára az ikladi csapatban küzdött, a domonyi oldalon pedig egy két évvel idősebb fiúcska harcolt a társaival. Ő volt Huszárik Zoli. Később a két fiú egy időben, bár nem egy osztályban tanult az aszódi gimnáziumban. Nem sejtették, hogy egykor kettejük nevét együtt emlegetik majd. De addig nem csak a Dunán, de a Galgán is sok víznek kellett lefolynia.

Az ujjamon számolgom, hogy Sándor 13–14 éves lehetett, amikor befejeződött a második világháború. Nem nagyon akadt az országban olyan falusi jegyző, akin ne kérték volna számon azokat a bűnöket is, amelyeket ők nem követtek el. Sára apját kétszer is internálták, s természetesen szétfoslott a biztos családi háttér. Sára egy nagybácsijánál lakva előbb Jászberényben, aztán Aszódon, majd Berettyóújfalun járt gimnáziumba, s végül Pesten érettségizett.

A sors néha kitűnő dramaturgnak bizonyul. Szöts István, az *Emberek a havason* rendezője, az 1942-es velencei filmfesztivál nagydíjának elnyerője, nem kellett sem a háború előtti, sem a háború utáni filmes moguloknak. Örülhetett, hogy a Népművelési Intézet számára gyűjtőmunkát végezhetett. Így vetődött el Turára is egy alkalommal. Sára pedig, aki érdeklődő kölyök volt, mellészegődött. Cipelte az akkor még jókora súlyú akkumulátoros ládát, minden feladatot boldogan teljesített, csak-hogy láthassa, figyelhesse, hogyan dolgozik a kamera mestere és hogyan ért szót a

falu öregjeivel. Szöts megkedvelte a szorgalmas fiút, s talán már akkor megsejtette benne saját csonka életművének egyik folytatóját.

– Szöts István emlékét igazából már csak hárman őrizzük: Gaál Pista, Kósa Feri, meg én – mondta erről Sára.

Az előzményekhez tartozik az is, hogy Sándor még gimnazistaként, pakolászás közben talált egy régi újságot, amelyben szakérettségire, majd a Színművészeti Főiskolára hívták a filmrendezői és operatőri munkához kedvet érző fiatalokat. Ám Sándort már az életkora miatt sem vehették volna fel, ráadásul azt sem vette észre, hogy az öreg újságban talált pályázat határideje is réges-régen lejárt.

Az akkor még főiskolára érettségi után sem sikerült azonnal bejutnia, hiszen apja még mindig rossz káder volt. (Ez időben hangzott el Szöts keserű intelme: „Jegyezd meg, a tehetség nem vész el, legfeljebb elkallódik.” Mi mást válaszolhattott?: „Igyekszem nem elkallódn...”.) Ekkor egy éven át geodétaként járta az országot, ami nem bizonyult elveszett időnek. A *Feldobott kő* hőse később Sára szemével figyelte a magyar paraszt sorsát.

Főiskolás éveire visszaemlékezve Sára nem rendező és operatőr tanárait emlegette. Okos döntés volt, hogy a főiskolára járó fiatalok két éven át nem vehettek a kezükbe kamerát, viszont rengeteget lehetett – és kellett – fotografálniuk. A fotóit nézegető felsősök azt mondták neki:

– Mi az, te a Life-nak dolgozol?

Tanultak azonban a főiskolán rajzolni meg festeni. Meglátogatták a kor jelentős alkotóit, így Kornis Dezsőt, Gyarmathy Tihamért, Schéner Mihályt.

Még főiskolásként tette le a névjegyét a *Cigányokkal*, majd Gaál Istvánnal közösen a *Pályamunkások* című rövidfilmekkel. Az utóbbi a bécsi Világifjúsági Találkózón nyert díjat. Az alkotók távollétében ezt a díjat Szabó Pista hozta haza nekik. Sára viszont kiharcolta, hogy legalább utólag megnézhesse Bécset. A császárvárost egyébként az akkor már ott élő Szöts István mutatta meg neki.

Most jutottam el ahhoz a ponthoz, amikor én Sándort megismertem. Ebben az időben Szolnok és Miskolc után visszakerültem a Naphegyre, az MTI központjába. Ez időben szerveződött az induló televízió stábja és mezőgazdasági rovatunk egyik ifjú, diplomás munkatársát az új intézmény nyakába varrták. (Nemcsak az ő esetében tapasztaltam, hogy a meséken, anekdotákon, jó beszélgetéseken, népi írók művein nevelkedett parasztgyerekek nehezen viselték az MTI szikár stílusát. Ezzel a fiúval tartottuk a barátságot, s tőle kaptam megbízást, hogy egy napon készítsek hangulatos életképeket a televízió számára.)

Meglepetésemre az értem küldött autóban nem egy, de két operatőr is ült: a televízió egyik, már akkor is közismert munkatársa mellett egy végzős főiskolás. Kiderült, hogy a televízió, mivel még nem volt elegendő felvevőgépe, a főiskolától bérelt egyet, azok pedig csak úgy adtak gépet, ha egy főiskolás is mehet vele. Ez a ráadás volt Sára Sándor.

Csak hogy ő, ha valahol ott volt, már akkor is nagyon ott volt. Szokatlanul magabiztosnak tűnt, és ha nem lenne pejoratív mellékíze, azt írnám, hogy robosztus figura volt. Egyik méltatója őstehetségnek nevezi. Igaza van. Csak hozzá kell tenni, hogy emellett a felkészültsége is kitűnő volt. Ennek első jele azt volt, hogy alig indultunk el, máris a főiskolás kezdte taníttatni a mestert, hogy miként kell lekövetni kamerával egy szembejövő és mellettünk elsuhanó autót.

A régi, rossz utaknak azért volt némi előnye a sztrádákkal szemben. Az utazók nem voltak elzárva a világtól. Gyöngyös közelében megálltunk, mert láttuk, hogy a patakban egy idősebb szőlősgazda vödörrel töltögeti a vizet egy lajtoskocsiba. Lovak, víz, öreg paraszt – hálás témának ígérkezett. Permetezés, szőlő, talán még borkóstolás is lehet... Csakhogy akkor követni kellett volna a lajtoskocsit, arra viszont a sztáropertőr nem volt hajlandó. Cserépfalun (vagy Cserépváralján) készítettünk egy talán használható képsort a mészégetésről, aztán hazafelé a két operatőrnek néhány órai munkával még egy gólyapár mozgását sikerült rögzítenie. De én milyen szöveget írjak ehhez?

Nem csoda, hogy újabb megbízatást már nem kaptam televíziós cimborámtól. Volt viszont ennek az útnak egy máig ható következménye. Sárának megemlégettem, hogy megjelent művek nélküli, de törzskönyvezett íróként tartanak számon. Hajlandónak mutatkozott, hogy belenézzen a kézirataimba, s vittem is neki három elbeszélést. Az egyikre nemcsak rábökött, hogy abból lehetne valamit csinálni, de összehozott az idősebb Nádaszy Lászlóval, aki nem csak filmrendező volt, de talán azon idők legjobb dramaturgja is. Sára azt kérte tőlünk, ha a filmből lesz valami, ő lehessen az operatőrje, amit mi természetesen megígértünk neki.

A *Megöltek egy lányt* forgatásáig két küzdelmes esztendő telt el, s mire sor kerülhetett volna ígéretünk teljesítésére, Sáraék már a *Sodrásbant* forgatták, a mi operatőrünk pedig Illés Gyuri bácsi lett. Nem panaszkodhatunk, emlékezetes, szép munkát végzett. Ha a filmben feldolgozott történetre már senki nem lesz kíváncsi, akkor is érdemes lesz végignézni, mert hiteles képet ad a lerombolt régi Salgótarjánról. Én viszont vesztese lettem a huzavonának, hiszen lemaradtam a közös munkákról, s ő később már más, (gondolom, jobb) társakkal dolgozott. Köztünk azért megmaradt a laza barátság.

Érthető, hogy már csak a személyes ismeretség okán is megkülönböztetett érdeklődéssel figyeltem Sára életútját, alkotó munkásságát. És volt mit figyelni. Oly időkben, amikor a tehetség és tisztesség csaknem törvényszerű velejárója volt az elhallgattatás, a megbicsaklás, a válság, Sára tisztességét kényesen őrizve, látszólag megingás és kudarcok nélkül építette életművét. Azt csak ő tartja számon, hány szép tervét kellett veszni hagynia vagy későbbre halasztania.

Mégis, ez az eddig elkészült életmű, esetlegesség nélkülinek, egy tömbből valónak tetszik. Sára munkásságába alaposabban elmélyedve Tinódi Lantos Sebestyén jut az eszembe. Ahogyan a hajdani krónikás lantkísérettel eldalolta kora magyarjainak megpróbáltatásait, kínjait, ébren tartva népe lelkiismeretét, erősítve harckészségét, nem ugyanazt tette-e Sára is a játékfilmjeivel, dokumentumfilmjeivel? Lényegében a lantos előd munkáját folytatta. Ebben a szellemben dolgozott a Duna Televízió első elnökeként is.

Én eredetileg sem terveztem, nem is tervezhettem, hogy munkásságát a teljesség igényével mutatom be. (Ehhez nem lenne elegendő egy különszám sem.) Gondoltam, kiemelem majd a csúcsoakat. Csakhogy az ő esetében nehéz magányos, nagy csúcsokról beszélni. Merthogy hiányzik a gödör, a szakadék, a lapály, a mozsár. Legfeljebb arról lehet szó, hogy melyik érintette meg jobban a nézőt, melyik kapott több hazai és külföldi elismerést.

Maradjunk meg tehát annál a szerényebb feladatnál, hogy túl a gyermekkoron, vajon a döntéseiben, műveiben ott vannak-e a palócsághoz tartozás nyomai? Már a

pásztói Gaál Pistával való életre szóló barátság és az együttes sikeres indulás nem lehet véletlen. A pályamunkások, mielőtt a róluk szóló film ötlete megszületett, Szurdokpüspökinél krampácsoltak.

A *Sodrásban* a Tisza partján játszódik ugyan, de az egyik társuk értelmetlen halála miatti lelkiismeret-furdalás gyötörte ifjú bölcs barátjának megjelenítésére nem színészt kértek fel, hanem Csohány Kálmánt, a zseniális palóc grafikusművészt. Mivel ő sem volt a hatalom kedvence, Sára kamerája őrizte meg róla a hiteles képet.

Az első saját rendezés, a *Feldobott kő* sincs hazai hatások nélkül. Olyannyira, hogy a felvételek egy része Tura határában készült, és turaiak meg a domonyiak az öreg parasztasszonyok is a *Szindbádban*, nyakukban a színezett, cukros, habos piskótából sütött szentolvasóval. A különböző hazai tájakon a lányok, a menyecskék és a legények viselete nagyon színes, változatos volt, de az öregasszonyoknak nem csak a ráncos arca, de a fekete kendője és ruhája is hasonlatos volt.

A magyar játékfilmgyártás múltjára visszatekintve nincs okunk a szégyenkezésre, s ebben nem csekély része van Sárának és alkotótársainak. Csak kiemelve egyetkettőt: a Ranódy Lászlóval készített *Árvácska*, vagy a hazaszeretetet sallangmentesen megmutató *Nyolcvan huszár* sokunk feledhetetlen élménye.

Ha azt mondanák, hogy végleg el kell költözzek valahová a világ végére, ahová csak egyetlen filmet vihetek magammal, mit gondolnak, melyiket választanám? Hát gondolkodás nélkül a *Szindbádot*. Ez a film a hajdan a Galga két partjáról egymást dobáló két kölyök, Huszárik Zoltán és Sára közös alkotása, egyszeri, egyedi és megismételhetetlen. Sára, ha kérdezték, az újságíróknak nyíltan elmondta, hogy Huszárik felkérését – aki egyébként első asszisztenseként már ott volt a *Sodrásban* stábjában, s akit a lovak haláláról készített kisfilmje, az *Elégia* után kiemelkedő tehetségnek tartott – a *Szindbád* operatőri munkájára visszautasította, mert Huszáriknak volt már egy kitűnő alkotótársa, akit illetlenség lett volna mellőznie. Sára féléves ösztöndíjat kapott Párizsba, s éppen azzal a tudattal utazott el, hogy mire megjön, már lehet, hogy a moziban láthatja a *Szindbádot*. Huszárik azonban azzal fogadta: megvártalak. Csak akkor adta be a derekát Sára. Igyekezett mennél többet olvasni Krúdytól és Krúdyról. Bevallja, hogy kezdetkor nem volt még kialakult elképzelése, s hozzáteszi: erős a gyanúja, hogy Huszáriknak sem volt.

Forgatás közben nagyon sok volt a rögtönzés. Játshattak a színek, keresték az arcokat, a figurákat, a helyszíneket. És végül összeállt.

Mi pedig elmondhatjuk, hogy a Krúdy család a Felvidékről származott. A rokon Krúdy Kálmán a szabadságharc után az Ipolyon túli tájék híres úri betyárja volt. Minden irodalomtörténész szerint az ifjú Krúdy Gyula íróként Mikszáth nyomain indult el, s talált rá a maga váratlan megfigyelésekre, asszociációkra épülő sajátos stílusára, amelyet a filmben is sikerült maradéktalanul megmutatnia. És arról se feledkezzünk el, hogy Pest-Buda és Szabolcs világának ábrázolása mellett a Felvidék városai, gyönyörű tájai adják a legmegragadóbb helyszíneket.

Huszárik Zoltán nagyon hamar elment. Sára nem érzélgős fajta. Meglepett, amikor nem nekem, de hangosan gondolkozva inkább csak önmagának mondta:

– Az én anyám nemrég halt meg, kilencvenkét esztendőskorában. Huszáriknak még él az édesanyja Domonyban, s egyre csak Zoli fiát emlegeti. Ideje lenne, hogy ismét felkeressem.

Nincs abban semmi rendkívüli, ha egy filmcsináló (nem tudom, hogy az operatőrt vagy a rendezőt emeljem-e ki) életében a dokumentum- és játékfilmek szövevényesen összekapcsolódnak. De talán senkinél nem olyan erős ez a kölcsönhatás, mint Sáránál.

Gyermekkori élményeit számba véve valamit kifelejtettünk. Azt, hogy már kamasz fiúként élte át a második világháború befejező szakaszát. Leshette a főváros fölötti légi harcokat a közeli Ikladról, s nem csak a távoli szőnyegbombázások dübörgését hallhatta, de néhány bomba a falujának is jutott. Asztal alá bújva keresett védelmet. A Budapest köré vont gyűrű miatt hosszasan, csaknem mozdulatlan volt a front. Mivel a főjegyző úrék házában rendszerint magasabb rangú szovjet tisztet szállásoltak be, a „felszabadítók” elöl bujkáló lányok, menyecskék közül többen ide menekültek. (Nem lehetett népellenes az a jegyző, aki ezt felvállalta.)

A gyermekkori élmények is hozzájárultak ahhoz, hogy később oly időkben, amikor a hatalom legfőbb törekvése azt volt, hogy az alattvalók valamennyien elhiggyék, hogy boldogok és a világ a körülöttük élő világok legjobbika, Sára konokul sorolta a nehéz életűek, az üldözöttek panaszait.

Mondtam neki, hogy még mindig előttem van a kép, amikor hullott a haj, amikor a hatóság emberei válogatás nélkül kopaszra nyírták a cigánytelep lakóit, majd ahogyan röpül a fehér por, midőn a tar fejekre szórják. Sára rábólint:

– Jól emlékszel, csakhogy ez nem a *Cigányokból*, hanem a *Feldobott kőből* való jelenet.

Voltak, akik, főleg miután a szakállát megnövesztette, már afféle cigányvajdaként emlegették Sándort, de úgy vélem ez őt cseppet sem zavarta. Ám az antivilágban a cigányok háza nem állt a falu közepén és nem kínálták meg őket főjegyzői állással.

Az idősebb Nádasy Lászlóval kezdték keresni annak a kicsi Évának a rokonságát, akit a karjába tetovált szám (5116) alapján valahonnan Északkelet-Magyarországról hurcoltak el, s aki Mengele doktor kísérletező kedvének köszönhette megmaradását, s akiben saját gyermeküket szerették volna fellelni azok az Auschwitz poklát megjárt magyar zsidók, akik saját lányukat elveszítették. A lengyel nevelőszülők szeretetében felnevelt Éva szemével nézhettünk körül saját világunkban, amelyet ismerni véltünk.

Az *Oda-vissza*, a vidékről feljáró munkásszállásokon élőkre, a fekete vonatok utasaira az elsők között hívta fel a figyelmünket.

Talán, amikor elkezdte, Sára maga sem hitte, hogy a magyar népnek az 1940-es években elkezdődő szenvedéseiről, főleg a világháborúhoz kötődő kollektív megpróbáltatásairól, egyéni kínjairól is hiteles képet adhat. Ő mutatta be a Moldvából elindult csángók megpróbáltatásokkal teli vándorútját a *Sír az út előttem* című négyrészes dokumentumfilmjében.

Korábban az erős, egyenként külön figyelmet érdemlő játékfilmek közül letettem a garast a *Szindbád* mellett. Úgy vélem, meg kell tegyem ezt a dokumentumfilmeket illetően is. Bizony, művészi bátorság kellett ahhoz is, hogy egy olyan országban, ahol a második világháborúban katonai szolgálatra bevonult és soha vissza nem tértekre még gondolni sem nagyon illett, hiszen elítélő szavakon kívül nem kaphattak mást, és gyanús volt még az irántuk való részvét is, Sára nekilátott a kényes téma feldolgozásának.

Lemondott minden segítő eszközről. Nincs zene, nincsenek tájak, egy-két megmaradt, megtalált fotográfia az egyetlen illusztráció. Csak arcok és szavak. De milyen arcok és milyen szavak! Több mint százhusz beszélgetést folytatott Sára, hogy feltárja: mi és miért történt a Don-kanyarban. Vezérkari ezredesek, főtisztek, tisztek, sorkatonák, orvosok, haditudósítók és munkaszolgálatosok mondták el huszonnégy folytatásban a kezdetektől a végéig személyes vallomásaikat. Azt talán mondanom sem kell, hogy közöttük helyet kaptak a turaiak is: az egyik honvédet Sára Józsefnek hívták. Mintha esküdként ülnénk a bírósági tárgyaláson, s hallgatnánk a beidézett tanúk vallomásait. De ki ül a vádlottak padján?

Ezzel a huszonöt részes dokumentumfilmmel Sára megint csak szembe ment azzal, amit a szakma szabályai szerint meg lehet csinálni. Majd ugyanezen vallomások felhasználásával elkészítette az ötrészes *Pergőtűzet* is. Gyűjtése értékét tanúsítja, hogy 2005-ben az Új Horizont Kiadó *Hol vannak a katonák?* címmel megjelentette a beszélgetések írott szövegét.

Sára nem állt meg ott, ahol az utolsó fegyver elhallgatott, ahol az utolsó tömegsírt megásták. Tovább folytatta a nyomozást a hadifoglyok, majd az elhurcolt civilek sorsáról. Egyik kritikusa dokumentum-regény folyamról beszél, és bulldog-természetűnek nevezi Sárát. Tény, hogy már a rendszerváltás hajnalán oly igazságokat hozott felszínre, amelyekhez a felkészülést jóval előbb el kellett kezdenie.

A *Csonka Bereg* azért is csonka, mert ennek a megyének csak néhány faluja maradt meg az összezsugorodott országhatáron belül. Egy újabb csonkolás pedig akkor következett be, amikor a szovjetek a férfiakat 15-től 50 éves korig összeterelték és „hadifogságba” hurcolták. Tengernyi szenvedés után eme ártatlanoknak, jó, ha egyharmada hazatért. Sorsukat Sára két részes dokumentumfilmben tudatta az utókorral.

Még merészebb vállalkozása volt Sándornak a *Magyar nők a Gulágon*. A kémkedéssel, szabotázzsal és egyéb hamis vádakkal elhurcolt magyar asszonyok megpróbáltatásai három folytatásban peregtek le a megdöbbenet nézők előtt. Figyelt a Gulágról hazatértek sorsára is. A *Nehézsorsúak* című, 14 részes sorozatában a Gulágról hazatértek itthoni fogadtatását mutatta be.

Sárát aztán igazán nem vádolhatjuk egyoldalú elfogultsággal. A *Lefegyverzett ellenséges erők* szürkének tűnő címet azért választotta, mert a szövetséges amerikai, angol és francia alakulatoknál így tartották számon a fogságba esetteket. A második világháború végén elterjedt volt az a nézet, hogy szerencsések voltak azok, akik a nyugatiak fogságába estek. Hát ez azért attól függ, hogy mihez és kihez képest. Sára megmutatja sorsukat, az éhezést és a megaláztatásokat, amelyeket nekik is el kellett szenvedniük. Sok olyan levante vált akkor „ellenséges erővé”, aki kiképzést sem kapott, s akinek még puska sem volt a kezében.

Zivataros múltunkra visszatekintve Sárának még bőven lenne feldolgozni valója. Egy javaslattal én is előállok. Köztudott, hogy amikor a Benes-dekrétum kollektív bűnösnek minősítette a magyarokat, egyrészt jöttek a Felvidékről az erőszakos kitelepítéssel elüldözött magyarok, másrészt a reményvesztettek tízezrei is semmi nélkül menekültek át a határon.

De van ennek az oktalan üldöztetésnek egy olyan ága is, amelyről hazai közvéleményünk jóformán nem tud semmit. Palócföld szlovákiai oldalán járva, Z. Urbán tanár úr egy vékonyka könyvet adott a kezembe, amelyben *A világ terhe* címmel egy

ipolyvarbói, azóta már elhunyt paraszttasszony írta meg az élettörténetét. Özvegy-asszonyként, két gyermekével együtt, egy azonos nevű gazdag família helyett „tévedésből” hurcolták el őket, s telepítették cseh földre, hogy a németektől megtisztított Szudéta területen pótolják a kiesett munkaerőt. Senki meg nem számolta, de mintegy negyvenezer magyar osztozott ebben a sorsban. Az oda telepítettek nem kaptak kiürült parasztgazdaságokat, őket egyszerűen csak olcsó cselédnek vitték. Aztán később vagy vissza tudtak szivárogni, vagy végleg ott próbáltak megkapaszkodni. Az ő bánatuk, nyomorúságuk nem kaphat hangot a nagyobb igazságtalanságok, majd a szocialista országok „testvéri szeretete” miatt. Lehet, hogy az igazságtevés ebben az ügyben is Sándorunkra vár?

A dokumentumfilmek szilárd talapzatára építve, a rendszerváltás közeledtén, Sára három játékfilmmel is előrukkolt, de a *Tüske a köröm alatt*, a *Könyörtelen idők*, majd 1996-ban a *Vád* nem kapta meg a megérdemelt figyelmet. Igaz, hogy Sára elsőként mutatta be a felszabadítók nőkkel szembeni erőszakoskodását, de más „fontosabb kérdések” voltak akkor már napirenden. Az elmaradt visszhang pedig, bármily fájó, már nem zendül fel utólag.

Ez után átmenetileg megszakad azon filmek sorozata, amelyekben Sára íróként, rendezőként, operatőrként (esetleg mindhárom minőségben) részt vett. A hatvanadik után nehezen jön a hatvanegyedik. Sára, mint köztudott, a közbeeső majd nyolc esztendőn át a Duna Televíziót „rendezte”. Ez pedig egész embert kívánt.

A közvélekedés úgy tartja, hogy a Duna Televízió megindításának Sára Sándor volt a kezdeményezője. Ő azonban ezt a leghatározottabban megcáfolta:

– Nem én találtam ki, én csak megcsináltam.

Mivel pontosan tudta, hogy egy ilyen feladat felvállalása óhatatlanul saját alkotó munkája háttérbe szorulásával jár, így Antall József miniszterelnök személyes felkérésére nemet mondott, s csak akkor adta be a derekát, amikor barátai is felkeresték köveskáli birtokán. Úgy tartja a történelem, hogy Cincinatti hadvezért a szántóföldről, az eke szarva mellől szállították el, hogy védje meg Rómát. Sára meg a kapát, meg a borospincében a lopót tette le, hogy elvállalja az eleve igen nehéznek látszó feladatot.

– Úgy kellett eleinte repülni, hogy közben még szerelték a szárnyakat – mondja erről Sándor, s ehhez még hozzátehetjük, hogy végig erős ellenszélben.

Támadások kereszttüzeiben állt a „fölsleges” Duna tévé, amelyet itthon alig nézett valaki (a határon túl élők nem számítottak. Az erdélyiek se, a kanadai vagy ausztráliai magyarok se). Ráadásul költséges is egy ilyen tévé (bár csak egyötödébe kerül, mint a „királyi”) és hát ugye a színvonal (csupa okleveles amatőr csinálja), a színvonalról tehát jobb nem beszélni.

Talán sikeres lett volna a sok fúrás-faragás, hogy afféle fiókintézménnyé zsugorítsák a Dunát, de a legjobb pillanatban bekövetkezett a váratlan fordulat. Megérkezett a hír, hogy a Duna Televízió kapta az UNESCO audiovizuális tanácsa által adományozott kitüntetést, a legjobb kulturális televíziónak ítélt Camera-díjat. (A döntés indoklásában a filmrendező elnök szerepét is kiemelték, de ez valahogy nem jött át a tudósításokon.)

Elgondolkodtató, amit nem a most, vele folytatott beszélgetésünk során Sándortól, hanem barátjától és alkotótársától, Gaál Pistától hallottam korábban. A második elnöki ciklus letelte után a szabályok szerint még négy évig betölthette volna

a televízió elnöki tisztét. Ő azonban úgy döntött, hogy nem ír pályázatot, megvárja, hogy elért eredményei elismeréseként eszébe jut-e valakinek az illetékesek közül, hogy erre felkérje. Hogyan is mondja költő? „Ha úgy akarja a király, / Hunyadi akkor félreáll, / Mond, és marad nyugodtan.”

Olvasóim már megszokhatták, hogy az általam rajzolt portrékba beleszövöm személyes élményeimet. Sára nem csak filmírói indulásomnál bábáskodott, amelynek eredményeként három játékfilm, és *Falu szépe* címmel egy, az én palóc falum asszonyairól szóló dokumentumfilm is született. Negyven éves hosszú csend után megint csak Sándor tette lehetővé, hogy kamerától kísérve korábbi rendezőm, Nádasz László fiával visszamehessek Mátraballára, s ott folytassuk, ahol négy évtizeddel korábban az édesapjával abbahagytuk. Később tudtam meg, hogy Sára az úgynevezett elnöki keretből nyújtott ehhez lehetőséget. (Döntése következményeként immár hatszor ötven percben dolgozhattuk fel a palóc hagyományokat, a palóc életet, de még így is messze elmaradtunk a Sára diktálta monumentalitástól.)

Öt éve már, hogy nem Sára Sándor a Duna Televízió elnöke. De a keze nyoma még mindig ott van az intézményen, az alapító pedig visszakapta alkotói szabadságát. Azt hihetnénk, hogy tárt karokkal várta a szakma, de nem így történt. Miként Gaál Pista, Sára sem vállalta, hogy beálljon a filmcsináló iparosok sorába. Viszont készen van és megvalósításra vár három forgatókönyve.

A *Transzszibériai álmom* arról szólna, hogy három fogoly megszökik a lágerből, és zord vidéken, ellenséges környezetben próbálja visszaszerezni személyes szabadságát. Kalandfilm, Sára módra. A második forgatókönyv is háborús történet. És a harmadik? Ebben a témaválasztást illetően nagyot lépne Sándor. Módja volt egy hosszabb indiai utazást tenni, ahol egy fiatal nő sorsa is megragadta. Amrita Sher-Gil a neve, egy szikh herceg és egy magyar polgárlány nászából született. (A hölgy Baktay Ervin unokahúga volt. Párizsban tanulta a festészetet, majd úgy döntött, hogy Indiába megy, ahol a modern festészet egyik meghonosítójaként tartják számon. Pedig csak 28 évet élt, mert két oldalról égette a gyertyát.)

Ajánlottam Sándornak, hogy jó lenne egy igazi palóc közegben játszódó játékfilmet is forgatni, addig, amíg még vannak igazi palócok. Hiszen Tolnay Klári bájos Katyiján kívül a palóc, szemben például a székely vagy alföldi emberrel, még nem lelte meg a helyét ebben a műfajban. De a megátalkodott ember csak rázta a fejét:

– Vagy megcsinálhatom a három közül valamelyiket, vagy megmaradok a dokumentumfilmeknél.

Valójában tehát ilyen lehetőségekkel számolhat, aki itthon már minden díjat elnyert, s aki nemzetközi elismerésekben sem szűkölködik.

Dicsérem érdeme szerint ebben az írásban, de ne higgyék ám, hogy afféle alázatoskodó lakájként viselkedek, ha találkozunk. (Meggyőződésem, hogy nem is lenne ez a magatartás a kedvére való.) Fejére olvastam, hogy a súlyos témái miatt a filmjeiben viszonylag kevés helyet kap a humor. Ő akkor a *Holnap lesz fácán* című szatirikus történetre hivatkozott. Azóta rájöttem, hogy tán még a *Szindbád*ot is mondhatta volna, hiszen amikor annakidején láttam a filmet, gyakran kuncogtak a nézők.

Sára két dokumentumfilmet is csinált Burgert Róbertről, az akkoriban 175 éves Bábolnai Állami Gazdaság igazgatójáról. Megvallom, én ezeket nem soroltam a fő művei közé, talán valamelyest kitérőnek is éreztem. Aztán a korábbi nyilatkozatokat olvasva kiderült, hogy Sándor barátjának tekintette ezt az érdekes embert, akitől

sokat tanult a szervezést és a vezetési módszereket illetően. Át is adta nekem a két dokumentumfilm szövegét azzal, hogy nézzem meg, nem lenne-e tanulságos Burgert élettörténetét prózában is közreadni.

Jóformán még el se kezdtem az olvasást, amikor egy olyan anekdotára találtam, amely jellemez egy korszakot, s amelyet érdemesnek tűnik az olvasókkal is megismertetni. Egy kis kitérőt teszem hát, és aki idáig elolvasta dolgozatomat, megérdemli a jutalmat.

Akkoriban Hruscsov (van-e aki e nevet nem ismeri?) már másodszorra látogatott hivatalosan Magyarországra, s tervezett útiprogramjában Bábolna is szerepelt. Előzetesen a szervezők lementek a helyszínre, hogy a programot megbeszéljék. Felmerült, hogy ajándékot is illene adni a magas vendégnek. Egy lószobrocskát, vagy valami ilyesmit. Ekkor állt elő Burgert a meghökkentő ötletével. Elmondta, hogy amikor Viktor Emmánuel olasz király Bábolnán járt, négylovas hintót kapott ajándékba. Pedig belőle báburalkodót csinált Mussolini. Ha ezt figyelembe vesszük, Hruscsov-nak, a szocialista tábor urának, minimum egy ötösfogat járna.

A központi elvtársak rosszul lettek az ötlettől. Nincs nekik annyi keretük, hogy egy ötösfogatot megvásárolhassanak.

Burgert tudta a megoldást. Abból indult ki, hogy a lovak sem örökéletűek. Elhullik az öt ló, s ha az illetékesek beletörődnek, ettől még nem megy tönkre a gazdaság. A hintót, a szerszámot meg az ostort is le lehet selejtezni.

Ez ellen a megoldás ellen már a hoppmestereknek sem volt kifogásuk. Amikor eljött az ideje, Kádár Jánossal együtt meghintóztatták a kedves vendéget, majd Burgert közölte az ajándékozás tényét. Hruscsov meglepődött, de tréfásan megjegyezte, hogy ha elfogadja a lovakat, otthon kulákként fogják kezelni.

Egykoron Árpád apánk egy fehér lóval vette meg Szvatopluktól az országot, Burgert Róbert meg öt „döglött” lóval igyekezett elnyerni a szocialista tábor jóindulatú beleegyezését egy új szemléletű gazdálkodáshoz. Csakhogy a számításba egy kis hiba csúszott: Hruscsovot ugyanis hamarosan elcsapták. Örülhetett, hogy ép bőrrel megúszta. De hát mindig akadnak sikertelen beruházások...

E történet fennmaradását Sárának köszönhetjük. Lenne hát érzéke egy derűsebb világábrázoláshoz is. Mint ahogyan, ha a saját múltjáról, emlékeiről beszél, szavai mögött is ott csillog az a bizonyos palóc humor.

Elmondja például, hogy amikor bejáró diák volt, a vasutasokkal együtt forgatták az ördög bibliáját. Úgy megtanulta tőlük a kártyatrükköket, hogy Turán, kereskedő kártyapartnereit kopasztgatva szépen kiegészítette a zsebpénzét.

Még főiskolás volt, amikor 1956-ban, a külföldre távozó Mamcserov Frigyes ráhagyta a lakáskulcsát, no meg a lakását is. Az Erzsébet hídnál lévő Klotild palota hátsó, Petőfi Sándor utcai oldaláról volt a ház bejárata. A méltóságteljes épületben egy tizenkét szobás garnizálló részt is kialakítottak: ebben lelt Sándor hangulatos otthonra. Itt volt a műhelye és a klubja. Egyik alkalommal itt mutatta meg nekem fotós játékait. Lefényképezte a földre hulló pohár esését, a tört darabok szanaszét repülését, s ugyanígy a vízbe cseppentett tinta eloszlását. Máskor a vaskos legény a hullahopp karika pörgetésével lepett meg.

Egy alkalommal azzal hívott fel, hogy szüksége lenne csupán néhány napra ötszáz forint kölcsönre. A visszaadás időpontját napra, órára megjelölte. Nehézség csupán abból adódott, hogy én, bohém ember lévén, anyám gyámsága alá helyeztem

magam, nála volt a kassza, s ő utalta ki a zsebpénzemet. Anyámmal való sikeres tárgyalás után jókedvűen vittem Sárának a pénzt a megbeszél helyre, a háza kapujával szemben lévő Corsó Étterembe. (Ötszáz forint nem volt nagy összeg, de az időben még a száz forintos volt a legtekintélyesebb bankópénz.)

Ha már így összejöttünk, elbeszélgettünk egy kicsit, vagyis záróráig. Akkor Sándor azt javasolta, hogy nézzük meg, mi újság az Astoria pincebárjában. Meleg nyár volt, mindketten rövid ujjú kötött pulóverben voltunk. A bejáratnál álló zord cerberus közölte, hogy a bárba nyakkendő nélkül tilos a belépés. Ahhoz viszont hozzájárult, hogy tíz forintért nyakkendőket béreljünk tőle, és ezzel ékesítsük könnyű kötött pulóverünket. Elég abból annyi, hogy már pirkadt az ég, amikor Sára házának a kapujánál elváltunk.

Aztán eljött a törlesztés ideje, de sehol semmi. Van ez így, majd jelentkezik, gondoltam. Eltelt még egy-két nap, amikor megcsörrent a telefon:

– Most sikerült kimankóznom a kórház folyosójára. Téged hívtalak először – közölte az ismerős hang. – Amikor elválásunk után bementem a ház kapuján, megcsúsztam a lépcsőn és combnyaktörést szenvedtem.

Bizony, ez elég ok a késedelemre.

Mindezt azért meséltem el, hogy megindokoljam Sárának feltett kérdésemet: vajon hogyan illik össze a munka közben tanúsított kérlelhetetlen szigora a kalandkereséssel, imitt-amott a kalandvággyal?

– Hát ha nem élsz, honnan lesz akkor élményed? – kérdezett vissza azonnal. (Valóban, eddig eszembe sem jutott, hogy derék nyelvújítónk az él, az élet szavak alapján fabrikálhatta az élményt, amely ilyen jól szuperál azóta is.)

A rendszerváltás egyik vívmányaként adták ki Hernádi Gyula *Jancsó Miklós szerelmei* című könyvét. Az író talán nem is sejtette, hogy milyen lavinát indít el. Lehet, hogy csalódást okozok, de ezt a gazdagnak mondható témakört mellőzni vagyok kénytelen, mert Sándor alighanem megsörétezné a fenekemet, ha ezt megtenném.

Az élet szeretete, az életigenlés, az immár hetvenen túl bandukoló Sára Sándort ma is jellemzi. Három otthona van. A pesti lakás mellett a turai szülői házat is megtartotta, felújította. És még télen is szorgosan látogatja köveskáli szőlőbirtokát, mert a borospincében nem hagyhatja magára hosszabb ideig a nemes italokat a gondos gazda.

Vagyunk, akik eljártsszunk a gondolattal, hogy a Karancs a mi palóc Parnasszusunk. Nem tudom, hogy ki, hogyan osztaná ki az istenek és istennők szerepét, de hogy Dionüszoszt Sárán kívül senki meg nem személyesítheti, ahhoz ragaszkodom. Amikor meglátogatott, kétségű, öreg zsákvászon tarisznyában, szépen felszerszámozott üvegekben hozta a vöröset meg a rosét. (Hatásos névjegy, annyit mondhatok.) Engem a megkopott szállítóeszköz, a lovak zabos tarisznyájára emlékeztetett, no meg azokra a házivászonból varrt tarisznyákra is, amelyekben a ballai gyerekek hozták az iskolába a palatáblát, a palavesszőt, az olvasókönyvet meg a kis katekizmust. Ezt hallván Sándor mindjárt eldöntötte, hogy Turán megpróbál felkutatni egy palatáblát.

Másik nagy szenvedélye a vadászat. Talán már negyedszázada is van, hogy rákapott. Egyik filmjéhez készülve barátságot kötött egy vadászmesterrel.

Sárának bőven volt lehetősége arra, hogy munkájáról, terveiről nyilatkozzon. Higgadtan, az érzelmeit illően megzabolázva beszél, akár nagy sikerekről, akár

mellőzésekről, netán kudarcokról legyen is szó. Hosszú beszélgetésünk során vettem észre, hogy nehezen titkolta büszkeségét, amikor utóbbi acai vadászélményéről mesélt. No, nem a vadászszákmánnyal, netán az aranyérmes agancsú szarvasbikával, vagy egy hatalmas agyarú vaddisznó leterítésével dicsekedett, hanem azzal, hogy felmászott a magaslesre, pedig annak hiányzott egy foka. (Le is jött sikeresen, különben nem jött volna létre ez a találkozás.)

Már enyhe irigységgel kérdeztem rá, hogy van-e még más, további magánpassziója is. Kiderült, hogy van: itthon és külföldön is gyűjti a késeket.

Ahogy beszélgettünk, megjelent előttem egy kép. Öreg barátom, Albertus Dezső, kérésre megcsinálta a divatból kiment egykori gyermekjátékokat: a bakszekeret, a bocfapuskát, a gordót meg a fűzfa sípot. A munkához kirakta maga elé a késeit. Három csaknem egyforma vágószerszámot, amelyeknek a pengehegyei nem hátra, hanem előre görbültek. Ezek a pengék a hosszú szolgálat alatt, s gondolom, hogy a sok köszörüléstől is, jócskán elkoptak. Elkoptak, de élesek voltak, oly élesek, hogy akár beretválkozni is lehetett volna velük.

Arra gondoltam, ha egyszer még hazamehetek, elkérem Dezső barátom egyik kését és Sándorunknak ajándékozom. Gondolom, megérti az üzenetet.

Utóirat: Rájöttem közben, hogy elmehetne ám érte ő maga is. Mert elmondta azt is, hogy minden esztendőben kétszer, de legalább egyszer néhány napot a Ballával szomszédos faluban, Mátraderesken töltsön, ahol a Mofetta nevű gyógyintézményben fürdők a föld mélyéből feltörő gázokban. Közben vadászik és barátkozik a Mátravölgyi palócokkal. Ballán Miklós napján van a búcsú. Gondolom, Sára Sándort, a szép ősz szakállával, szívesen látnák a ballaiak Mikulásnak.

Részlet a Serra da Capivara sziklarajzaiból

Részletek *Az angyalok könyvéből*

I/16

Most indulsz el.
Még egy pillantás a tükörbe.
Azt kívánom: ne érkezz ide.
Maradj abban a helyzetben,
Ami nélkül rád sem ismernék.
Mindig úgy jöttél,
Mintha valamely határon
Csempésznéd át kincsedet.
Valahol már számlálhatod,
Átválthatod akármire,
Fényében ragyoghatsz!
A tükörből mégsem menekülsz.
Mert ismerlek, fogva tartalak.

I/20

A titokkal együtt elvész
A jelenlét kegyelme,
Miben osztoztál,
Az esendő perc oda.
Maradnak évszakok színjátékai,
Idegen mozdulatok,
Miket homályosan látunk,
Készen bár visszadobni a labdát.
Ki ismeri odaadásunk?
A játék eljátszódik nélkülünk.
Kinek találták ki?
Marad a pulzus,
Néhány primitív ütem:
Egyhangú mértéke a pusztulásnak.

Leereszkedő alkonyatban

Egy elsüllyedt világ nevelt,
 röghöz kötött szent ártatlansággal.
 Az idő feloldódik léted határai
 között. Ez a vajúdo igyekezet
 fényre löki napjaid terhét.
 Veszendő dolgok fontossága
 mélyül szívedben. Ez a bekerítetttség
 égető szükségessége körülpántol.
 Egykor a közös élményekre épülő
 közösség hite, a család adta erőd.
 Ez a hit lángja már alig pislákol
 benned. Felsajdul az idő múlása
 öregkori magányodban.
 Csalódásaiddal birkózol,
 s a veszteség érzése erősödik
 a leereszkedő alkonyatban.

Gyertya-meleg

Bandukolsz a délutánban,
 szélbe sodródnak szavaid,
 gyertya-meleg mosoly szádon.
 Válladon a fák árnyékait cipeled,
 melyek előtted, mögötted a füvek
 hajára kerülnek. Éjjel
 belemorzszálódnak a megérkező
 ősz hűvös leheletébe.

Vívódva

Magam keresztje vagyok,
 napjaim rozsdás vasszegek,
 kifeszítenek.
 Fellobbannak a messzeségek,
 és a nap széttört üvegszilánkjai
 hullani kezdenek.
 Alkonyatba dől a délután.
 Az éjszaka józanító szele
 végigdidereg az alvó házon.
 Magam keresztje vagyok,
 az éjszakáim a rozsdás
 vasszegeket kalapálják,
 s kifeszítenek.

Visszahív a csend

Megálltam az elhagyott
udvaron, a letarolt szomorú
kert előtt, néztem az elgazosodott
veteményágyak pusztá kóróit.
Itt minden szélnek van eresztve...
A rég elporladt kéz ültette
diófa behajol a volt virágágyak
fölé, és koppanva potyogtatja
résre hasadt zöld zakójából a diót.

Visszahív a csend, a hallgatás...
Lépteid elhaltak a házban
és az udvaron. S a figyelő
ablakszemek megvakultak,
bezárult a spaletta, és bent
kuporog a sötétség.
Igavonó türelmeden ment keresztül
minden.
Zsong, sziszeg a csend.

Lomb hajában

Ez a kapaszkodás:
minden szárral, gyökérrel.
Ezek a bütykös ujjak
a partoldal hempergő
hajlatán. Ez a kiterjedt
messzeség felé bólogatás.
Így a nyár elé indulva...
Egy madárdalnyi bizonyosság
repül át a völgy fölött.
Lomb hajában fészek,
elringatja zöld feje.
Késő délutánok napfényében
álldogál, alatta ernyedt
és édes virágillat
lengedez. A politika
szellője meg sem legyinti.
Él, suttog, beszél, gazdagsága
a zöld levél. Messzi
nemzetségek régi, fojtott
bánata lebeg el alatta.
Öreg fa, úgy örülök neked,
mint messze idegenben
a földimnek.

KERÉK IMRE

Tavaszi jön

Tavaszi jön szürke jégpáncél alól
bontakozó tavak tükrén ikrás
fehér fény síkok szabdalta kékség
örvénylik pezseg s a naparanyozta
dombhajlatokon akácligetekben
korhadtt avar alól diadalmasan
fúrja fejét a fényre a hóvirág
patakparton tőzike csengettyűzik
s barnahátú szarvasokként iramló
napok hetek után varázsütésre
zöldbeborul hegy-völgy erdő-mező
martilapu kutyatej millió sárga
csillaga vakít a villogó-hegyű
lándzsáikat rázó füvek közül
hajnali pír ömlik el a göcsörtös
őszibarackfán míg lázban vacogva
szeretkeznek a Nappal növényi szárazak
kéрге alatt habosan bizseregnek
a sejtek rostok s kertünk bokrai
gallyaikról rigókat hajigálnak
ég felé a teremtés-utáni boldog
összevisszaság önkívületében

Pásztor

Giczy János festménye alá

akár háta mögött a fa
gyökeret eresztve a tájban
hosszú botjára dőlve
kőmozdulatlan áll magában

mint rebbegő lidérccláng
fehér vászoninge világol
egy holnemvolt meséből
ő a holnemvolt pásztor

fűcsöndben lombárnyékban
befeleg hallgatózva
tűnődik ősi bálvány
magány időtlen-szikár szobra

megbonthatatlan egytömb
állandóság a porló pillanatban
ahogy hosszú botjára dőlve
figyel némán kőmozdulatlan

Mintha nem lenne semmi ok

Jó volna kicsit játszani,
a sodrásban megállani
legalább pillanatra csak,
hallgatni fűeszt, madarat,
míg elforog velünk a föld:
kizökkenteni az időt,
mintha nem lenne semmi ok
rágondolni, hogy meghalok,
mintha lehetnék boldog is,
egyszerű, mint az ég, a víz,
az öntudatlan állatok;
magamat elengedni, hogy
ne csak a tények, részletek –
járja át minden sejtemet
a befoghatatlan egész,
élet helyett a létezés;
de nem lehet, hát nem lehet,
pörgök tova, mint a kövek
örvénylő folyó fenekén,
hová alig jut el a fény.

FANCSIKNÉ CSABA MÁRIA

Forradalom és rendszerváltás

Az 1956-os forradalom és az 1989-es rendszerváltás
szubjektív összefüggései

Legújabbkori történelmünk két legfontosabb korszakáról, illetve e két időszak közötti összefüggésekről a különböző szakemberek (történészek, politológusok és még sokan mások) sok mindent és sok mindennek a cáfolatát is megírták már. Minthogy magam is átéltem mindkét időszakot, s az utóbbinak aktív részese is voltam, személyes emlékeim leírásával szeretnék hozzájárulni a salgótarjáni folyamatok részleteinek jobb megvilágításához.

Bennem az ötvenhatos forradalom országos és helyi eseményei több okból is mély nyomokat hagytak. Pécssett gimnazista lányként éltem meg, hogy mezőgazdász nagybátyámat feleségével, két kiskorú unokatestvéremmel és apai nagyanyámmal együtt elhurcolták a hortobágyi Kónya-pusztára. Már diákként sem tudtam megérteni, hogy mit véthetett a sohasem politizáló nagybátyám, s az első világháború után két kiskorú gyermekét özvegyen felnevelő és iskoláztató nagyamám. Salgótarjánba férjem révén kerültem, s a forradalom kitörésekor alig két hónapos kislányunkkal és férjem családjával együtt laktunk a vásártéri 76-os bérházban. Naponta besétáltam babakocsit tologatva a Fő-tér környékére, ahol kis-mama társaimmal találkoztunk. Úgy tűnt, hogy nálunk, Salgótarjánban is megdőlt a megdönthetetlennek hitt, a családomnak oly sok keserűséget okozó rendszer, s romjaiban hevert annak egyik szimbóluma, a szovjet hősi emlékmű. Mintha még az égiek is örültek volna a forradalom sikerének: ezen az őszön szokatlanul hosszúra húzódott a csendes, napsütéses „vénasszonyok nyara”. Mindenszentek és halottak napján ritkán tapasztalható szép időben tömegek zarándokoltak ki a temetőbe. Szinte ott volt a város egész lakossága és a kegyeletes hangulatban érezhetően szeretettel üdvözölték egymást még a távolabbi ismerősök is. Megelégedettség sugárzott az arcokról, hogy most már talán visszavonhatatlanul és békésen győzött a forradalom.

November 4-én hajnalban szinte villámcsapásként ért Nagy Imre rádióbeszéde. Aztán várakozásteli, de egyre reménytelenebbnek látszó napok, hetek következtek, majd december 8-án a késő délelőtti órákban fegyverropogás törte meg a csendet. A lövések zaját sikoltások, jajgatások és rémült kiáltások követték. Pánikhangulat áradt szét az egész vásártéren. Magam is azonnal, ösztönösen először kicsi lányomat igyekeztem a szoba sarkában lévő kiságyban biztonságba helyezni, majd a 76-os bérházban lévő lakásunk ablakából figyeltem a kétségbeesetten rohanó tömeget, amint a vasúti átjáró irányában, a kórház felé egymást segítve cipelték a sebesülteket. Este pedig, amikor a vacsorát vittem férjemnek a kórházba, még jobban

megdőbbsentett a sebesültek és a halottak látványa a hátsó kórházudvarban. Bánatomat apámmal és nagyszüleimmel is szerettem volna megosztani, ezért a helyzetünkről tájékoztató levél mellékleteként a karhatalmistákat elítélő verseimet is elküldtem nekik, mely miatt – hála Istennek, szerencsésen végződő – kellemetlen perceim akadtak. A következő hetekben, hónapokban még pislákoló némi remény, de május elsején, a budapesti Hősök terén, vörös lobogók alatt felvonuló tömegek láttán már az is kialudt.

Még néhány hónapig rendszeresen hallgattuk a Szabad Európát és Amerika Hangját, szorítottunk letartóztatott ismerőseinkért, aztán egyre kevesebb szó esett '56-ról. Jöttek a szürke hétköznapok, a mindennapi gondok, örömök. Nőttek és születtek gyermekeink, az élet nem állt meg. Aztán a Kádár-rendszer is lazított: mi lettünk a legvidámabb barakk, lassan hazaszállingóztak börtönbe zárt ismerőseink s ők is beilleszkedtek az élet folyamatába. A forradalomról egyre kevesebb szó esett közöttünk még szűkebb körben is. Kihasználva a rendszer adta lehetőségeket, lassan még Nyugatra is utazhattunk, autót vehettünk, víkendházat építhettünk, nyaralhattunk.

Egyre inkább érződött azonban, hogy a viszonylagos jólét nem a szocialista rendszer gazdasági erejéből, hanem a külföldi kölcsönökből fakad, melyek elengedhetetlen kísérője volt viszont a „fellazító” politika. Ennek hatásai érződtek az új gazdasági mechanizmusok keresésében, az anyagi ösztönzés elvének előtérbe helyezésében és a Párton belül egyre élesebb és egyre nyíltabbá váló vitákban. A rendszer valóban kezdett fellazulni, jött a nemzeti érzéseket hangsúlyozó Pozsgay-féle Népfront, majd Lakitelek; egyre nagyobb hangsúlyt kapott 1956 és az ezt követő megtorlás időszakának tisztázása, a felelősök megnevezése. Mindezzel elkerülhetetlenül együtt járt az egypártrendszer megkérdőjelezése, a többpárt-rendszer igénye, mint 1956 egyik legfontosabb célkitűzése. Innen már csak egy lépés vezetett a Varsói Szerződés felmondásának és a szovjet csapatok kivonulásának követeléséig.

Bár némi késéssel, de itt, Salgótarjában is megindult a szellemi mozgolódás. Ennek első jelei megmutatkoztak például abban, hogy az MSZMP által a városházán rendezett várospolitikai fórumon a korábbiaktól eltérően már többen is nyíltan fel mertük vetni a város romló gazdasági helyzete ellenére is tovább épülő, illetve feleslegesen fenntartott párt- és szakszervezeti ingatlanok (pécskődombi Pártiskola, a Tóstrand melletti SZMT Oktatási Bázis, Városi Tanács kemping melletti hétvégi pihenője) ügyét, azoknak esetleg szociális célokra való felhasználási lehetőségét. A bevezető beszédében a „demokratizmus” kiszélesedését és a „népgazdasági szintű közgondolkodást” hangsúlyozó Sándor László városi párttitkár arra való hivatkozását, hogy ezek nem Salgótarján pénztárcáját terhelik, magam is és mások is azzal cáfoltuk, hogy az ország pénze mindannyiunk pénze. A megújulás szükségességét hangsúlyozó fiatal párttitkártól többen is megkérdeztük, mi a véleménye az ország több helyén már nyíltan is jelentkező „másként gondolkodók” ellenzéki mozgalmairól. Az volt a határozott válasza, hogy tudnak ezekről, de időben megteszik a megfelelő lépéseket, hogy ezek a felforgató eszmék ne gyűrűzhessenek be a megyébe.

Az eszmék azonban mégiscsak begyűrűztek, mégpedig elsősorban 1956 emlékének felidézésével, az áldozatokra való, először csak szűk körű, majd egyre nyíltabb megemlékezésekkel.

Számomra az első emlékezetes esemény 1988. december 7-én történt. Édesapám a templomból jött haza és elmondta, Dénes atya bejelentette, hogy a holnapi mise az ötvenhatos, értelmetlen és kegyetlen salgótarjáni sortűz áldozataiért lesz megtartva. Végre valami itt is történik, gondoltam és a rendszeres templomjáró ismerősömmel, dr. Telmányi József nével kis koszorúkat, mécseseket, gyertyákat vásároltunk és vittünk a december 8-án megtartandó szentmisére. A fiatal plébánosnak azonban valaki időközben szólhatott, mert a mise előtt aggodalmasnak tűnő tekintettel arra kért bennünket, hogy a templomba ne vigyünk be semmit. Így aztán a bejárat melletti fészületnél történt meg a – városban talán a legelső – csendes megemlékezés 1956 salgótarjáni áldozatairól.

Néhány nappal ezt követően a Zeneiskolában a *Palócföld* szerkesztősége rendezett irodalmi estet, melynek házigazdája Pál József, vendégei pedig Liptay Katalin és Bubik István voltak. Az est irodalmi tartalmára pontosan már nem emlékszem, csak arra, hogy Bubik István akkor még egészen fiatal színészként adott elő részleteket *Az ember tragédiájából*. Arra sem emlékszem pontosan, kinek a kezdeményezésére, de a színpadon gyertyákat gyújtottunk, és a jelenlévők egy része piros-fehér-zöld kokárdát viselt. Bár nem kimondottan ennek jegyében indult, az irodalmi est egy meghitt hangulatú '56-os megemlékezéssé vált.

Az időben kissé visszaugorva, ezt talán egy-két hónappal megelőzve, a Múzeumban is volt egy nagyszabású irodalmi est, melynek főszereplője Baranyi Ferenc és Dévény Nagy Kamilla volt. Valamit már jelzett, hogy a nézőtér zsúfolásig megtelt, sokan elsősorban Baranyi Ferenc, mások viszont Dévény Nagy Kamilla miatt jöttek el. A helyfoglalás érkezési sorrendben történt s mivel meghívó nélkül is nagyon sokan jöttek, már negyedórával a kezdés előtt egy tűt sem lehetett volna leejteni, s megtörtént az a „felségsértés”, hogy az utolsó percben érkező protokollvendégeknek nemcsak hogy az első sorban nem jutott hely, de még a terembe sem tudtak bepréselődni, közülük jónéhányan – sértődöttségüket kifejezésre juttatva – el is távoztak a helyszínről.

Dévény Nagy Kamilla újszerűen, gitárkísérettel előadott hazafias színezetű dalait a közönség szokatlanul nagy ovációval fogadta, csakúgy, mint a szellemesen sziporkázó Baranyi Ferencet. Az ő versei között azonban szerepelt a *Rekvium a főhadnagyért* című versciklus is, melynek nagyon vegyes volt a fogadtatása. (Arról szól, hogy a mosonmagyaróvári sortűzet leadó csapat egyik tagját, a zöld ávós fiatal főhadnagyot kórházi ágyáról elhurcolta és meglincselte a felbőszült tömeg.) A költő egyértelmű szimpátiáját a kiskatona mellett a közönség egy része nem vette jónéven, s a felcsattanó taps közben – akkor még teljesen szokatlan módon, kisebb botrányt keltve – füttyögés és moraj is elhangzott... Erről aztán a vita még napokig folytatódott a különböző beállítottságú emberek között. A szellem azonban kiszabadult a palackból és a más véleményen lévőköt már nem lehetett a szokásos kritikai módszerekkel elhallgattatni.

Az események azonban igazán akkor gyorsultak föl, amikor a városban – dokumentumfilm forgatása céljából – megjelentek Schiffer Pálék.

Velük furcsa módon kerültem kapcsolatba. Egyik este a férjemet felhívta valaki és megkérdezte, feljöhetne-e a lakásunkra (Bem u. 8.) egy kis beszélgetésre, mert úgy tudja, hogy a férjem jó helyismerettel rendelkezik, biztosan tudna adalékokkal szolgálni a város munkásságának a történetéről. A férjem igent mondott, s hamarosan

megjelent a lakásunkon Schiffer Pál, Dávid János és Geskó Sándor. Perceken belül kiderült, hogy nemcsak úgy általában érdeklődnek a munkások szociológiai kérdései iránt, hanem kifejezetten az '56-os eseményekre fókuszálnak. Elmondtuk, amit tudtunk, s magam is meglepődtem, hogy a konkrét, apró részletek már mennyire nehezen voltak pontosan felidézhetőek. Éjszakába nyúlóan beszélgettünk. Ők arról tájékoztattak, hogy eddig kikkel és hogyan készítették interjút. Megemlítették, hogy a megkérdezettek többsége vagy teljesen elzárkózik, vagy feltűnően óvatosabbá válik, mielőtt 1956-ra terelődik a szó. Az emberek még félnek nyilatkozni, s ez megnehezíti munkájukat. Schiffer Pál úgy tartotta, nem sajnálja a filmanyagot, a teljességre törekedve, minden személyes visszaemlékezést rögzítenek az utókor számára, hogy az igazság minél alaposabb felderítése érdekében ezeket az írásos dokumentumokkal, illetve egymással is össze lehessen vetni. Szerinte ugyanis, ha több ember egymástól függetlenül ugyanazt mondja, az már egyértelműen felér egy írásos dokumentum értékével.

A városban minden diszkréció ellenére hamarosan elterjedt a filmkészítés híre, mely egyesekben további bátorítást, másokban pedig éppen fokozottabb visszafogottságot váltott ki. Már lezárni készültek kutató munkájukat, amikor a József Attila Művelődési Központ klubtermében rendezett összejövetelen érdekes dolog történt. Olyan sokan jöttek össze, hogy alig fértek el a teremben. A téma iránt eddig tapasztalt zárkózottság teljesen megszűnt, az ott lévők ajka megnyílt s oly sokat meséltek, hogy Schifferék alig győzték a felvételek készítését. A résztvevők közül kiemelném dr. Samu István, ideg-elmegyógyász főorvos szerepét, aki sok érdekeset említett arról, hogy utólag hogyan viselték el lélekben a történeteket 1956 életben maradt áldozatai, és hogyan maguk, a pufajkások.

Schifferék végül huszonnégy órás anyagot forgattak a sortűzről, melyet megfelelő helyre juttattak az utókor számára. Ebből a hatalmas anyagból két önállóan vetíthető, egyenként kb. másfél órás kivonat is készült. Az egyik elsősorban a salgótarjáni sortűzzel, a másik pedig Hadady Rudolf és Hargitay Lajos máig sem teljesen tisztázott drámájával foglalkozik. Ezeket a filmeket a József Attila Művelődési Központ színháztermében, nagy nyilvánosság mellett, ankét kíséretében is levetítették, de a Magyar Televízió is többször a műsorára tűzte.

Ezen kívül – a legfőbb tényeket összefoglalva – Dávid János egy könyvet is megjelentetett, s ekkortájt látott napvilágot Steigerwald Ottó írása a *Nógrád* hasábjain, valamint Dávid János kétrészes cikke az *Új Tükör*ben, valamint egy összefoglaló írás a *Palócföld*ben.

Miközben a film készült – a filmesektől függetlenül –, a velünk egy udvarban lévő levéltár igazgatója, Á. Varga László (közismerten a Párt „reform szárnyához” tartozott) diszkréten megkérte a férjemet, nem tudná-e megszerezni az 1956-os műtéti naplókat, mert ők ezt még hivatalosan nem kaphatják meg, pedig minél előbb szeretnék megismerni a pontos részleteket. A naplók előkerültek, többen is alaposan átnéztük azokat, s emlékezetem szerint harmincon felül volt azoknak a száma, akik egyértelműen lövési sérülések áldozatai lettek abban az időszakban. Számomra feltűnt, hogy a sérültek nagy része egészen fiatal korú volt. Bennem – velük kapcsolatban – ismét felelevenedtek az ötvenhatos közvetlen élményeim, amint sorban ott feküdtek a betontámfal mellett, a kórház hátsó udvarán. Ez az emlékfelidézés ösztönösen is arra készítetett, hogy tőlem telhetően továbbra is

segítsem a körülmények tisztázását, és az áldozatok emlékének megőrzését. Itt szeretném megjegyezni, utólag is sajnálom azt az áldozatok száma körül folyó hiábavaló vitát, amely a lényegről elterelve a figyelmet, egymás ellen hangolta még „ötvenhat” legőszintébb híveit is.

Időközben összetalálkoztam egyik kedves, régi pedagógus kollégámmal, aki óvatosan, de örömmel közölte, hogy Salgótarjában is megalakult a Magyar Demokrata Fórum helyi szervezete, ahol szívesen látnának. A meghívást örömmel elfogadtam és másnap már részt vettem a rokkant-telepi Táncházban rendezett összejövetelen. A helyiséget a Nógrád Táncegyüttes akkori vezetője, Mlinár Pál bocsátotta rendelkezésre, aki azonban nemcsak házigazdája, hanem aktív résztvevője is volt az összejövetelnek. A Fórum elnöke Sípos Lajos, helyettese pedig dr. Szabó Sándor volt s a törzstagok közé tartozott dr. Monokiné, Rózsa néni is, akiről utólag tudtam meg, hogy ő volt a szervezet megalapítója, az első összejöveteleket az ő vásártéri lakásán tartották. A beszélgetések légköre számomra újszerű és szimpatikus volt, és hittem abban, hogy az ott tapasztalt sok jó szándék nem lesz hiábavaló. Bár jöttek fenyegető levelek, túlságosan már nem félt senki, mert ezek a levelek nem tűntek komolynak, s egyre inkább bízunk a nyilvánosság erejében. A légkör olyan volt számunkra, mintha egy fülledt szobából kilépve friss levegőt szívtunk volna. A beszélgetések témái között a forradalomra emlékezés valamilyen formában csaknem mindig szerepelt, de egyre inkább felvetődtek a jelen gondjai és azok megoldási lehetőségei. Számomra talán legemlékezetesebb az a nap, amikor „Salgótarján jövője” volt a téma. Mindenki szabadon elmondhatta gondolatait arról, hogyan képzei el a természeti adottságok minél jobb kihasználását. Szóba került a legeltetési állattartás, a korszerű – természetközeli és foglalkoztatási lehetőséget biztosító – erdőgazdálkodás. A fafeldolgozó ipar fejlesztése mellett az iskolák és az iskolai nevelés korszerűsítésének igénye, a több szintű ellátást biztosító szociális otthonok hálózatának megteremtése, a felszabadult középületek célszerű hasznosítása, valamint sok egyéb kérdés is, amelyek némelyike talán még ma is időszerű. Akkor ezeket a javaslatokat dr. Szabó Sándor jegyezte fel egy egyszerű füzetbe, lényegük azonban talán ugyanaz volt, mint a mostanában súlyos pénzekért készített „project”-eknek.

A mozgalmak lassan egyre nyilvánosabbak lettek, megalakultak a pártok és megindult a készülődés a választásokra. Egyaránt a József Attila Művelődési Központban tartotta összejöveteleit az MDF és az SZDSZ is; így gyakran összetalálkoztunk, rendszerint még a közös teendőket is megbeszéltük, a sajtóban megjelenő írásokat egyeztettük. Az alapvető dolgokban alig volt közöttünk különbség, legfeljebb abban, hogy ők voltak a radikálisabbak és több volt közöttük a fiatal. A két párt között kezdetben nagyon jó volt a kapcsolat, és teljesen természetes volt, hogy a legelső december 8-ai megemlékezést is közösen tartottuk a Megyeháza falán lévő emléktáblánál. Ma is magam előtt látom, milyen baráti békeességben ültek egymás mellett Gusztos István, Speidl Zoltán és sokan mások. Bárcsak ez az összetartás a későbbiekben is megmaradt volna. Talán sok minden könnyebben, gördülékenyebben és főleg eredményesebben történhetett volna.

Egy ideig szinte ideálisan működött a salgótarjáni „kerekasztal”. A választásokra készülődés azonban egyre inkább vetélytársakká, később – sajnos – ellenfelekké tette még a rendszerváltó pártokat is. Egy dologban azonban még továbbra is

megmaradt az együttműködési készség és ehhez az MSZP is csatlakozott. Ez a közös ügy pedig az ötvenhatos sortűz áldozatainak emlékére állítandó emlékmű volt, melynek igénye már korábban felvetődött, de lehetőségére én hívtam fel a figyelmet. Egyik napon ugyanis édesapám azzal fogadott, a rádióban hallotta, hogy a Történelmi Igazságtételi Bizottság (TIB) '56-os emlékművet készül felállítani Budapesten. A rendelkezésre álló pénzmaradványból támogatnák a vidéki emlékművek felállítását is. Javaslatomat, hogy pályázzuk meg e lehetőséget, mindenki megszavazta, de csakhamar kiderült, hogy az együttműködési szándék önmagában nem elég, valakinek, vagy valakiknek a konkrét lépéseket is meg kell tenniük. Ezért létrehoztuk az Emlékmű Alapítványt, melynek kuratóriumi tagjait a pártok, társadalmi szervezetek és a szakhivatalok delegálták. Elnökévé engem választottak, tagjai pedig Brunda Gusztáv, Deme Attila, Jóvári Tibor, Karakasevne Persik Magdolna, Kún Zsuzsa, Leukó Albertné, Sándor Zoltán és dr. Szabó Sándor voltak. Elkészítettük a pályázatot a központi támogatásra, és a felhívást az adományok gyűjtéséhez. Hamarosan kiderült, hogy a központi támogatásra nem számíthatunk, de egyének és szervezetek részéről sorra érkeztek az ígervények és a konkrét pénzek is. A legjelentősebb összeget – egy millió forintot – Gressai Sándor, a Tűzhelygyár igazgatója ajánlotta fel. Közben a szobrászművészekről is beérkeztek a pályaművek. Bobály Attila, Kicsiny Balázs, Molnár Péter, Párkányi Péter és Szabó Tamás terveiből a Képzőművészeti Alap Lektorátusa – a közönség szavazatainak begyűjtése utáni második fordulóban, a két legjobb pályamű közül – Párkányi Péter és Szabó Tamás munkáját tette az első helyre. (A maketteket közszemlére helyezték ki szavazás céljából a Művelődési Központ előcsarnokában.) Az emlékmű felállítását jelentősen hátráltatta a központi támogatás elmaradása, a városi képviselőtestület késlekedő döntése a pénzügyi alap megteremtésére, valamint a helyszínről a szovjet emlékmű eltávolítására. Az eltávolítás végülis az itt állomásozó szovjet csapatok parancsnokának kezdeményezésére történt meg. (A festékspray-vel és rongálásokkal megcsúfított emlékoszlop további fenntartásához már ők sem ragaszkodtak.) Némi késéssel ugyan, de – Für Lajos beszédével – 1991-ben megtörtént a szoborkompozíció első részének a felavatása és megvalósult az eredeti célkitűzés: legyen kegyelet a halottaknak, engesztelés a hozzátartozóknak és mindazoknak, akik megszenvedték e korszakot, valamint legyen figyelmeztetés az utókor számára, hogy sokat szenvedett városunknak elege van a zsarnokságból, s annak minden formájából.

A lakosság részéről nem volt egyértelmű az emlékmű fogadtatása. Voltak, akik elvből elleneztek, de az ötvenhatosok között is akadtak kritizálói. Az évek során azonban kiderült, hogy ez az ország egyik legszebb '56-os emlékműve, melyhez sokan elzarándokoltak már és a televízió képzőművészeti műsoraiban is többször bemutatták pozitív példaként.

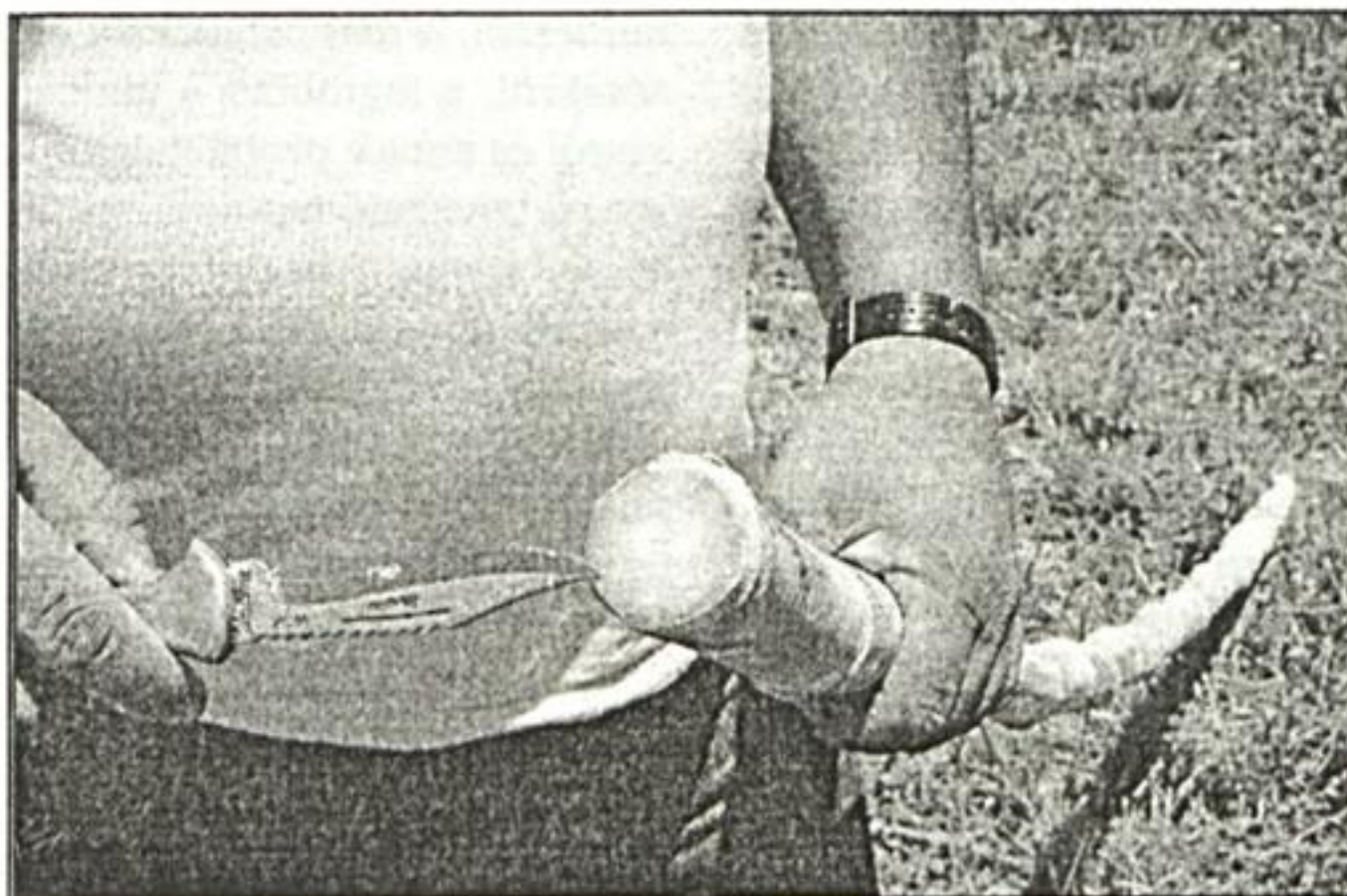
Az 1956 hamvadó paraszából fellobbanó láng – a csendes forradalom – befejező szakaszát az első szabad választások jelentették, melyek kialakították a demokratikusan megválasztott Országgyűlést és az önkormányzatok rendszerét. A választások az MDF-nek győzelmet, nekem sok mindenben csalódást okoztak. Már a kezdetekkor eldurvult a kampány, régi barátok egymás ellenfeleivé váltak. Munkatársak, rokonok és jó ismerősök közti kapcsolatok véglegesen felbomlottak. Plakátáradat zúdult a városra. Egymás plakátjait megrongálták, felülragasztották a futballszurkolói ösztöneiket kiélő „párt-drukkerek”. Ha az egyik párt feketét mondott, a

másik azonnal rávágta a fehérét és fordítva. Csakhamar rájöttem, hogy nekem nincsenek ilyen ambícióim, tulajdonképpen egyik párt követelményeinek sem tudnék maradéktalanul eleget tenni. Arról is meggyőződtem, hogy az effajta politizálás nem segíti a társadalom érdekeinek a megvalósítását. Kiléptem hát az MDF-ből és távol maradtam más pártoktól is. Párton kívülként próbálkoztam a személyes békítgetésekkel és jó néhány újságcikk megírásával, melyek közül néhányat ma is őrzök az asztalfiókomban.

Mostanában sokat tűnődök. Nem tudom, mi történt velünk. Oly szépen kezdődött minden és én még mindig nem hiszem el, hogy ha akarnánk, ne tudnánk legyőzni legalább önmagunkat: hatalomvágyunkat, sérelmeinket, indulatainkat, önző egyéni és pártérdekeinket. Nem hiszem el, hogy akik őszintén jót akarnak, ne lennének képesek megérteni: emberhez méltó életet teremteni csak együtt lehet. És ha ez így van, akkor mit számít az, hogy kinek milyen a vallása, hite, vagy származása.

Már régóta nem tartozom egyik párthoz sem. Az emberek értékét nem azzal mérem, ki milyen híres-nevezetes, vagy gazdag. Csak az a fontos, hogyan él és alkot. Egyre jobban becsülöm az egyszerűnek mondott, de valójában életbölcse-séggel rendelkező, az életért becsületesen megdolgozó tisztas polgárokat.

Naponta eljárók a sortűzre emlékeztető December 8. tér és a közepén álló emlékmű előtt. Jó látni, az emlékállítás terve megvalósult, az áldozatok kőbevésett nevét megismerheti az utókor és van egy hely, ahol mindenki leróhatja kegyeletét. Igaz, egyelőre még külön csoportokban, de remélhető, hogy az ellentéteket lassan majd békévé oldja a történelem.

Cukornád

GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ

A nemes vármegyének kezéhez...

II. Rákóczi Ferenc levelei és Nógrád megyei visszhangjuk

I. kötet (1703–1705)

Az elmúlt év egyik legnagyobb jelentőségű történelmi-nemzeti-politikai eseménye volt az 1705-ös szécsényi országgyűlésre való országos és megyei emlékezés: II. Rákóczi Ferenc és társai emlékének felidézésével, 300 évvel később, az egykori helyszínhez igazodva Szécsényben újra összehívták az országgyűlést. Nógrád megye intézményei különböző rendezvényekkel ünnepelték e jeles évfordulót: konferenciával, kiállítással és kiadványokkal emlékeztek vezérlő fejedelmünkre és korára. A Nógrád Megyei Levéltár több kötetrel kívánt emléket állítani történelmünk e jeles alakjának és a XVIII. század eleji Nógrád megyei történelmi eseményeknek. Ezek egyike a Szirácsik Éva szerkesztette és gondozta *Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból*-sorozat 44. kötete, amely II. Rákóczi Ferenc fejedelemnek az 1703-1705 közötti időszakban kelt leveleit és Nógrád megyei visszhangjukat dolgozza fel. A szerző az időintervallum kezdő dátumát – szándéka szerint – a Rákóczi-szabadságharc kezdetéhez, illetőleg a harcok Nógrád vármegyébe érkezéséhez kötötte, az időhatár utolsó éve a szécsényi országgyűlés befejezésének dátuma. A Rákóczi-

levelek, valamint az ezekre reflektáló intézkedések, megyei közgyűlési reakciók ebből következően kivétel nélkül nógrádi eseményekhez kötődnek.

A bevezető tanulmányban a Rákóczi-kor Nógrád megyei történéseiről értesülhet az olvasó. A korpuszban bemutatott fejedelmi levelekre és a tárgyalásukra vonatkozó adatok után a fejedelmi parancsokról és végrehajtásokról tájékoztat a szerző, úm. a levelezésről és a postaszolgálatról, a követküldésről, a megbízásokról és a kinevezésekről, a legtöbbet a hadseregszervezésről és annak problémáiról tudhatunk meg a bevezető tanulmányból. A szerző összefoglalja a hadsereg ellátásának, a gazdasági ügyek szabályozásának, a jogszolgáltatásnak, a vármegyei tisztújításnak Rákóczi-kori problémáit, kérdéseit, tudnivalóit, érinti a béketárgyalások ügyét, befejezésül az országgyűlés összehívásáról és a hűségesküről szól.

A kötet második fejezete már csak azért is terjedelmesebb, mert jelen munka elsősorban levéltári iratokon nyugvó forráskiadás és forráselemzés, ebből következően a szerző és a szerkesztő az eredeti dokumentumok közlésére helyezi a hangsúlyt. A szám szerint 76 levél és egyenként a hozzá kapcsolódó

külzet-leírások, a mellékletek és a vonatkozó iratok az eredeti szöveg átírásában, időrendben jelennek meg a szép kiállítású kötet lapjain. Valamennyi levél pontos közlése előtt megtaláljuk a tartalom summázatát, azt a tartalmi kivonatot, amely egyfelől tájékoztatásul szolgál a kötet használójának, másfelől segíti a korabeli nyelvhasználatban és stilisztikában járatlan olvasót. A magyarázó jegyzetek, kritikai megjegyzések, az eredeti levelekben előforduló latin szövegrészek fordításai, a rövidítések feloldásai lehetővé teszik, hogy a kor iránt érdeklődő laikusok vagy akár kiegészítő tananyagként iskolások is kézbe vegyék és könnyedén tanulmányozzák a Rákóczi-kor nógrádi vonatkozásait. A szerző munkáját dicséri, hogy a sérült szövegrészeket kiegészítve, valamint a szövegközlés hűségéhez igazodva, az eredeti szövegben található hibákat, elírásokat, az áthúzott szövegrészeket is meghagyva az eredetihez hasonló formában közölte a dokumentumokat.

A szövegközlés nyelvészeti alkalmazhatósága azonban nem feltétel nélküli. Az archaikus betűk nagy részét megőrizte ugyan az átírás, a szerző bevallása szerint csupán a két párhuzamos ékezettel ellátott *e* betűt nem sikerült hűen visszaadni. A formai jegyek (úm. bekezdések, sorok, oldalak hossza stb.) eredeti sajátosságait azonban – a történelmi célú szövegközlés szokásához igazodva – nem minden esetben tartotta meg a szöveg átírója. A szövegközlés ilyen hiányosságai miatt

az iratok nyelvészeti-nyelvtörténeti kutatásra való felhasználása csak feltételek mellett alkalmazható. Mégis Szirácsik Éva munkája a történészeknek és a levéltári iratokkal történeti szempontból foglalkozó kutatóknak hiteles forrása, a kor iránt érdeklődő olvasónak, a történelmet kedvelő iskolásoknak értékes olvasmánya lehet, de az eredeti szövegek kiadását fontosnak tartó nyelvészek, nyelvtörténészek számára is adhat értékes információkat a kor nyelvállapotáról.

A mutatók jól szerkesztettek, így hasznos segítséget nyújtanak a település- és személynevek keresésében. Mind a helynév-, mind a személynévmutatóba felvett adatoknak a levelekben felbukkanó összes variánsa megtalálható, amely a településtörténészek és a névtani kutatók számára egyaránt fontos jelentőséggel bír.

A néhány véletlenszerű elírástól (pl. a 47. o. utolsó bekezdése, ahol a zárójelben megismétlődik a dokumentum száma), valamint kisebb helyesírási, stilisztikai hibától eltekintve szép kiállítású, gazdag tartalmú kötetet tarthat kezében az olvasó, ha fellapozza Szirácsik Éva munkáját. A Nógrád Megyei Levéltárnak nem a jelen munka az egyetlen Rákóczi-kort idéző kiadványa, műhelyéből kikerülő, a XVIII. század eseményeit feldolgozó, értékes köteteit e folyóirat hasábjain a későbbiekben ajánlom az olvasónak.

(Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján,
2004.)

A homo ludens esete a történelemmel

Lukáts János: Az öreg Will (három dráma)

Lukáts János – a hátsó borítóoldalon közölt – rövid életrajzi adataiból annyit tudunk, hogy tanár volt Berlinben, utazó Párizsban, majd könyvtáros Budapesten.

Tisztában vagyunk ugyanakkor, hogy kiváló író egyben és ezt már több könyve bizonyította.

(*A szerző sűg...*) című bevezető-esszéjében segítséget nyújt a drámák keletkezését, sorsát, visszhangját illetően – bölcs rezignáltsággal gondolván az elmúlt évtizedek történéseire.

Lukáts János ugyanis bölcs ember. Intelligens, művelt, a világ dolgaiban jártas, nyitott minden újra, ugyanakkor játékos és problémaérzékeny.

A *fejedelem országai* című darabjáról így vall: „...Európai hatalom volt-e a 17. századi Erdély, vagy török vazallusállam? Bethlen Gábor fejedelem idejében talán az előbbi. Az élethalálharc, a külső és belső ellenségek, a kéretlen segítők kora: egyúttal a nemzeti felelősségé, az államférfiúi bölcsességé, a megtermékenyítő gondolatoké. Hatalom és erkölcs, előretekintés és realitásérzék, ebből fakad Bethlen drámája, a magyar történelemnek egy – talán kevésbé sötét – pillanatában...”

Ariadne történetét jól ismerjük. Fonal szimbólummá vált – a szerelemé is és a halálé is.

Az öt felvonásos *Az öreg Will* című drámában szerzőnk ódzkodik bevallani (vajon miért?), hogy Shakespeare az, aki utolsó napjait éli át avoni birtokán.

Azokról a napokról szól, amelyekben élet, halál, irodalom, szenvedés, történelem összefonódik: kisvárosi intrikák, pletykák, orvvadászatok, kocsmái dorbézolások, magány, hűtlenség...

Lukáts János szépen ír. Meglepő szófordulatai, stílusismerete, empátikus képessége,

humanizmusa, pozitív világszemlélete teszik mindenekelőtt olvasható/olvasandó alkotóvá.

A szavak bűvésze, egyben művésze.

Nem véletlen, hogy az *Ariadne* darab az ókori görög tragédiák stílusát, szerkezetét, dramaturgiáját, költőiségét idézi.

Azt kell mondanunk ugyanakkor, hogy szerzőnk nem par excellence drámaíró, ellenben – kiváló prózaíró és latens lírikus.

Ahogy a sportolók mondják: „belevész a szépségbe”. Nem véletlen, hogy a görög tragédia nyelvezete ragadja meg elsősorban, ugyanakkor a hosszú és színpadszerűtlen, statikus moralizáló jelenetekkel nem tud mit kezdeni. A mű olvasva gyönyörű, a képzelet színpadán eljátszható, de – a kegyetlen színpad már csak ilyen! – az író inkább verbalításban gondolkodik és nem akcióban.

Egyszerűbben: nem látványban, hanem szövegben.

...És ez a két másik műre is igaz. A hosszú monológok és a sovány cselekmény nem biztos, hogy elég egy igazán jó előadáshoz.

A fölényes történelmi tudás olykor a visszájára üt. A darab időnként didaktikus, pl.: Horace-nak, legjobb barátjának azt mondja az öreg Will: „(kicsit latin lettél: Horatio)”.

Elbeszélésből tudjuk meg, hogy mi történt. Elmondják, hogy miként kellett volna...

...Pedig játszani kellene, játszani...

A címadó darab a legproblematicusabb. A shakespeare-i életet/életművet összefoglalni öt felvonásos darabban szinte lehetetlen – szerzőnk nagyságrendileg 20 Shakespeare műből idéz.

(Azzal az alapállással vitába szállnék, hogy minden megírt mű mögött egy élettöredék áll – pl. Beethoven egyidőben írja a Sors-szimfóniát és a Pastorale-szimfóniát. Az Ötödiket és a Hatodikat is... Mindegyik külön világ.)

Összefoglalva: Lukáts János kiváló író, nagy örömmel fogjuk olvasni következő művét is.

(Mundus Magyar Egyetemi Kiadó,
Budapest, 2006.)

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Baráthi Ottó (Salgótarján), Bedegi Berill Barbara (Salgótarján), Bozó Andrea (Fülek), Csongrády Béla (Salgótarján), Fancsikné Csaba Mária (Salgótarján), Fenyő Ervin (Budapest), Gáspár István Gábor (Salgótarján), Gréczi-Zsoldos Enikő (Salgótarján), Gyöngyösi András (Dijon), Hír János (Pásztó), Kabdebó Tamás (Dublin), Kerék Imre (Sopron), Lukáts János (Budapest), Marafkó László (Budapest), Marschalkó Zsolt (Salgótarján), Nyírfalvi Károly (Budapest), Simek Valéria (Bakonycsernye), Solymár József (Solymár), Utassy József (Budapest)

Életmű ellenzéki szerepből

Ardamica Ferenc: Nem loptam én életemben

A szerző, Ardamica Ferenc 1941. november 30-án született Losoncon. Édesapja asztalos volt, édesanyja hivatalnok.

Írói tehetsége korán megmutatkozott. Első novellája, egy pályázatra beküldött mű 1961-ben készült. Ezzel helyezést ugyan nem ért el, azonban kapott egy több oldalas biztató levelet a bírálóbizottságtól, amelyben elismeréssel nyilatkoztak tehetségét illetően és további munkára, írásra biztatták Őt.

Alig egy évvel később megjelenhetett első novellája *Kollektív novella* címmel. Ennek sikeres fogadtatása után több szlovákiai magyar lap is rendszeresen közölni kezdte írásait.

A szépreményű ifjú író karrierjét azonban a csehszlovákiai '68-as forradalmi események, amelyekben aktív szerepet vállalt, ketté törték. Hirtelenjében „persona non grata”-vá válik, nem kívánatos személlyé, a betiltott szerzők listájára kerül, műveit nem publikálhatja többé országában.

Ennek ellenére, vagy talán ezért, az első kötete Magyarországon jelent meg, 1970-ben. *A rokon cseléd* címmel került a könyvesboltok polcaira és jelentős sikert aratott.

Magyarországon műveinek megjelenését sohasem akadályozták, így magyar nyelven íródott művei sorban kerültek kiadásra, többek között a *Palócföld*ben is jelentek meg írásai, novellái.

Csehszlovákiában politikai állásfoglalása miatt évtizedekre háttérbe szorították, nemcsak a publikációt tették lehetetlenné számára, de a mindennapok is nehézkessé váltak. A betiltott írónak sok mindenben ki kellett próbálnia magát. Azokban az években, amikor még létezett a KMK, közveszélyes munkakerülés

fogalma Ő huzamosabb ideig volt munka nélkül, majd kertészeti segédmunkásként, postásként, zománcipari segédmunkásként, rovar- és patkányirtóként is dolgozott, de volt bérelszámoló, újságíró és lapszerkesztő is.

A *Palócföld* folyóirat, mint azt több helyen is nyilatkozta, a „szorultság éveiben” gyakran az egyetlen mentsvár volt számára, itt mindig szívesen fogadták Őt, és örömmel közölték le írásait.

Történeteik gyakran egyes szám első személyben kerülnek elmondásra, így éreztetve azt, hogy Ő is egy a lapokon szereplő személyek közül, mint ahogyan kicsit mindannyian benne szereplünk vagy szerepelhetnénk ezekben az elbeszélésekben. Hisz ezek a mindennapokban játszódnak, magunkra ismerhetünk bennük, a minket is körülvevő világ rezzenéseit jegyzi le.

Talán ennek tudható be, hogy többen úgy vélik, Mikszáth szellemi és írói hagyományának követője, továbbvivője, és éltetője, a kortárs író Ardamica Ferenc.

Nem loptam én életemben című kötete, amelyet a dunaszerdahelyi Nap Kiadó adott ki 2005-ben a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériumának támogatásával méltán nevezhető életmű kiadásnak. A kötet válogatás a szerző korábban megjelent novelláiból.

Tíz novellát olvashatunk ebben a könyvben.

A történetek szereplőinek mindegyikét vagy a kíméletlen sors, az egyén generálta véletlen ejti csapdájába (*Savanyúság bolgár módra, Palifogás, Savat a vízbe, Ballada a közös fogkeféről, Az akasztott ember kötele, Dodó és Dodóka*) vagy a politika bugyraiban akadnak fenn és válnak ily módon áldozatokká (*Kutyahistoria, A hetedik, Nem loptam én életemben*).

„Történeteim többnyire munkáskörnyezetben játszódnak, a család sorsa, a férfi és nő viszonya, a kamaszok világa foglalkoztat” – fogalmazta meg az író érdeklődését és hitvallását.¹

Etikai kérdések boncolgatása, viszonyok, az alá-fölé rendeltség kérdése, az emberi kapcsolatok bemutatása, egy-egy mozzanat, történés, cselekedet, a helyzet fénykörében való kíméletlen, kiveséző „vallatása” jellemzi a könyvben szereplő írásokat. A magánszféra, a

kisember, elsősorban a munkásember szemszögéből, a szereplők hétköznapijain keresztül kaphatunk betekintést a '70-es '80-as évek világába, a mindennapokba és az azt átszövő politikai ideológiába.

Az elbeszélések nyelvezete egyszerű, hétköznapi módon szókimondó, erotikával és szexualitással átítatott.

Ardamica Ferenc irodalmi munkásságának megítélése napjainkban is meglehetősen ambivalens. Míg egyes vélekedések szerint „...hősei általában szomorú sorsú emberek, hagyományos eszközökkel megírt, modorosságoktól sem mentes történetük azonban ritkán több érdekes történetnél... Erotikus novelláiról még ennyi sem mondható el.”²

Mások vélekedése szerint azonban „...a végsőig tömörített ábrázolás, egyszerűségével már-már tüntető nyelv” éppen azt a célt szolgálja, hogy a történet minél kifejezőbb, a végkifejlet minél „ütősebb” legyen.³

Nos... Hogy ki melyik oldalra áll a fenti vitában, nem dönthető el másképpen, csakis úgy, hogy a könyvet kézbe véve, gondosan elolvassuk.

(NAP Kiadó, Dunaszerdahely, 2005)

FELHASZNÁLT IRODALOM:

¹ Nógrád, 1985. június 07.

² Bodnár Gyula – Tóth László: *Nyomkereső – A második világháború utáni (cseh)szlovák magyar irodalom kistükre*. Dunaszerdahely: Litium Aurum, 1994, 100. o.

³ Sulyok László: *Történetek a másik Nógrádból*. Palócföld 2001. szeptember, 329. o.

„Valóban csak merész s alakító szellem
kell egy új világot kitárni előttünk.”

(Madách Imre)

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Nógrád Megye Önkormányzata, valamint a *Palócföld* irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat szerkesztősége a 2006. évre meghirdeti a

MADÁCH-PÁLYÁZATOT.

A pályázaton olyan, eddig nem publikált, máshol egyidőben be nem nyújtott esszével, tanulmánnyal, riporttal, szociográfiával, interjúval lehet nevezni, amelyek elemzik, bemutatják, föltárják a magyar szellemi és kulturális élet irodalmi értékeit, történeti jelenségeit és jelenkori eredményeit, illetőleg amelyek Madách Imre korára, életére, életművére, annak utóéletére vonatkozó új gondolatanyagot, adalékot tartalmaznak.

Maximális terjedelem: 15 flekk (1 flekk 1350 karakter)

A pályamunkákat 3 példányban 2006. november 15-ig lehet benyújtani a *Palócföld* Szerkesztőségének címére (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.).

A pályázatot a *Palócföld* folyóirat szerkesztősége által felkért zsűri bírálja.

A pályázat díjai:

I.	150 000 Ft
II.	120 000 Ft
III.	100 000 Ft

Eredményhirdetésre 2007 januárjában, a Madách-ünnepség keretében kerül sor.

A díjazott művek közlésének jogát a *Palócföld* folyóirat fenntartja.

Nógrád Megye Önkormányzata

Palócföld Szerkesztősége

„Egy nemzet intelligenciája csak akkora nagy,
amekkora irodalma mutatja.”

(Mikszáth Kálmán)

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Nógrád Megye Önkormányzata, valamint a *Palócföld* irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat szerkesztősége a 2006. évre meghirdeti a

MIKSZÁTH-PÁLYÁZATOT.

A pályázaton eddig nem publikált, máshol egyidőben be nem nyújtott szépirodalmi művekkel lehet nevezni.

Maximális terjedelem: 15 flekk (1 flekk 1350 karakter)

A pályamunkákat 3 példányban 2006. november 15-ig lehet benyújtani a *Palócföld* Szerkesztőségének címére (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.).

A pályázatot a *Palócföld* folyóirat szerkesztősége által felkért zsűri bírálja.

A pályázat díjai:

I.	150 000 Ft
II.	120 000 Ft
III.	100 000 Ft

Eredményhirdetésre 2007 januárjában, a Madách-ünnepség keretében kerül sor.

A díjazott művek közlésének jogát a *Palócföld* folyóirat fenntartja.

Nógrád Megye Önkormányzata

Palócföld Szerkesztősége

ÖNMAGAMRÓL

1956. október 16-án születtem Tiszaöldváron. Szüleim pedagógusok, ma már nyugdíjasok.

1981-ben szereztem középiskolai tanári diplomát a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Természettudományi Karának biológia–földrajz szakán. 1983-ban egyetemi doktori fokozatot, majd 1991-ben kandidátusi fokozatot nyertem természetföldrajzból.

1984-ben kerültem jelenlegi munkahelyemre, a Nógrád Megyei Múzeumi Szervezetbe, mint természettudományban jártas muzeológus. Itt legfontosabb feladatomban az új intézményként induló Pásztói Múzeum megszervezése, állandó kiállításainak berendezése és szakmai profiljának kialakítása volt. 1984 és 1987 között a MTA Földrajztudományi Kutató Intézet külső ösztöndíjasa voltam.

Szűkebb kutatási területem a gerinces őslénytan. A nyolcvanas-kilencvenes években 11 barlangi ásatást vezettem bükki barlangokban (Pongorlyuk, Kőrös-bérci-barlang, Peskő-barlang, Lök-völgyi-barlang). A kilencvenes évek közepe óta 12 nyíltszíni (nem barlangi) feltárást szerveztem miocén korú ősgerinces lelőhelyeken (Sámsonháza, Mátraszőlős, Felsőtárkány, Litke). Valamennyi ásatást önkéntes diákmunkaerő segítségével sikerült megvalósítani. A munkát az Országos Tudományos Kutatási Alap témavezetőjeként folytathatom és immár a harmadik négyéves kutatási projecten dolgozom. Ezidáig 10 nemzetközi tudományos konferencia munkájában vettem részt.

Kilencven tudományos publikációm és 170 ismeretterjesztő írásom jelent meg.

Három külföldi ösztöndíjat nyertem el: 1989-ben Ankarában, 1992-ben Athénban és 1996-ban Bécsben.

Feleségem, Fodor Erika a pásztói Mikszáth Kálmán Gimnázium tanára. István fiam most 19 éves. Katinka lányom 1991-ben tragikus baleset következtében hunyt el.

Középszinten beszélek és írok angol nyelven. A török, az újgörög és a portugál nyelveken inkább csak olvasok.

Pásztó, 2006 június 6-án
Dr. Hír János

Ifj. Szabó István: Bartók Béla (*diófa*)

